

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ
—■—
ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ο Ελληνικός Τουρισμός και η Διεθνής Οικονομική Κρίση»

Φοιτήτρια

Παπαχρυσοβέργη Ανθή ΑΜ 12121

Επιβλέπων Καθηγητής

Σολάκης Κωνσταντίνος

ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2017

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ο Ελληνικός Τουρισμός και η Διεθνής Οικονομική Κρίση»

«Υπεύθυνη Δήλωση μη λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης»

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, και γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα και ενυπογράφως ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «**Ο Ελληνικός Τουρισμός και η Διεθνής Οικονομική Κρίση**» αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές από τις οποίες χρησιμοποίησα δεδομένα, ιδέες, φράσεις, προτάσεις ή λέξεις, είτε επακριβώς (όπως υπάρχουν στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε με παράφραση, έχουν δηλωθεί κατάλληλα και ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Αναλαμβάνω πλήρως, ατομικά και προσωπικά, όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναται να προκύψουν στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής.

Ο/Η ΔΗΛΩΝ/-ΟΥΣΑ

Ημερομηνία

Υπογραφή

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το καθηγητή κ. Σολάκη Κωνσταντίνο για τη διεκπεραίωση της παρούσας εργασίας. Όπως επίσης για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση του, για την επίλυση διάφορων θεμάτων. Θα ήθελα επίσης να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στους γονείς μου, οι οποίοι στήριξαν τις σπουδές μου με διάφορους τρόπους, φροντίζοντας για τη καλύτερη δυνατή μόρφωση μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Abstract	8
Πίνακας Σχημάτων και Πινάκων	9
Πίνακας Ακρωνύμων	10
Εισαγωγή	12
1. Εισαγωγή στον Τουρισμό	13
1.1 Ιστορία του Τουρισμού	13
1.2 Βασικές έννοιες του Τουρισμού	16
1.3 Συνολικός όγκος διασυνοριακών τουριστικών ταξιδιών	17
1.4 Ο σύγχρονος Τουρισμός	19
1.4.1 Οι κατηγορίες του σύγχρονου τουρισμού.....	20
2. Η Διεθνής Οικονομική Κρίση.....	25
2.1 Ο όρος «Οικονομική κρίση».....	25
2.2 Τα αίτια της Διεθνής Οικονομικής Κρίσης.....	26
2.3 Επιπτώσεις της κρίσης	28
2.4 Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης	29
2.5 Αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης.....	30
2.6 Η περίπτωση της Ελλάδας	31
3. Ο ρόλος του Τουρισμού στην ενίσχυση της οικονομίας	35
3.1 Οικονομικές επιπτώσεις του Τουρισμού: Ορισμός και Μεθοδολογία.....	35
3.1.1 Άμεσες, έμμεσες, και επαγωγικές επιπτώσεις του Τουρισμού	36
3.2 Αξιολόγηση και Μεθοδολογία Δορυφόρων Λογαριασμών Τουρισμού	37
3.3 Έμμεσες επιπτώσεις του τουρισμού στο ΑΕΠ.....	39
3.4 Έμμεσες επιπτώσεις του Τουρισμού στην απασχόληση.....	41
3.5 Έμμεσες τομεακές επιπτώσεις του Τουρισμού	43
3.6 Η συμβολή του Τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη.....	46
3.7 Ο Τουρισμός ως καταλύτης για μια γενική οικονομική όσμωση μεταξύ χωρών	48
4. Οι επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης στο Διεθνή Τουρισμό.....	51

4.1 Η χρηματοπιστωτική κρίση και η τουριστική αγορά.....	51
4.2 Οι ιδιαιτερότητες της εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης στην αγορά του τουρισμού.....	52
4.3 Ο αντίκτυπος στην τουριστική ζήτηση.....	53
4.4 Ο αντίκτυπος στα τμήματα Τουρισμού.....	58
4.5 Ο αντίκτυπος στην Απασχόληση.....	60
5. Ελληνικός Τουρισμός και Διεθνής Κρίση.....	62
5.1 Τα χαρακτηριστικά και η σημασία του τουρισμού στην Ελλάδα.....	63
5.2. Ο Ελληνικός Τουρισμός της κρίσης.....	66
5.4 Ανάλυση του ελληνικού τουρισμού σε Εθνικό Επίπεδο.....	71
5.5. Ανάλυση του ελληνικού τουρισμού σε Επίπεδο Περιφέρειας.....	74
Συμπεράσματα και προτάσεις.....	77
Βιβλιογραφία.....	80

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία παρουσιάζει τις βασικές έννοιες του τουρισμού και πως αυτός συνδέεται με την οικονομία μιας χώρας. Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα γίνει διεξοδική παρουσίαση των βασικών εννοιών του τουρισμού, μια ανάλυση της διεθνούς οικονομικής κρίσης της περιόδου 2008-2016, και ερευνάται η σχέση τουρισμού και οικονομίας, οι επιπτώσεις της κρίσης στο διεθνή τουρισμό και, τέλος, η σχέση του ελληνικού τουρισμού με τη διεθνή οικονομική κρίση. Η παρουσίαση θα γίνει μέσω ανάλυσης των δεδομένων των παγκόσμιων τουριστικών και των εκάστοτε εγχώριων φορέων, όπως ο UNWTO, Eurostat, ΕΛΣΤΑΤ, κα. Ακολουθεί σύγκριση των τουριστικών δεδομένων πριν την κρίση και κατά τη διάρκεια της, καθώς και μια προσπάθεια διερεύνησης των μελλοντικών πιθανών δεδομένων σχετικά με την τουριστική οικονομία. Μετά την παρουσίαση και ανάλυση αυτών των δεδομένων προέκυψαν συμπεράσματα που αφορούν το ύψος της διεθνούς οικονομικής κρίσης και πως αυτή επηρέασε τις οικονομίες των χωρών παγκοσμίως, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στον τομέα του τουρισμού, τη θεμελιώδη οικονομική αξία του τουρισμού στις εγχώριες οικονομίες, καθώς αποτελεί δυναμικό παράγοντα αύξησης του ΑΕΠ και της απασχόλησης, τις επιπτώσεις της κρίσης στον παγκόσμιο τουρισμό κατά την περίοδο 2008-2015 και, φυσικά, τη διαμόρφωση της πορείας του ελληνικού τουρισμού κατά την περίοδο αυτή.

Λέξεις κλειδιά: τουρισμός, διεθνής οικονομική κρίση, ελληνικός τουρισμός, ελληνική οικονομία

Abstract

This thesis presents the basic concepts of tourism and how it is linked with the economy of a country. In the following sections there will be a detailed presentation of the basic concepts of tourism, an analysis of the international economic crisis of the period 2008-2016, and is investigated the tourism relationship with the economy, the effects of the crisis in international tourism and, finally, the relationship of Greek tourism with the international economic crisis. The presentation will be made by data analysis of global tourism and relevant domestic bodies such as the UNWTO, Eurostat, ELSTAT, etc. Subsequently there will be a comparison of tourism data before and during the crisis and an attempt to explore the future potential data on the tourist economy. After the presentation and analysis of this data resulted conclusions regarding the style of international economic crisis and how it affected the economies of countries worldwide, placing greater emphasis on tourism, the fundamental economic value of tourism to national economies as a dynamic factor of GDP growth and employment, the impact of the crisis in world tourism in the period 2008-2015 and, of course, the configuration of the course of Greek tourism during this period.

Keywords: tourism, international economic crisis, Greek tourism, Greek economy

Πίνακας Σχημάτων και Πινάκων

Πίνακας 1.1	Οι πιο δημοφιλείς ταξιδιωτικοί προορισμοί για το 2015
Πίνακας 1.2	Οι χώρες με τις μεγαλύτερες τουριστικές αποδοχές
Πίνακας 3.1	Σύγκριση της έμμεσης συνεισφοράς του τουρισμού στο ΑΕΠ στις χώρες με τον μεγαλύτερο τουρισμό παγκοσμίως (%)
Πίνακας 3.2	Επίδραση του τουρισμού στην απασχόληση στις χώρες με τον μεγαλύτερο τουρισμό παγκοσμίως (%)
Πίνακας 3.3	Έμμεσες τομεακές επιπτώσεις του τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ
Πίνακας 3.4	Σύνοψη των άμεσων, έμμεσων και τομεακών επιπτώσεων του τουρισμού
Πίνακας 3.5	Η αύξηση του ΑΕΠ και τα έσοδα από τον τουρισμό στις χώρες με αυξημένο τουρισμό
Πίνακας 3.6	Έμμεσες οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού σε χώρες με αυξημένο τουρισμό
Πίνακας 4.1	Διεθνείς αφίξεις τουριστών την περίοδο 2010- 2015
Σχήμα 4.1	Διεθνείς τουριστικές αφίξεις: πλεονεκτούσες σε σχέση με άλλες αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, 2008-2015 (%)
Σχήμα 4.2	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών από διάφορες ομάδες εισοδήματος (%)
Σχήμα 4.3	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών ανά περιοχή, 2008-2015 (%)
Σχήμα 4.4	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Αφρική, 2008-2015
Σχήμα 4.5	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Αμερική, 2008-2015
Σχήμα 4.6	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ευρώπη, 2008-2015
Σχήμα 4.7	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ασία και τον Ειρηνικό, 2008-2015
Πίνακας 4.2	Αλλαγή στις διεθνείς αφίξεις τουριστών από το σκοπό της επίσκεψης, 2015 (%)
Σχήμα 4.8	Τουριστική απασχόληση σε επιλεγμένους τομείς παγκοσμίως, 2009-2015 (%)
Σχήμα 5.1	Μέσες τιμές διαφόρων πυλώνων τουριστικής ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα (κλίμακα 1(κάκιστο) - 7 (άριστο) 2007- 2015
Πίνακας 5.1	Αριθμός ξενοδοχείων και παρόμοιων εγκαταστάσεων, κλινών και ο αριθμός των διανυκτερεύσεων σε αυτές τις εγκαταστάσεις για την περίοδο 2003-2013
Σχήμα 5.2	Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ (%) στην ΕΕ27 και την Ελλάδα για την περίοδο 2000-2015
Σχήμα 5.3	Κύριοι δείκτες της συμβολής του τουρισμού στην ελληνική οικονομία (%)

	για την περίοδο 2003-2015
Σχήμα 5.4	Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα (εκατομμύρια) για την περίοδο 2003- 2015
Πίνακας 5.2	Η δομή των διεθνών τουριστικών αφίξεων κατά χώρα προέλευσης (% του συνόλου) - Top 10 χώρες από τις αφίξεις τα έτη 2007, 2009 και 2015
Σχήμα 5.5	Οι εισπράξεις από τις διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα (δισ €) για την περίοδο 2003- 2015
Πίνακας 5.3	Η δομή των εσόδων από τις διεθνείς αφίξεις τουριστών κατά χώρα προέλευσης (% του συνόλου) - Top 10 χώρες τα έτη 2007, 2009 και 2015
Σχήμα 5.6	Εισερχόμενος Τουρισμός στην Ελλάδα, 2005-2015
Σχήμα 5.7	Λειτουργικά ξενοδοχειακά κρεβάτια στην Ελλάδα, 2006-2015
Πίνακας 5.4	Εφοδιασμός ξενοδοχείων στην Ελλάδα, 2015
Χάρτης 1	Διοικητικές Περιφέρειες της Ελλάδα
Σχήμα 5.8:	Εγχώριες διανυκτερεύσεις στις Ελληνικές Περιφερειών, 2005-2015
Σχήμα 5.9	Εφοδιασμός ξενοδοχείων στις Ελληνικές Περιφέρειες, 2005-2015 (Αύγουστος)

Πίνακας Ακρωνύμων

ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
CRS	Σύστημα Υπολογιστικών Κρατήσεων- Computer Reservations System)
UNWTO	United World Tourism Organization
ΠΟΥ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΔΑΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΦΠΑ	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
ΔΑΤ	Δορυφόροι Λογαριασμών Τουρισμού
WTTC	Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού- World Travel and Tourism Council
ILO	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας- International Labour Organization
GDS	Παγκόσμιο Σύστημα Διανομής- Global Distribution System

UNDP	Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη- United Nations Development Programme
HDI	Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης- Human Development Index
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
UNCTAD	Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη- United Nations Conference on Trade and Development
ST-EP	Sustainable Tourism for Eliminating Poverty
FAO	Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας- Food and Agriculture Organization,
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ΜΚΟ	Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις
MME	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
IATA	Ένωση Αεροπορικών Μεταφορών- International Air Transport Association
ΣΕΤΕ	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
WEF	Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ- World Economic Forum
ΠΓΔΜ	Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας

Εισαγωγή

Το έτος 2008 συνέβη μια αύξηση των επιτοκίων, μια άνοδο της ισοτιμίας του ευρώ και του δολαρίου και μια αύξηση των τιμών του πετρελαίου, προμηνύοντας μια παγκόσμια οικονομική κρίση, που γρήγορα έπληξε όλους τους τομείς των χωρών, και είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας και την εξάπλωση του φαινομένου της ύφεσης σε όλο τον κόσμο (Birdsall, 2009).

Καθώς αυτή η παγκόσμια κρίση έχει επηρεάσει όλες τις χώρες, χωρίς εξαίρεση, θα μπορούσε κανείς να πει ότι όλοι οι τομείς της οικονομίας σε όλες τις χώρες έχουν επηρεαστεί αρνητικά από αυτή την κρίση, συμπεριλαμβανομένης και της τουριστικής βιομηχανίας. Παρά τη δραματική αύξηση του τουριστικού τομέα στον κόσμο κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, η εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης την περίοδο αυτή έχει οδηγήσει σε μειωμένους ρυθμούς ανάπτυξης σε αυτόν τον τομέα (Jeetesh, et al. 2015).

Ο Τουρισμός αδιαμφισβήτητα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες επιρροής της οικονομίας παγκοσμίως. Είναι παράγοντας επιρροής του ΑΕΠ και της απασχόλησης των εργαζομένων, σημειώνοντας μεγάλα ποσοστά, ειδικά σε χώρες με υψηλό τουρισμό. Και αν και επηρεάστηκε αρνητικά κατά τα πρώτα χρόνια της κρίσης, κατάφερε να ορθοποδήσει και να παρουσιάσει θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης μέχρι σήμερα, λόγω του δυναμικού και ιδιαίτερου χαρακτήρα (Καραντζαβέλου, 2016).

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με έντονο τουρισμό, η οποία στηρίζει το ΑΕΠ της κατά μεγάλο ποσοστό σε αυτόν. Μεγάλο είναι το πλήθος των εργαζομένων της που απασχολούνται στον τουρισμό και μεγάλες η οικονομικές αλυσίδες επιρροής του τουρισμού της σε άλλους κλάδους της οικονομίας της (WTTC, 2015). Σκοπός, λοιπόν, της εργασίας αυτής είναι να αναδείξει τα χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα, και πως αυτά επηρεάζουν την παγκόσμια οικονομία γενικά, και ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, αλλά και κατά ποιον τρόπο επηρεάστηκε αυτός από την έξαρση της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης κατά της περίοδο 2008-2016.

1. Εισαγωγή στον Τουρισμό

Ο τουρισμός αποτελεί ένα ταξίδι για ευχαρίστηση, το οποίο περιλαμβάνει θεωρίες πρακτικής του τουρισμού, την δραστηριότητα της προσέλκυσης, την καλή εξυπηρέτηση και διασκέδαση των τουριστών, και δραστηριότητες λειτουργικών περιηγήσεων. Ο τουρισμός μπορεί να είναι διεθνής, είτε εντός της χώρας του ταξιδιώτη. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ) ορίζει την έννοια του τουρισμού γενικότερα, με όρους που αφορούν πέρα από την κοινή αντίληψη του τουρισμού και δεν περιορίζεται μόνο στις δραστηριότητες των διακοπών, καθώς και για ανθρώπους που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους έξω από το σύνηθες περιβάλλον τους για διάστημα όχι μεγαλύτερο από ένα συνεχόμενο έτος για αναψυχή, επαγγελματικούς και άλλους λόγους (Lickorish, 1997).

Ο τουρισμός μπορεί να είναι εγχώριος ή διεθνής, και ο διεθνής τουρισμός έχει τόσο εισερχόμενες, όσο και εξερχόμενες επιπτώσεις στην ισορροπία μιας χώρας σχετικά με την οικονομία της. Σήμερα, ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος για πολλές χώρες, και επηρεάζει την οικονομία τόσο των χωρών προέλευσης, όσο και υποδοχής, και σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι ζωτικής σημασίας (Lickorish, 1997).

1.1 Ιστορία του Τουρισμού

Η ιστορία του τουρισμού μπορεί να χωριστεί σε 6 διαφορετικά στάδια, ως εξής:

1) Περίοδος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

Κατά τη διάρκεια της περιόδου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (περίπου από το 27 π.Χ. έως το 476 μ.Χ.), αναπτύχθηκαν τα ταξίδια για στρατιωτικούς λόγους, για το εμπόριο και για πολιτικούς λόγους, καθώς ήταν αναγκαία η επικοινωνία των κεντρικών κυβερνήσεων με απομακρυσμένες περιοχές. Τα ταξίδια ήταν επίσης απαραίτητα για τους τεχνίτες και αρχιτέκτονες μεγάλης φήμης, προκειμένου να σχεδιάσουν και να κατασκευάσουν μεγάλα παλάτια και τάφους. Στην Αρχαία Ελλάδα, οι άνθρωποι ταξίδευαν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Τόσο οι συμμετέχοντες, όσο και οι θεατές είχαν ανάγκη από καταλύματα και υπηρεσίες τροφίμων. Πλούσιοι Ρωμαίοι, στην αρχαιότητα, ταξίδευαν σε παραθαλάσσια θέρετρα στην Ελλάδα και την Αίγυπτο για να δουν αξιοθέατα (Alhroot, 2013).

2) Περίοδος του Μεσαίωνα

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα (περίπου από το 500 μ.Χ. έως το 1400), υπήρξε μια αύξηση των ταξιδιών για θρησκευτικούς λόγους. Παρουσιάστηκε ένα οργανωμένο φαινόμενο, κατά το οποίο οι προσκυνητές επισκέπτονταν την «ιερή γη» τους, όπως οι μουσουλμάνοι τη Μέκκα, και οι Χριστιανοί την Ιερουσαλήμ και τη Ρώμη (Alhroot, 2013).

3) 16ος αιώνας

Τον 16ο αιώνα, η ανάπτυξη του γενικού εμπορίου και του εμπορίου της Αγγλίας οδήγησε στην άνοδο ενός νέου τύπου τουριστών, εκείνοι που ταξίδευαν για να διευρύνουν τη δική τους εμπειρία και γνώση (Alhroot, 2013).

4) 17ος αιώνας

Τον 17ο αιώνα, οι γιοι και οι κόρες της βρετανικής αριστοκρατίας ταξίδευαν σε όλη την Ευρώπη (όπως Ιταλία, Γερμανία και Γαλλία) για μεγάλο χρονικό διάστημα, συνήθως 2 ή 3 χρόνια, για να βελτιώσουν τις γνώσεις τους. Αυτό ήταν γνωστό ως «Grand Tour», το οποίο έγινε ένα απαραίτητο μέρος της εκπαίδευσης των μελλοντικών επιχειρηματιών και πολιτικών ηγετών (Ueli, 2010).

5) Περίοδος της Βιομηχανικής Επανάστασης

Η Βιομηχανική Επανάσταση (περίπου από το 1750 μ.Χ. έως το 1850) στην Ευρώπη δημιούργησε μια βάση για μαζικό τουρισμό. Κατά την περίοδο αυτή αποδείχθηκε πως οι περισσότεροι άνθρωποι απομακρύνθηκαν από τη βασική γεωργία στην πόλη, τη δουλειά στα εργοστάσια και τον αστικό τρόπο ζωής. Ως αποτέλεσμα, υπήρξε μια ραγδαία αύξηση του πλούτου και του της επιπέδου εκπαίδευσης της μεσαίας τάξης, καθώς και αύξηση του ελεύθερου χρόνου και της ζήτησης για διακοπές και τουριστικές δραστηριότητες. Εκείνη την εποχή, τα ταξίδια για την υγεία έγιναν πιο συχνά, καθώς πλούσιοι και μοντέρνοι Ευρωπαίοι άρχισαν να επισκέπτονται διάφορες λουτροπόλεις (όπως τα Bathscities στην Αγγλία και το Baden στη Γερμανία) και παραθαλάσσια θέρετρα στην Αγγλία (όπως το Scarborough, το Margate και το Briton) (Ueli, 2010).

6) 19^{ος} έως 20^{ος} αιώνας

Το 19^ο και τον 20^ο αιώνα, οι κοινωνικές και τεχνολογικές αλλαγές είχαν τεράστιο αντίκτυπο στην τουρισμό. Μεγάλη πρόοδος της επιστήμης και της τεχνολογίας κατέστησε δυνατή την εφεύρεση των ταχέων, ασφαλών και σχετικά φθηνών μορφών μεταφορών: οι σιδηρόδρομοι εφευρέθηκαν τον 19^ο αιώνα και το επιβατικό αεροσκάφος τον 20^ο αιώνα. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος (1939-1945 μ.Χ.), ήταν επίσης η ώθηση για δραματικές βελτιώσεις στην επικοινωνία και στις αεροπορικές

μεταφορές, και έκανε τα ταξίδια πολύ πιο εύκολα από ό, τι σε παλαιότερες εποχές (Lickorish, 1997).

- 1980

Η δεκαετία του 1980 ονομάστηκε η δεκαετία «έκρηξη». Επιχειρήσεις και ταξίδια αναψυχής επεκτάθηκαν πολύ γρήγορα. Επήλθε η εμφάνιση των Baby-Boomers (είναι η δημογραφική ομάδα ατόμων, που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια του μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, περίπου μεταξύ του 1946 και του 1964), οι οποίοι είχαν το χρόνο, τη διάθεση και τα χρήματα για τουριστικές δραστηριότητες. Αυτοί οι ταξιδιώτες αναζητούσαν μια ποικιλία τουριστικών προϊόντων και συναρπαστικές επιλογές διακοπών, όπως ταξίδια περιπέτειας, οικοτουρισμού και πολυτελή ταξίδια. Δεν ήταν μόνο μια σημαντική επέκταση στη γενικότερη ταξιδιωτική αγορά, αλλά και διεύρυνση των τουριστικών προορισμών. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου στη Γερμανία το 1989 σηματοδότησε την καταδίκη του κομμουνισμού στην Ευρώπη. Χώρες όπως η Ρωσία και η Τσεχική Δημοκρατία έγιναν νέοι τουριστικοί προορισμοί τόσο για διακοπές, όσο και για επαγγελματικά ταξίδια (Lickorish, 1997).

- 1990

Η αεροπορική βιομηχανία αντιμετώπιζε υψηλό λειτουργικό κόστος, συμπεριλαμβανομένων των μισθών, των τιμών του πετρελαίου, των τελών του Κεντρικού Συστήματος Κρατήσεων (CRS- Computerized Reservation System), τους ελέγχους των ρύπων των αεροπλάνων, τα έξοδα διαφήμισης κ.λπ. Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, το CRS βάδισε επίσης προς την κατεύθυνση μιας πιο εξελιγμένης τεχνολογίας. Κατέστη δυνατό για τους πράκτορες να κλείνουν ένα τεράστιο απόθεμα τουριστικών προϊόντων, όπως ξενοδοχεία, ενοικιάσεις αυτοκινήτων, κρουαζιέρες και εισιτήρια θεάτρου από το CRS. Η εισαγωγή του ηλεκτρονικού εισιτηρίου φέρνει οφέλη για τις αεροπορικές εταιρείες με την περικοπή του ποσού της γραφειοκρατίας και του κόστους των εισιτηρίων. Παρά το γεγονός ότι, η ηλεκτρονική έκδοση εισιτηρίων δεν παρακάμπτει τα ταξιδιωτικά γραφεία ως ενδιάμεσους, καθιστά ευκολότερο για την αεροπορική εταιρεία να ασχοληθεί άμεσα με τους καταναλωτές (Lickorish, 1997).

Η πρόοδος της τεχνολογίας επιτρέπει επίσης στις αεροπορικές εταιρείες και σε άλλους προμηθευτές ταξιδιωτικών προϊόντων να πωλούν απευθείας στους ταξιδιώτες μέσω του Διαδικτύου και διαδραστικών περιπτέρων στα αεροδρόμια. Τα περίπτερα στο αεροδρόμιο πωλούν συνήθως διαμονή σε ξενοδοχείο, εισιτήρια λεωφορείων για

διαδρομές μεταξύ των περιοχών του αεροδρόμιου και το κέντρο της πόλης και εισιτήρια λεωφορείων από τη μια πόλη στην άλλη.

Οι ταξιδιώτες μπορούν πλέον να συνδεθούν στο Διαδίκτυο εύκολα, ώστε να έχουν πρόσβαση σε ταξιδιωτικές πληροφορίες, μέσω του προσωπικού τους υπολογιστή στο σπίτι (Csapo, 2012).

1.2 Βασικές έννοιες του Τουρισμού

Ένας σύντομος ορισμός του τουρισμού, σύμφωνα με τους Hunziker και Kraft (1942:9) είναι η εξής:

«Ο τουρισμός νοείται η προσωρινή βραχυπρόθεσμη μετακίνηση ανθρώπων σε προορισμούς εκτός των τόπων, όπου συνήθως ζουν και εργάζονται, καθώς και οι δραστηριότητές τους κατά τη διαμονή τους σε αυτούς τους προορισμούς. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλα τα είδη τουρισμού θα πρέπει να ενσωματώνουν κάποια ταξίδια, αλλά δεν είναι όλα τα ταξίδια τουρισμός.»

Ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους έξω από το σύνηθες περιβάλλον τους για λιγότερο από ένα χρόνο και των οποίων ο κύριος σκοπός του ταξιδιού είναι άλλος από την άσκηση αμειβόμενης δραστηριότητας στο εσωτερικό του τόπου επίσκεψης. Ο όρος «σύνηθες περιβάλλον» έχει σκοπό να αποκλείσει τα ταξίδια εντός της περιοχής της συνήθους διαμονής και τις συχνές και τακτικές μετακινήσεις μεταξύ της κατοικίας και του χώρου εργασίας και των άλλων κοινοτικών ταξιδιών (Jayapalan, 2001).

Με βάση τον ορισμό του UNWTO (United World Tourism Organization- Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, 2015) για τον τουρισμό, αυτός θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθεί ως εξής:

- **Μαζικός τουρισμός**, που αναφέρεται σε μεγάλους αριθμούς τουριστών.
- **Εναλλακτικός τουρισμός**, που συνήθως είναι ήπιας ανάπτυξης.
- **Ατομικός τουρισμός**, που είναι αντίθετος του μαζικού τουρισμού, όπου ο τουρίστας οργανώνει από μόνος του τις διακοπές του, επιλέγει τον χώρο διαμονής του, τον τρόπο μεταφοράς του και τους τόπους επισκέψεως του. Ο κύριος χαρακτήρας της κατηγορίας αυτής είναι περιηγητικός.
- **Εσωτερικός τουρισμός**, που πραγματοποιείται από τον ντόπιο πληθυσμό της χώρας, πάντα μέσα στην επικράτεια της.

- **Εξωτερικός τουρισμός ή διεθνής τουρισμός**, που υπάρχει σε μια χώρα όταν οι μόνιμοι κάτοικοι μιας άλλης χώρας επισκέπτονται τη χώρα αυτή, οπότε έχουμε ενεργητικό τουρισμό λόγω εισροής συναλλάγματος, ή όταν οι μόνιμοι κάτοικοι αυτής της χώρας επισκέπτονται μια άλλη για τουριστικούς λόγους όπου έχουμε παθητικό τουρισμό λόγω εκροής πολύτιμου συναλλάγματος
- **Συνεχής τουρισμός**, που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό του τη χρονική διάρκεια του, δηλαδή διαρκεί όλο το χρόνο, χωρίς να επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες. Οι αντιπροσωπευτικότερες μορφές του είναι ο συνεδριακός τουρισμός, ο τουρισμός κινήτρων, ο μορφωτικός τουρισμός, ο τουρισμός πόλης και ο τουρισμός εκθέσεων.
- **Εποχιακός τουρισμός**, ο οποίος επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε διαφορετικές εποχές στον τόπο προέλευσης. Μορφές τουρισμού που ανήκουν σε αυτή τη κατηγορία είναι ο τουρισμός χειμερινών σπορ, ο τουρισμός παραχείμασης και ο γενικός τουρισμός κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (Jayaralan, 2001, UNWTO, 2015).

1.3 Συνολικός όγκος διασυνοριακών τουριστικών ταξιδιών

Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών έφτασαν το 1.035 δις το 2012, πάνω από 996 εκατομμύρια το 2011, και 952 εκατομμύρια το 2010. Το 2011 και το 2012, η ζήτηση για διεθνή ταξίδια συνέχισε την ανάκαμψη της από τις απώλειες που προκύπτουν από την ύφεση στα τέλη της δεκαετίας του 2000, όπου ο τουρισμός υπέστη μια έντονη επιβράδυνση στο δεύτερο εξάμηνο του 2008 έως το τέλος του 2009. Μετά από μια αύξηση 5% κατά το πρώτο εξάμηνο του 2008, η αύξηση στις διεθνείς αφίξεις τουριστών μετέβη σε αρνητικό έδαφος κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2008, και τελείωσε μόνο στο 2% για το έτος, σε σύγκριση με μια αύξηση 7% το 2007 (UNWTO, 2015). Η αρνητική τάση εντάθηκε κατά το 2009, και επιδεινωνόταν σε ορισμένες χώρες, γεγονός που οφείλεται στην επιδημία του ιού της γρίπης H1N1, οδηγώντας σε μια παγκόσμια παρακμή του 4,2% το 2009 και 880 εκατομμύρια αφίξεις διεθνών τουριστών και σε 5,7% μείωση των εσόδων του διεθνούς τουρισμού (Marmot, et. al., 2009). Από τότε έχει μια ανοδική πορεία, η οποία οφείλεται στην άνηση νέων τύπων τουρισμού, σε πιο φθηνά πακέτα διακοπών και στην αύξηση των κρατικών δαπανών των χωρών στις υποδομές του τουρισμού τους.

Ο UNWTO αναφέρει τους παρακάτω δέκα προορισμούς ως τους πιο επισκέψιμους για το 2015:

Πίνακας 1.1: Οι πιο δημοφιλείς ταξιδιωτικοί προορισμοί για το 2015

Κατάταξη	Χώρα	Διεθνείς τουριστικές αφίξεις (2015)
1	Γαλλία	84.5 εκ.
2	ΗΠΑ	77.5 εκ.
3	Ισπανία	68.2 εκ.
4	Κίνα	56.9 εκ.
5	Ιταλία	50.7 εκ.
6	Τουρκία	39.5 εκ.
7	Γερμανία	35.0 εκ.
8	Ην. Βασίλειο	34.4 εκ.
9	Μεξικό	32.1 εκ.
10	Ρωσία	31.3 εκ.

Πηγή: UNWTO, 2015

Η Ελλάδα για το 2015 βρίσκεται στην 16 θέση στην επίσημη κατάταξη του ΠΟΤ με 18,7 εκ. διεθνείς τουριστικές αφίξεις.

Οι διεθνείς τουριστικές αποδοχές παγκοσμίως αυξήθηκαν κατά 1,2 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2014, και αντιστοιχούν σε πραγματικούς όρους σε 3,7% αύξηση από το 2013 (UNWTO, 2015). Ο UNWTO αναφέρει ότι οι δέκα χώρες με τις μεγαλύτερες τουριστικές αποδοχές για το 2015 είναι οι εξής:

Πίνακας 1.2: Οι χώρες με τις μεγαλύτερες τουριστικές αποδοχές

Κατάταξη	Χώρα / Περιοχή	Διεθνείς τουριστικές εισπράξεις (2015)
1	Ηνωμένες Πολιτείες	204,5 δις \$
2	Κίνα	114,1 δις \$
3	Ισπανία	56,5 δις \$

4	Γαλλία	45,9 δις \$
5	Ηνωμένο Βασίλειο	45,5 δις \$
6	Σιάμ	44,6 δις \$
7	Ιταλία	39,4 δις \$
8	Γερμανία	36,9 δις \$
9	Χονγκ Κονγκ	36,2 δις \$
10	Μακάου	31,3 δις \$

Πηγή: UNWTO, 2015

Η Ελλάδα βρίσκεται στην 21 θέση της κατάταξης σχετικά με τις διεθνείς τουριστικές αποδοχές με 19,4 δις \$ για το 2015 (UNWTO, 2015).

1.4 Ο σύγχρονος Τουρισμός

Υπήρξε μια ανοδική τάση στον τουρισμό κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, ιδίως στην Ευρώπη, όπου τα διεθνή ταξίδια για σύντομες αποδράσεις κατέστησαν πολύ κοινά. Οι τουρίστες έχουν ένα ευρύ φάσμα προϋπολογισμών και ενδιαφερόντων, καθώς και μια μεγάλη ποικιλία από θέρετρα και ξενοδοχεία έχουν αναπτυχθεί για να καλύψουν τις ανάγκες τους (UNWTO, 2015). Για παράδειγμα, μερικοί άνθρωποι προτιμούν απλά διακοπές στην παραλία, ενώ άλλοι θέλουν πιο εξειδικευμένες διακοπές, πιο ήσυχα θέρετρα, οικογενειακές διακοπές και εξειδικευμένους ξενοδοχειακούς προορισμούς.

Οι εξελίξεις στην τεχνολογία και τις υποδομές μεταφορών, όπως τα τζάμπο τζετ, οι αεροπορικές εταιρείες χαμηλού κόστους, τα πιο προσιτά αεροδρόμια, κα, κατέστησαν πολλές μορφές τουρισμού πιο προσιτές. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) εκτιμά ότι κατά το 2009 υπάρχουν περίπου μισό εκατομμύριο άνθρωποι σε αεροσκάφη σε κάθε δεδομένη στιγμή. Υπήρξαν επίσης αλλαγές στον τρόπο ζωής, για παράδειγμα, μερικοί άνθρωποι που συνταξιοδοτήθηκαν αφιερώνουν

αρκετό χρόνο στον τουρισμό. Αυτό διευκολύνεται και από πωλήσεις μέσω διαδικτύου φθηνών τουριστικών υπηρεσιών (Bonarou, 2013).

1.4.1 Οι κατηγορίες του σύγχρονου τουρισμού

Βιώσιμος τουρισμός

Ο βιώσιμος τουρισμός προβλέπεται ως ο συνδεδετικός κρίκος για τη διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιο τρόπο, ώστε οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες μπορούν να εκπληρωθούν, διατηρώντας παράλληλα την πολιτιστική ακεραιότητα, τις ουσιαστικές οικολογικές διαδικασίες, τη βιολογική πολυμορφία και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής. Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει την ικανοποίηση των αναγκών του παρόντος χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες.

Ο βιώσιμος τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει σχέση με τις οικολογικές και κοινωνικό-πολιτιστικές δυνατότητες μεταφοράς και περιλαμβάνει τη συμμετοχή της κοινότητας του προορισμού στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης. Περιλαμβάνει, επίσης, την διαμόρφωση του τουρισμού, ώστε να ταιριάζει με την τρέχουσα οικονομική κατάσταση της εκάστοτε χώρας και την ανάπτυξη πολιτικών από αυτήν, με στόχο να μετριαστούν ορισμένες από τις αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού (The Conference of NGOs, 1987).

Οικοτουρισμός

Ο Οικοτουρισμός, επίσης γνωστός ως οικολογικός τουρισμός, αφορά ταξίδια σε ευαίσθητες, παρθένες, και συνήθως προστατευόμενες περιοχές με χαμηλές επιπτώσεις μικρής κλίμακας. Βοηθά στην εκπαίδευση του ταξιδιώτη, παρέχει κονδύλια για τη διατήρηση του περιβάλλοντος, ωφελεί άμεσα την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτική ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων και προάγει το σεβασμό των διαφορετικών πολιτισμών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Conservation International, 2004).

Ο τουρισμός της ύφεσης

Ο τουρισμός της ύφεσης είναι μια τάση που εξελίχθηκε μέσω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Ορίζεται από χαμηλού κόστους και υψηλής αξίας εμπειρίες.

Διάφορα hotspots τουρισμού έχουν δει επιχειρηματική άνθηση κατά τη διάρκεια της κρίσης, χάρη στα συγκριτικά χαμηλά κόστη ζωής. Η έννοια αυτή δεν χρησιμοποιείται ευρέως στον τουρισμό (Mitchel, 2009).

Ιατρικός τουρισμός

Ο ιατρικός τουρισμός συναντάται, όταν υπάρχει σημαντική διαφορά τιμών μεταξύ των χωρών για μια δεδομένη ιατρική διαδικασία, ιδιαίτερα στη Νοτιοανατολική Ασία, την Ινδία, την Ανατολική Ευρώπη, την Κούβα και τον Καναδάς, όπου υπάρχουν διαφορετικά ρυθμιστικά καθεστάτα, σε σχέση με συγκεκριμένες ιατρικές διαδικασίες (π.χ. οδοντιατρική), τότε υπάρχει μεγάλο ποσοστό ατόμων που ταξιδεύουν, για να επωφεληθούν από τις τιμές ή τις κανονιστικές διαφορές (Neuman, 2015).

Εκπαιδευτικός τουρισμός

Ο εκπαιδευτικός τουρισμός αναπτύσσεται λόγω της αυξανόμενης δημοτικότητας της διδασκαλίας και της μάθησης των γνώσεων και της ενίσχυσης των τεχνικών ικανοτήτων έξω από το περιβάλλον της τάξης. Περιγράφει την περίπτωση στην οποία οι άνθρωποι ταξιδεύουν σε διεθνή σύνορα, για να αποκτήσουν πνευματική γνώση. Στον εκπαιδευτικό τουρισμό, το επίκεντρο των δραστηριοτήτων περιλαμβάνει επίσκεψεις σε μια άλλη χώρα, με σκοπό την γνωριμία των ενδιαφερομένων με άλλους πολιτισμούς ή να εργαστούν και να εφαρμόσουν τις δεξιότητες που ανέπτυξαν μέσα στην τάξη σε ένα διαφορετικό περιβάλλον, όπως το Διεθνές Πρόγραμμα Πρακτικής Άσκησης και Κατάρτισης. Τα κίνητρα για αυτό το είδος αυτής της τουριστικής δραστηριότητας περιλαμβάνουν τον πολιτιστικό αλτρουισμό, την επιθυμία εκμάθησης γλωσσών, τις προοπτικές εργασίας, την πολιτική, την ποιότητα ζωής και τις ηθικές της χώρας ενδιαφέροντος, κα (Abubakar, 2014).

Δημιουργικός τουρισμός

Ο δημιουργικός τουρισμός έχει υπάρξει ως μια μορφή πολιτιστικού τουρισμού, από τις αρχές της εμφάνισης του ίδιου του τουρισμού. Οι ευρωπαϊκές ρίζες του χρονολογούνται από την εποχή του Grand Tour, κατά την οποία οι γιοί των αριστοκρατικών οικογενειών ταξιδεύουν με σκοπό κυρίως τις διαδραστικές, εκπαιδευτικές εμπειρίες. Ο τουρισμός αυτός σχετίζεται με την ενεργό συμμετοχή των

ταξιδιωτών στον πολιτισμό της κοινότητας υποδοχής, μέσα από διαδραστικά εργαστήρια και άτυπες μαθησιακές εμπειρίες.

Πιο πρόσφατα, ο δημιουργικός τουρισμός έχει αποκτήσει δημοτικότητα ως μια μορφή πολιτιστικού τουρισμού, με βάση την ενεργό συμμετοχή των ταξιδιωτών στον πολιτισμό των κοινοτήτων υποδοχής. Αρκετές χώρες προσφέρουν παραδείγματα αυτού του τύπου της τουριστικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένου του Ηνωμένου Βασιλείου, της Αυστρίας, της Γαλλίας, των Μπαχαμών, της Τζαμάικας, της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Νέας Ζηλανδίας (Wurzburger, 2009).

Βιωματικός τουρισμός

Τα βιωματικά ταξίδια είναι μια από τις σημαντικότερες τάσεις της αγοράς στη σύγχρονη τουριστική βιομηχανία. Πρόκειται για μια προσέγγιση για ταξίδια που επικεντρώνεται στην βίωση μιας χώρας, πόλης ή συγκεκριμένου μέρους από τη σύνδεση με την ιστορία, τους ανθρώπους, το φαγητό και τον πολιτισμό της. Ο όρος «Βιωματικό Ταξίδι» έχει ήδη αναφερθεί σε δημοσιεύσεις από το 1985 - ωστόσο, προσδιορίστηκε ως μια σημαντική τάση της αγοράς πολύ αργότερα (Reinstein, 2014).

Σκοτεινός τουρισμός

Αυτό το είδος του τουρισμού περιλαμβάνει επισκέψεις σε «σκοτεινές» περιοχές, όπως πεδία μάχης, σκηνές από φρικτά εγκλήματα ή πράξεις γενοκτονίας, για παράδειγμα: στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ο σκοτεινός τουρισμός παραμένει μια μικρή εξειδικευμένη αγορά και οδηγείται από ποικίλα κίνητρα, όπως το πένθος, τη μνήμη, την εκπαίδευση, την μακάβρια περιέργεια ή ακόμα και την ψυχαγωγία. Οι αρχικές του ρίζες προσδιορίζονται σε εκθεσιακούς χώρους και μεσαιωνικές εκθέσεις (Quinion, 2016).

Κοινωνικός τουρισμός

Ο κοινωνικός τουρισμός είναι η επέκταση των ωφελειών του τουρισμού για τα μειονεκτούντα άτομα, που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να αντέξουν οικονομικά να ταξιδέψουν για την εκπαίδευσή τους ή την αναψυχή τους. Περιλαμβάνει ξενώνες νεότητας σε χαμηλές τιμές, που διοικούνται από την εκκλησία και εθελοντικές οργανώσεις, συνδικάτα, ή στην κομμουνιστική εποχή κρατικές επιχειρήσεις. Τον Μάιο του 1959 στο δεύτερο συνέδριο του Κοινωνικού Τουρισμού στην Αυστρία,

Walter Hunziker πρότεινε τον ακόλουθο ορισμό: «Ο κοινωνικός τουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που ασκείται από ομάδες χαμηλού εισοδήματος, και η οποία καθίσταται δυνατή και διευκολύνεται από εντελώς ξεχωριστές και, συνεπώς, εύκολα αναγνωρίσιμες υπηρεσίες» (Minnaert, 2011).

Ο τουρισμός της τελευταίας ευκαιρίας

Αυτή η αναδυόμενη τάση περιλαμβάνει ταξίδια σε μέρη, στα οποία απειλείται το περιβάλλον ή άλλος τομέας (όπως τα καλύμματα πάγου του όρους Κιλιμάντζαρο, οι παγετώνες τήξης της Παταγονίας, ο κοραλλιογενής ύφαλος του Great Barrier Reef), πριν να είναι πολύ αργά, και μάλιστα αυτό το είδος του τουρισμού πιστεύεται ότι είναι σε άνοδο. Ορισμένοι θεωρούν ότι η ανοδική αυτή τάση σχετίζεται με το γεγονός ότι ένας αριθμός αυτών των τουριστικών προορισμών θεωρείται απειλούμενος από περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη, ο υπερπληθυσμός ή η αλλαγή του κλίματος (Abubakar, 2014).

Διαστημικός τουρισμός

Υπήρξε μια περιορισμένη τάση για τον τουρισμό αυτό, καθώς μόνο η Ρωσική Διαστημική Υπηρεσία παρέχει υπηρεσίες μεταφοράς μέχρι σήμερα. Μια έκθεση του 2010 στο χώρο του διαστημικού τουρισμού δείχνει ότι θα μπορούσε αυτός να γίνει μια αγορά δισεκατομμυρίων δολαρίων μέχρι το 2030 (Federal Aviation Administration, 2010).

Αθλητικός τουρισμός

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο αθλητικός τουρισμός γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής. Γεγονότα όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες, τα Παγκόσμια Κύπελλα αθλημάτων έχουν ενεργοποιήσει εξειδικευμένες ταξιδιωτικές εταιρείες να προσφέρουν διάθεση εισιτηρίων και στη συνέχεια να τα πωλούν σε πακέτα που περιλαμβάνουν αεροπορικά εισιτήρια, ξενοδοχεία και εκδρομές.

Η εστίαση για τον αθλητισμό και τη διάδοση της γνώσης σχετικά με το θέμα, ιδιαίτερα μάλιστα πρόσφατα, οδήγησε στην αύξηση του αθλητικού τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, διεθνείς εκδηλώσεις, όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες, προκάλεσαν μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το κοινό, που πλέον συνειδητοποιεί την ποικιλία των αθλητικών που υπάρχουν στον κόσμο. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ένα από τα πιο

δημοφιλή αθλήματα που συνήθως επικεντρώνεται ο αθλητικός τουρισμός ήταν το ποδόσφαιρο. Αυτή η δημοτικότητα αυξήθηκε από σημαντικά γεγονότα, όπως τα Παγκόσμια Κύπελλα (Ross, 2001).

2. Η Διεθνής Οικονομική Κρίση

Η πρόσφατη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση, η χειρότερη μετά τη «Μεγάλη Κατάπτωση» της δεκαετίας του 1930 (Tsoulfidis, 2010), προέρχεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες και γρήγορα εξαπλώθηκε μέσω πολλαπλών καναλιών σε άλλες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος βιομηχανικές χώρες, καθώς και στις οικονομίες σε μεταβατικό στάδιο. Το αποτέλεσμα είναι οι εξελισσόμενες παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές, οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις, και συχνά αναφέρεται ως η «Μεγάλη Ύφεση» (European Commission, 2009).

Η παγκόσμια οικονομία συρρικνώθηκε κατά 2 % το 2009 σε έντονη αντίθεση με τα πολλά προηγούμενα έτη της υψηλής ανάπτυξης άνω του 3 % ετησίως. Καθώς πολλές πλούσιες χώρες βιώνουν οικονομική συρρίκνωση, ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες επιβραδύνθηκε σημαντικά στο 2,4 % για το 2009. Το 2009, 52 χώρες παρουσίασαν μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Κατά το ίδιο έτος, η απόδοση στις οικονομίες σε μεταβατικό στάδιο ομαδικά συρρικνώθηκε κατά 6,7 %, όπως η ρωσική απόδοση που μειώθηκε κατά σχεδόν 8 %. Επίσης το 2009, οι οικονομίες στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική συρρικνώθηκαν κατά 2 %, όπως η μεξικανική απόδοση που μειώθηκε κατά 6,5 %. Στη Δυτική Ασία υπήρξαν και άλλες αναπτυσσόμενες χώρες που αντιμετωπίζουν αρνητική ανάπτυξη, όπως για παράδειγμα η Τουρκία και το Μπαχρέιν (European Commission, 2009). Γενικά, η Διεθνής Οικονομική Κρίση, που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ, επηρέασε σχεδόν όλες τις οικονομίες του κόσμου, άλλες άμεσα και άλλες έμμεσα, αναγκάζοντας τις να προβούν σε διαρθρωτικά μέτρα λιτότητας, προκειμένου είτε να ξεφύγουν το κίνδυνο μελλοντικής κατάρρευσης της οικονομίας τους, είτε να διορθώσουν τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα. Μέσα σε αυτές τις χώρες είναι και η Ελλάδα, η οποία σε συνεργασία πάντα με τους ευρωπαίους εταίρους της, προσπαθεί τα τελευταία 8 χρόνια να εξυγιάνει την οικονομία της, μέσω σκληρών και δυναμικών μεταρρυθμιστικών μέτρων.

2.1 Ο όρος «Οικονομική κρίση»

Με την έννοια οικονομική κρίση, νοείται το φαινόμενο εκείνο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν ακούγεται η φράση «οικονομική δραστηριότητα», γίνεται

αναφορά σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη (Κουφάρης, 2010).

Η οικονομική κρίση αποτελεί τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, όταν δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε μια συνεχή συρρίκνωση. Οι οικονομικές διακυμάνσεις ορίζονται ως οι διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέσα σε μια οικονομία. Λέγονται αλλιώς και κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι. Κατά τους Άγγλους, το φαινόμενο αποδίδεται με τον όρο «business cycles», ακριβώς για να τονίσουν την ιδιαίτερη βαρύτητα των επενδύσεων στην εξέλιξη του οικονομικού κύκλου (Κουφάρης, 2010). Από πολύχρονες στατιστικές παρατηρήσεις διαπιστώθηκε ότι οι οικονομικοί κύκλοι διαρκούν περίπου από 7 έως 11 χρόνια (European Commission, 2009).

2.2 Τα αίτια της Διεθνούς Οικονομικής Κρίσης

Η σημερινή κατάσταση της κρίσης που επικρατεί και επηρεάζει ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των χωρών του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, μπορεί να αποδοθεί σε 3 κύριους παράγοντες:

- Η υπερκατανάλωση, η οποία ήταν αποτέλεσμα της φούσκας των τιμών των ακινήτων στις ΗΠΑ, και οδήγησε σε υπερθέρμανση της οικονομίας και αύξηση των ελλειμμάτων σε τρέχουσες συναλλαγές.
- Η αύξηση και εξάπλωση των στεγαστικών δανείων με υψηλό κίνδυνο, από 9% των συνολικών στεγαστικών το 2003 σε 24% το 2007, η οποία οδήγησε σε μια αχαλίνωτη πιστωτική επέκταση σε διάφορες κατηγορίες νοικοκυριών που υπό φυσιολογικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δανειοδοτηθεί. Οι τράπεζες παρείχαν δάνεια με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση στην τιμή της κατοικίας, ενώ διευκόλυναν τα νοικοκυριά με ελκυστικά χαμηλά επιτόκια στα πρώτα χρόνια, τα οποία όμως θα αναπροσαρμόζονταν στη συνέχεια και θα αυξηθούν (Busch, 1986). Πολλές φορές οι τράπεζες αναλάμβαναν να πληρώσουν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα, επειδή το νοικοκυριό είχε πρόβλημα αποπληρωμής.

- Οι τιτλοποιήσεις των ισολογισμών και το μεγάλο ρίσκο της μεταφοράς τους από τις τράπεζες και στο κοινό και τους επενδυτές, οι οποίοι δεν γνώριζαν το μέγεθος του κινδύνου και υπήρξαν επιρρεπείς στις τότε υψηλές αποδόσεις. Η μεταφορά αυτή του ρίσκου επέτρεπε στις τράπεζες να δανείζουν άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες και στη συνέχεια να αποκτούν ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, χωρίς να χρειάζεται να βρουν νέους καταθέτες (Tsoulfidis, 2010).

Πέρα από τους παραπάνω βασικούς παράγοντες που οδήγησαν στην Διεθνή Οικονομική Κρίση, τα αίτια για την Ελλάδα θα μπορούσαν να εντοπιστούν και στα παρακάτω:

- Στην αυξημένη μείωση των φορολογικών εσόδων, στην οποία προέβησαν οι κυβερνήσεις για πάνω από 10 χρόνια πριν την κρίση.
- Στη νεοφιλελεύθερη τάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), που ανάγκαζε τις δημόσιες οικονομίες της Ευρωζώνης να μην στηρίζονται στον απευθείας δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), αλλά να καταφεύγουν σε δανεισμό από εμπορικές τράπεζες και γενικότερα χρηματοπιστωτικές αγορές, το οποίο είχε σαν αποτέλεσμα την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού στη συγκυρία της κρίσης. Στην τάση παράλληλα των ελληνικών κυβερνήσεων να διαχειρίζονται την οικονομία της χώρας με ένα άκρως νεοφιλελεύθερο τρόπο. Όταν οι χρηματαγορές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την ελληνική οικονομία, τα επιτόκια δανεισμού του Δημοσίου εκτινάχθηκαν σε δυσβάσταχτα ύψη. Τον Φεβρουάριο του 2010 αποφασίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η διαμόρφωση ενός πακέτου δανειακής στήριξης του ελληνικού Δημοσίου με την εμπλοκή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), και απαίτησε από χώρα την υιοθέτηση και εφαρμογή ενός αυστηρού προγράμματος περιστολής των δημόσιων δαπανών. Η κυβέρνηση προσανατολίστηκε στον περιορισμό των μισθιακών δαπανών του δημοσίου και στην περιστολή του κοινωνικού κράτους, με παράλληλη αύξηση των εσόδων κυρίως από έμμεσους φόρους (αύξηση Φόρου Προστιθέμενης Αξίας- ΦΠΑ). Άφησε αμετάβλητες τις συνθήκες αναφορικά με άλλες πηγές εσόδων ή δαπανών. Στις 23 Απριλίου 2010 η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης εκ μέρους της ΕΕ και του ΔΝΤ, εγκαινιάζοντας παράλληλα πολιτικές

«συρρίκνωσης του κράτους» αναφορικά με το ασφαλιστικό σύστημα, τις συντάξεις, την τοπική αυτοδιοίκηση, κ.α. (Κουφάρης, 2010).

- Στην ύπαρξη του ευρώ, η οποία διευκόλυνε τη μεταφορά πόρων προς τις χώρες που αναπτύσσονταν ταχύτερα. Υπήρξαν έντονες κεφαλαιακές εισροές, οι οποίες ισοσκελίζουν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας και επέτρεπαν πριν την κρίση στην Ελλάδα να διατηρεί ένα σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Όταν ξεκίνησε η κρίση, η δυνατότητα αυτή εξαφανίστηκε, λόγω το ότι συρρικνώθηκαν οι κεφαλαιακές εισροές.
- Στο γεγονός ότι η Ελλάδα στο διάστημα 1996-2008 σημείωσε υψηλή πραγματική αύξηση του ΑΕΠ κατά 61,0%, η Ισπανία κατά 56,0% και η Ιρλανδία κατά 124,1%, σε αντίθεση με τις περισσότερο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Το αντίστοιχο ποσοστό για την Γερμανία ήταν 19,5%, την Ιταλία 17,8% και για τη Γαλλία 30,8%. Οι χώρες που σημείωσαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης κατά βάση κατέληξαν με σημαντικά ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές (INE-ΓΣΕΕ, 2008).

2.3 Επιπτώσεις της κρίσης

Η οικονομική κρίση έχει μεγάλες επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή, καθώς αποτελεί παράγοντα της μείωσης του εισοδήματος και ως λογικό επακόλουθο προκαλεί επιδράσεις στην ευημερία και ανοδικά στη φτώχεια του πληθυσμού. Κάποια από τα στοιχεία που δείχνουν την κατάσταση της διεθνούς οικονομίας είναι το διεθνές εμπόριο, ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης και η απασχόληση (Marmot, 2009).

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης διαφοροποιούνται όχι μόνο μεταξύ των χωρών, καθώς οι ανεπτυγμένες χώρες επηρεάζονται λιγότερο από αυτές της χαμηλής και μέσης ανάπτυξης, αλλά και στο εσωτερικό τους, ώστε οι απλοί εργάτες και τα άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσμενείς επιπτώσεις σε σχέση με τα άτομα υψηλού επιπέδου (Marmot, 2009).

Η κρίση που υφίσταται αυτήν την στιγμή οδηγεί σε μηδενικό ή και αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο οικονομίας, με κάποιες εξαιρέσεις, όπως αυτήν της Κίνας, της Ινδίας και άλλων νέων βιομηχανικών χωρών. Η οικονομική κρίση, σε παγκόσμια κλίμακα, θέτει σε καθεστώς ευπρόσβλητης εργασίας το ήμισυ σχεδόν των εργατών, οι οποίοι βρίσκονται σε κίνδυνο απώλειας της εργασίας και

συνεπώς σε κατάσταση εργασιακής ανασφάλειας. Από τα τέλη του 2008 η ανεργία άρχισε να αυξάνεται, και τα ποσοστά στο τέλος του 2015 αποτελούν ρεκόρ σε ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα και η Ισπανία. Ο αριθμός των φτωχών εργαζομένων αυξήθηκε παγκόσμια κατά 200 εκατομμύρια, μέχρι το 2012, και οι προβλέψεις λένε ότι θα φτάσει τα 700- 800 εκατομμύρια μέχρι το τέλος του 2016 (Stiglitz, 2006).

Η κατάσταση που περιγράφηκε παραπάνω, απειλεί κυρίως τις χώρες χαμηλής και μέσης ανάπτυξης, και κυρίως τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, και αφορά τρία βασικά αλληλοσυνδεόμενα προβλήματα:

- Την αυξανόμενη τάση των ανισοτήτων στο εσωτερικό των χωρών.
- Την ανισοτιμία στις συνθήκες κοινωνικής προστασίας και υγείας.
- Τα επείγοντα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής και της οικολογικής υποβάθμισης (Lary, 2009).

2.4 Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα αρνητικής επιρροής τομέων, όπως η εργασία, η ανεργία και εντείνει το φαινόμενο της φτώχειας μεγεθύνοντας το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού και των ψυχικών διαταραχών. Σαν λογικό επακόλουθο η ανεργία προωθεί φαινόμενα, όπως ο αλκοολισμός, οι αυτοκτονίες, η ενδοοικογενειακή βία, κα. (Λιαρόπουλος, 2010). Επίσης, η φτώχεια αποτελεί θετικό παράγοντα έξαρσης ασθενειών, καθώς προωθεί ένα ακατάλληλο περιβάλλον διαβίωσης και ανεπαρκή και ακατάλληλη διατροφή.

Ήδη από το 2008 η οικονομική κρίση άρχισε να έχει ορατά αποτελέσματα, καθώς την ίδια χρονιά οι συνολικές επενδύσεις μειώθηκαν κατά 8% του ΑΕΠ σε σχέση με το 2007. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί μια μείωση των εισοδημάτων και μια αναβλητικότητα στα επενδυτικά ιδιωτικά πλάνα, λόγω της πιθανής μειωμένη ζήτησης που μπορεί να προκαλέσει μια οικονομική κρίση (Matsas, 2012).

Ο δανεισμός των επιχειρήσεων είναι μια οικονομική διαδικασία που επηρεάστηκε και αυτή αρνητικά, καθώς κατά την πάροδο της κρίσης και μετά το 2009 όλες οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών προέβησαν σε χρηματοδότηση των χρηματοπιστωτικών συστημάτων τους, γεγονός που οδήγησε στην αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του δημοσίου χρέους. Στην περίπτωση της Ελλάδας ένα υπέρογκο ποσό του ύψους των 28 δις ευρώ διατέθηκε για την στήριξη του

συστήματος των τραπεζών και για εγγυητική κάλυψη, μετατρέποντας το ιδιωτικό χρέος σε δημόσιο (Matsas, 2012).

2.5 Αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης

Το 2008, η Ευρώπη επλήγη από τη χειρότερη οικονομική κρίση των τελευταίων δεκαετιών. Η κρίση απείλησε τις επενδύσεις, την κατανάλωση, τις πιστώσεις και τις θέσεις εργασίας. Οι αναπτυσσόμενες χώρες έπρεπε να ενεργήσουν γρήγορα για να αποτρέψουν την περαιτέρω οικονομική κατάρρευση. Βραχυπρόθεσμα, αυτό σήμαινε τεράστιες οικονομικές ενισχύσεις από τις κυβερνήσεις στις τράπεζες, προκειμένου να διατηρηθεί η παγκόσμια οικονομία. Αλλά μακροπρόθεσμα απαιτούνταν μια πλήρης επανεγγραφή των κανονισμών των χωρών για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, ώστε να αποφευχθούν μελλοντικές κρίσεις (Κουφάρης, 2010). Οι προτεραιότητες των χωρών για τα επόμενα χρόνια θα είναι να καταστήσουν πιο διαφανείς τις χρηματοπιστωτικές αγορές και πιο εύρωστο το χρηματοπιστωτικό σύστημα και να διασφαλίσουν κυρώσεις για εκείνους που κάνουν κατάχρηση του συστήματος.

Ενίσχυση της χρηματοπιστωτικής εποπτείας

Η οικονομική κρίση έδειξε ότι, ακόμη και αν υπάρχει μια ενιαία αγορά με τράπεζες, οι επενδυτές και οι ασφαλιστικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται διασυννοριακά, η εποπτεία τους παραμένει άνιση και είναι συχνά ασυντόνιστη. Αυτό δεν θα πρέπει πλέον να υφίσταται και οι αναπτυσσόμενες χώρες και ειδικότερα οι χώρες της ΕΕ συμφώνησαν να καθιερώσουν νέες Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές για την επίτευξη καλύτερου συντονισμού εποπτείας των οικονομιών των χωρών (Κουφάρης, 2010). Ένα νέο Ευρωπαϊκό Συστημικό Συμβούλιο Κινδύνων θα διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην παρακολούθηση των κινδύνων σε ολόκληρο το χρηματοπιστωτικό σύστημα της Ευρώπης (Μπάκος, 2014).

Περισσότερη χρηματοπιστωτική σταθερότητα

Το 2008, τα μέτρα ενίσχυσης σε τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ανήλθαν σε περισσότερα από 900 δις ευρώ μόνο στην ΕΕ (Κουφάρης, 2010). Η ενίσχυση αυτή βοήθησε τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα για σύντομο χρονικό διάστημα και η ΕΕ πρότεινε νέους νόμους για τις τράπεζες της, διασφαλίζοντας περισσότερα αποθέματα κεφαλαίων, προκειμένου να προετοιμαστεί για ενδεχόμενη επιδείνωση των συνθηκών στην αγορά. Επίσης, θέσπισε νέους κανόνες για να καθορίσει ποια μέτρα πρέπει να ληφθούν και από ποιον, σε περίπτωση μιας

τραπεζικής κρίσης. Το κόστος μιας τέτοιας κρίσης θα πρέπει να βαρύνει τους μετόχους, τους πιστωτές, καθώς και το σύνολο του τραπεζικού τομέα, και όχι τους φορολογούμενους. Τον Δεκέμβριο του 2009, η νομοθεσία της ΕΕ τέθηκε σε ισχύ, βάζοντας οργανισμούς αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας υπό αυστηρότερη εποπτεία, προκειμένου να βελτιωθούν οι αξιολογήσεις των κινδύνων των επενδύσεων. Τον Ιούνιο του 2010, η Επιτροπή υπέβαλε νέα πρόταση που απαιτούσε από τους οργανισμούς να εγγραφούν στην Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούσαν στην αύξηση του ανταγωνισμού και τη βελτίωση της εποπτείας και της προστασίας των επενδυτών (European Commission, 2010).

Καταθέσεις ταμιευτηρίου

Η πιστωτική κρίση είχε ήδη κάνει τη ζωή δύσκολη για τις τράπεζες στην Ευρώπη, αλλά τα πράγματα χειροτέρεψαν όταν οι άνθρωποι άρχισαν να ανησυχούν για τις αποταμιεύσεις τους. Για να αποτραπεί μια γενική διαφυγή των πολιτών από τις τράπεζες, σε μεγάλους αριθμούς, για να αποσύρουν τα χρήματά τους από τις τράπεζες την ίδια στιγμή, η ΕΕ αποφάσισε να αυξήσει σε 100,000 € τις μεμονωμένες καταθέσεις που θα διασφαλίζονται από το υφιστάμενο ευρωπαϊκό σύστημα. (European Commission, 2010).

Περαιτέρω προκλήσεις

Πολλά έχουν επιτευχθεί από το 2008, αλλά οι προκλήσεις παραμένουν. Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός κενών που πρέπει να αντιμετωπιστούν, αν οι αναπτυγμένες χώρες και ειδικότερα οι χώρες της Ευρώπης θέλουν να αποτρέψουν μια μεγαλύτερη μελλοντική κρίση. Η βελτιωμένη εταιρική διακυβέρνηση είναι στο επίκεντρο των εργασιών της ΕΕ για την πρόληψη των κρίσεων και αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της κανονιστικής δέσμης μεταρρυθμίσεων με στόχο τη δημιουργία ενός ασφαλέστερου δημοσιονομικού πλαισίου (European Commission, 2010).

2.6 Η περίπτωση της Ελλάδας

Το 1974, η αναλογία χρέους προς το ΑΕΠ ανήλθε στο 18 %. Το 1986, το δημόσιο χρέος ανήλθε στο 58% του ΑΕΠ, αν και η αστάθεια στην απόδοση της ανάπτυξης, του υψηλού πληθωρισμού, των διαδοχικών υποτιμήσεων των νομισμάτων και των διαρθρωτικών αδυναμιών θα μπορούσαν να μοιράζονται εν μέρει το φταίξιμο (Κουφάρης, 2010). Η Ελλάδα προσχώρησε στην ΕΕ το 1981, μετά από την Ισπανία

και την Πορτογαλία, και απέκτησε πρόσβαση στα μεγάλα ευρωπαϊκά ταμεία, των οποίων η χρήση δεν θα μπορούσε να περιγραφεί ως συνετή. Παρ'όλα αυτά, το δημόσιο χρέος της συνέχισε να βρίσκεται υψηλά και από το 1996 διπλασιάστηκε και πάλι, φθάνοντας το 113% του ΑΕΠ. Αυτό οφείλεται στις δυσανάλογες κοινωνικές παροχές, όπως η αύξηση των μισθών και οι περιττοί διορισμοί στο δημόσιο τομέα, στην αύξηση των συντάξεων, στις πρόωρες συνταξιοδοτήσεις, στις δημόσιες επιχειρήσεις με μεγάλα ελλείμματα, κλπ (Φράγκος, 2014).

Οι διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις αγόραζαν ψήφους από τα μέσα των δημοσίων δαπανών και του κρατικού δανεισμού. Όντας στην Ευρωζώνη, η κυβέρνηση θα μπορούσε να συνεχίσει τον δανεισμό σε χαμηλότερα επιτόκια από ό, τι θα συνέβαινε αν η Ελλάδα ήταν μόνη της (Φράγκος, 2014). Ως εκ τούτου, τα ελλείμματα και το χρέος στην Ελλάδα δεν εμφανίστηκαν ξαφνικά, αλλά συσσωρεύονταν εδώ και δεκαετίες. Τέτοιες κακές πολιτικές ήταν ανεκτές επί μεγάλο χρονικό διάστημα.

Λόγω της πολιτικής της «σκληρής δραχμής» που ακολούθησε μεταξύ του 1996 και 1999, η οικονομία φαινόταν να παίρνει μια αργή στροφή προς τα πίσω σε μια βιώσιμη τροχιά. Ο υπερβολικός δημοσιονομικός δανεισμός πραγματοποιήθηκε στις επόμενες δύο δεκαετίες και επιταχύνθηκε μετά τον Ιανουάριο του 2001, όταν η ελληνική συμμετοχή στο ευρώ επέτρεψε στην κυβέρνηση να δανείζεται με σχεδόν μηδενικά spreads (Σταματόπουλος, 2010). Την δεκαετία πριν από την έναρξη της κρίσης (2008), η οικονομία κατά μέσο όρο σε ετήσια πραγματική είχε αύξηση του ΑΕΠ κοντά στο 4 %, καθιστώντας την Ελλάδα μια από τις καλύτερες επιδόσεις στην ΕΝΕ. Αυτή η εξαιρετική ανάπτυξη αντικατοπτρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εκτίναξη της εγχώριας ζήτησης, τους υψηλούς πραγματικούς μισθούς, στα χαμηλά επιτόκια, στην ταχεία πιστωτική επέκταση και στην χαλαρή δημοσιονομική πολιτική. Η Ελλάδα έφτασε σε ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο, μεταξύ των κορυφαίων 30 χωρών στον κόσμο από την άποψη του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Το 2008, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα ανήλθε σε 30.076 δολάρια ΗΠΑ, το οποίο αντιστοιχούσε στο 95 % του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η χώρα είχε αποτύχει να λάβει ευνοϊκούς όρους χρηματοδότησης, για τη μείωση του χρέους προς το ΑΕΠ σε βιώσιμα επίπεδα (Κουφάρης, 2010).

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας τα διαρθρωτικά ελλείμματα περιορίστηκαν αρκετά και μια αυστηρότερη δημοσιονομική πολιτική απέφερε καρπούς ως προς την αναλογία του χρέους προς το ΑΕΠ, που μειώθηκε σε 104 %. Μέχρι το 2003 το

δημόσιο χρέος μειώθηκε ακόμη περισσότερο στο 98 %, επίσης λόγω των ευνοϊκών όρων δανεισμού από τις διεθνείς αγορές (Κουφάρης, 2010). Η απόφαση η Ελλάδα να φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, σηματοδότησε την αρχή της αντιστροφής μέτρησης προς την πτωτική τάση της αναλογίας του χρέους προς το ΑΕΠ τροχιά, καθώς αυξανόταν το έλλειμμα του προϋπολογισμού που τροφοδοτούσε τη δυναμική του χρέους. Λόγω της επιδείνωσης των οικονομικών δεικτών, η Ελλάδα υποβαθμίστηκε σε σχέση με την αξιοπιστία της στο δανεισμό και την δυσκολία στην εξασφάλιση χρηματοδότησης σε λογικές τιμές, γεγονότα που οδήγησαν τη χώρα να ζητήσει βοήθεια από το ΔΝΤ, την ΕΕ και την ΕΚΤ (Φράγκος, 2014).

Η ΕΕ και το ΔΝΤ έχουν δώσει 110 δις ευρώ σε δάνεια (70 δις ευρώ από την Ευρωζώνη και 40 από το ΔΝΤ), τα οποία έλαβε η Ελλάδα, και τα οποία προδιαθέτουν σοβαρές μεταρρυθμίσεις, συμπεριλαμβανομένων των περικοπών μισθών, απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων, ιδιωτικοποίηση των κρατικών ακινήτων, αποδυνάμωση των συνδικάτων και απορρύθμιση. Το πακέτο διάσωσης αφορά, επίσης, και τη μείωση των ιδιωτικών χρεών στην Ελλάδα (Φράγκος, 2014).

Έχουν περάσει ήδη περισσότερο από τρία χρόνια από τότε που η Ελλάδα εφαρμόζει τις πολιτικές που σχετίζονται με τα δύο πακέτα διάσωσης που δόθηκαν υπό αυστηρούς όρους από τις χώρες της ζώνης του ευρώ και το ΔΝΤ. Οι πολιτικές που σχετίζονται με το πρώτο και δεύτερο Μνημόνιο κατά κύριο λόγο επικεντρώνονται στη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων τρεχουσών συναλλαγών, στη χρήση οριζόντιων πολιτικών για την αύξηση των φορολογικών εσόδων, στη μείωση των κρατικών δαπανών, στη μείωση των συντάξεων και μείωση των μισθών στον τομέα της κεντρικής κυβέρνησης. Αν και οι διαδικασίες για την εφαρμογή ορισμένων από αυτών των μεταρρυθμίσεων έχει ξεκινήσει, λίγες από αυτές έχουν πράγματι πλήρως υλοποιηθεί. Φαίνεται ότι οι οριζόντιες φορολογικές πολιτικές έχουν αποδειχθεί ανεπιτυχείς, στην αύξηση των φορολογικών εσόδων (Φράγκος, 2014). Αυτό οφείλεται στην βαθύτερη από την αναμενόμενη ύφεση και τη συνεχιζόμενη αναποτελεσματικότητα του συστήματος είσπραξης των φόρων. Επιπλέον, η πολιτική της «εσωτερικής υποτίμησης», που υλοποιείται μέσω των οριζόντιων μειώσεων των μισθών του δημόσιου τομέα, καθώς και η περικοπή των μισθών στον ιδιωτικό, δεν φαίνεται να είναι αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση του έλλειμμα του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών ή της χαμηλής ανάπτυξης (Grubel, 2015).

Παρά τις κάποιες μικρές ενδείξεις προόδου που σημείωσε η ελληνική οικονομία από την έναρξη του πρώτου Μνημονίου το 2010 μέχρι σήμερα, συνεχίζει να αντιμετωπίσει τρεις κρίσιμες προκλήσεις:

1. **Αποκατάσταση της ανάπτυξης.** Η Ελλάδα βρίσκεται στο όγδοο έτος της ύφεσης, σε βαθύτερη ύφεση, με την ανεργία να φθάνει σε πρωτοφανή επίπεδα, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων, και την αργή πρόοδο στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Η αποκατάσταση της ανάπτυξης και η δημιουργία θέσεων εργασίας απαιτούν μια βαθιά αναδιάρθρωση της οικονομίας, για να μετατοπιστεί η κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης από την κατανάλωση στις εξαγωγές και τις επενδύσεις (Φράγκος, 2014).
2. **Η εξασφάλιση δημοσιονομικής διατηρησιμότητας.** Παρά τις προσαρμογές που έχει κάνει το ελληνικό κράτος, απαιτούνται περαιτέρω προσπάθειες για την αποκατάσταση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας. Αναμένεται ότι ο ρυθμός της δημοσιονομικής εξυγίανσης θα πέσει 3-0 % του ΑΕΠ ετησίως κατά την περίοδο 2016-17 (Grubel, 2015).
3. **Εξασφάλιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος.** Η βαθιά ύφεση, σε συνδυασμό με την πρόσφατη αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους έχουν πάρει έναν μέρος επί του κεφαλαίου των τραπεζών. Η ανακεφαλαιοποίηση του τραπεζικού συστήματος είναι απαραίτητη, για να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των καταθετών και η επανεκκίνηση του τραπεζικού δανεισμού. Με βάση αυτή τη στρατηγική, το πακέτο προσαρμογής μέχρι το 2016 επικεντρώνεται κυρίως στις μόνιμες μειώσεις δαπανών. Η μισθολογική δαπάνη του δημόσιου τομέα, μετά την αφαίρεση των φόρων και των κοινωνικών εισφορών, θα μειωθεί κατά 3,5 δις ευρώ από το 2012 έως το 2016. Από την 1η Ιανουαρίου 2013, έχουν ληφθεί μέτρα για τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος, η οποία θα αποφέρει 9,2 δισεκατομμύρια ευρώ κατά τη διάρκεια του 2013-17. Η καλύτερη στόχευση των κοινωνικών δαπανών θα αποφέρει καθαρή εξοικονόμηση της τάξης του 0,6 % του ΑΕΠ (Grubel, 2015).

3. Ο ρόλος του Τουρισμού στην ενίσχυση της οικονομίας

Ο ρόλος του τουρισμού στην οικονομία θεωρείται συχνά περιορισμένος στην βιομηχανία της φιλοξενίας (καφετέριες, ξενοδοχεία και εστιατόρια) και των εξερχόμενων και εισερχόμενων ταξιδιωτικών γραφείων και φορέων, που αποτελούν το κορυφαίο τομέα των υπηρεσιών σε πολλές χώρες. Ωστόσο, ο οικονομικός αντίκτυπος του τουρισμού είναι πολύ μεγαλύτερος, δεδομένου ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες επιρροής, προκειμένου να παράγουν και να προωθήσουν τις υπηρεσίες τουρισμό και αναψυχής, οι οποίες καλύπτουν όλο το φάσμα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, των γεωργικών προϊόντων διατροφής και της βιομηχανικής παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών, καθώς και τις οικοδομές και δημόσια έργα (Stynes, 2012).

Ο τουρισμός είναι ένας οικονομικός τομέας που μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, για κοινωνικοοικονομικούς λόγους: είναι μια εγγυημένη πηγή για την παροχή ή απόκτηση των βασικών εναλλακτικών εισοδημάτων, είναι ο πάροχος των θέσεων εργασίας, μειώνοντας έτσι τα ποσοστά ανεργίας, δημιουργεί τις πραγματικές ευκαιρίες για τα σωστά πρότυπα ανάπτυξης και για την ανάπτυξη των κοινοτήτων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με τουριστικές δραστηριότητες. Σε παγκόσμιο επίπεδο, η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική δραστηριότητα εκτιμάται σε 5%, και η δημιουργία θέσεων απασχόλησης στο 6-7% της συνολικής απασχόλησης. Συμβάλλει, επίσης, με περίπου 5% στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), φθάνοντας μέχρι και 10% στις χώρες όπου ο τουρισμός είναι ο βασικός τομέας της οικονομίας (Stynes, 2012).

Σχετικά με τη λειτουργία των οικονομικών αγορών, μερικές φορές εμφανίζονται κάποια άτυπα φαινόμενα που επηρεάζουν, θετικά ή όχι, τη λειτουργικότητα των οικονομικών τομέων, στο ποικίλο χρονικό ορίζοντα. Ένα τέτοιο φαινόμενο, που περιελάμβανε την παγκόσμια οικονομία, είναι η οικονομική κρίση που έγινε αισθητή στις αγορές των διαφόρων τομέων, από τις αρχές του 2008. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο έχει ως στόχο να προσδιορίσει τα οφέλη του τουρισμού στην οικονομία των χωρών (Vellas, 2011).

3.1 Οικονομικές επιπτώσεις του Τουρισμού: Ορισμός και Μεθοδολογία

Οι μεθοδολογίες για την αξιολόγηση των οικονομικών επιπτώσεων του τουρισμού έχουν αναπτυχθεί σε παγκόσμιο επίπεδο εντός του UNWTO, με τη μορφή Δορυφόρων Λογαριασμών Τουρισμού (ΔΛΤ). Ο UNWTO έχει πάρει τη γενική εντολή των Ηνωμένων Εθνών για την ανάλυση, την δημοσίευση, την τυποποίηση και την ανάπτυξη στατιστικών για τον τουρισμό και συνεργάζεται με οργανισμούς όπως ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το σκοπό αυτό (Eurostat, 2010).

3.1.1 Άμεσες, έμμεσες, και επαγωγικές επιπτώσεις του Τουρισμού

Οι άμεσες επιπτώσεις αφορούν τις δαπάνες στον τομέα του τουρισμού, με βάση έναν κατάλογο των τυπικών προϊόντων τουρισμού που παράγει και προωθεί κάθε χώρα, και ο οποίος καταρτίζεται από τον UNWTO και τον ΟΟΣΑ.

Οι έμμεσες επιπτώσεις αφορούν την ενδιάμεση ανάλωση για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών στον τομέα του τουρισμού. Αυτά είναι τα αγαθά και οι υπηρεσίες που οι τουριστικές εταιρείες αγοράζουν από τους προμηθευτές τους, σχηματίζοντας την αλυσίδα εφοδιασμού του τουρισμού (Vellas, 2011).

Οι έμμεσες επιπτώσεις μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την παραγωγή των τοπικών προϊόντων. Οι λεγόμενες εταιρίες πρώτης γραμμής λαμβάνουν τις αρχικές αποφάσεις για την αγορά, οι οποίες καθορίζουν τι μπορούν να καταναλώσουν οι επισκέπτες. Για παράδειγμα, αν ένας πρώτης γραμμής προμηθευτής καταλυμάτων αποφασίζει να αγοράσει τοπικά προϊόντα, όπου είναι δυνατόν, ο τουρίστας θα είναι ο δημιουργός της αγοράς και της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών στη χώρα υποδοχής. Συνεπώς, είναι σημαντικό να είναι σε θέση να ενθαρρύνει τον τομέα του τουρισμού, να προμηθεύεται τοπικά παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες, προκειμένου να μεγιστοποιήσει τον οικονομικό αντίκτυπο του τουρισμού και τα έσοδα σε μια χώρα ή περιοχή (Vellas, 2011).

Οι επαγωγικές επιπτώσεις αφορούν δαπάνες εκ μέρους εργαζομένων από τους μισθούς που καταβάλλονται από τις επιχειρήσεις σε άμεση επαφή με τους τουρίστες. Οι επαγωγικές επιπτώσεις περιλαμβάνουν επίσης την κατανάλωση των εταιρειών που επωφελήθηκαν άμεσα ή έμμεσα από την αρχική δαπάνη στον τομέα του τουρισμού. Ένα παράδειγμα τέτοιων επαγωγικών επιπτώσεων είναι οι αγορές των καταναλωτικών αγαθών, όπως τρόφιμα, ειδών ένδυσης και ηλεκτρονικών ειδών από τους ανθρώπους που απασχολούνται στον τομέα των ξενοδοχείων. Για τις

επιχειρήσεις είναι αγορές κεφαλαιουχικών αγαθών ή δαπανών που σχετίζονται με την επανεπένδυση των κερδών (Vellas, 2011).

3.2 Αξιολόγηση και Μεθοδολογία Δορυφόρων Λογαριασμών Τουρισμού

Η μεθοδολογία για την αξιολόγηση των έμμεσων οικονομικών επιδράσεων του τουρισμού βασίζεται στη σημαντική συμβολή των Δορυφόρων Λογαριασμών Τουρισμού, που δίνουν την πιο ακριβή και αξιόπιστη μέτρηση του ρόλου του τουρισμού στην οικονομία (Eurostat, 2010). Χρησιμοποιεί τις πληροφορίες σχετικά με τις άμεσες επιπτώσεις που προβλέπονται από τους ΔΛΤ και επισημαίνει τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά, ώστε να παρέχει μια βάση για τις πολιτικές προώθησης του τουρισμού με στόχο την αύξηση της ανάπτυξης και την αντιμετώπιση κρίσεων.

Η μεθοδολογία των ΔΛΤ που αναπτύχθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού είναι απαραίτητη για τη λήψη ακριβών μετρήσεων των επιπτώσεων του τουρισμού. Παράλληλα με την ανάλυση που βασίζεται στους ΔΛΤ, είναι δυνατόν να αξιολογηθούν οι αναμενόμενες επιπτώσεις του τουρισμού με τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων της (Vellas, 2011).

Η έννοια των ΔΛΤ βασίζεται στις αρχές των εθνικών λογαριασμών, ενός ολοκληρωμένου στατιστικού πλαισίου, όπου τα εθνικά μέτρα εξόδου μιας χώρας συνεισφέρουν στην οικονομική δραστηριότητα της. Οι ΔΛΤ διαμορφώνονται με την επέκταση του συστήματος των εθνικών λογαριασμών, προκειμένου να εκτιμηθεί η συγκεκριμένη οικονομική σημασία του τουρισμού (UNWTO, 2014). Οι ΔΛΤ βασίζονται σε πίνακες εισροών/ εκροών που μετρούν τη δραστηριότητα των παραγωγών και των αγοραστών των αγαθών και των υπηρεσιών σε όλο το φάσμα των οικονομικών τομέων. Από τους ΔΛΤ, είναι επομένως δυνατή η αξιολόγηση της τουριστικής κατανάλωσης και παραγωγής και η εκτίμηση της προστιθέμενης αξίας του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας (Eurostat, 2010). Ως εκ τούτου, πρέπει να αποδειχθεί η σχέση μεταξύ των ΔΛΤ και των έμμεσων επιπτώσεων με βάση το συνοπτικό Πίνακα 3.5 των ΔΛΤ που ακολουθεί. Αν και οι έμμεσες συνέπειες δεν μπορούν να υπολογιστούν άμεσα από τον πίνακα, παρεμβάλλονται δύο αναγκαίες γραμμές για την αξιολόγηση τους:

- Η ενδιάμεση ανάλωση
- Η αποζημίωση των εργαζομένων.

Από το σχεδιασμό του, ο ΔΛΤ ως εκ τούτου, παρέχει τη βάση για τη μέτρηση των έμμεσων και επαγωγικών επιδράσεων του τουρισμού, με τη χρήση της ενδιάμεσης ανάλωσης και των αποζημιώσεων που προέρχονται από τον τουρισμό εξόδου. Αυτά τα δύο στοιχεία του ΔΛΤ πρέπει να χρησιμοποιούνται μέσω των αναλογιών και / ή του διεπαγγελματικού προτύπου ανταλλαγής για να δημιουργηθεί μια νέα προοπτική του ΑΕΠ, της απασχόληση, των φορολογικών εσόδων και των εξαγωγών (Eurostat, 2010).

Ωστόσο, ο ΔΛΤ μετρά μόνο το άμεσο ΑΕΠ και όχι το έμμεσο ΑΕΠ, το οποίο περιλαμβάνει τις έμμεσες οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού (π.χ. η κατασκευή διαφόρων χώρων για τα ξενοδοχεία). Αυτές οι έμμεσες επιπτώσεις μπορεί να είναι πολύ σημαντικές, πέρα από το αυστηρό πλαίσιο του ΔΛΤ, το οποίο επικεντρώνεται στο ΑΕΠ, ο οποίος παράγεται από την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται απευθείας από τους τουρίστες. Οι έμμεσες επιπτώσεις μπορούν να υπολογιστούν από τα μοντέλα οικονομικών επιπτώσεων με τη χρήση του ΔΛΤ (Vellas, 2011).

Ο ΔΛΤ μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση του τουρισμού που σχετίζεται με την απασχόληση. Σε αυτήν την περίπτωση, η απασχόληση που δημιουργείται από τον τουρισμό περιλαμβάνει μόνο τις θέσεις εργασίας που σχετίζονται άμεσα με τον τουρισμό. Στον τομέα των υπηρεσιών εστίασης, για παράδειγμα, μόνο οι θέσεις εργασίας που σχετίζονται άμεσα με τον τουρισμό υπολογίζονται στο ΔΛΤ, ως θέσεις εργασίας που δημιουργούνται από τον τουρισμό. Οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται από την εκμετάλλευση παραγωγής για σκοπούς τουριστικής εστίασης (έμμεσες θέσεις εργασίας) δεν περιλαμβάνονται (Eurostat, 2010).

Ο ΔΛΤ εκτείνεται έτσι τόσο στην κατανάλωση του τουρισμού όσο και στην εξαγωγή του τουρισμού. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αξιολογήσει το ποσοστό της τουριστικής δραστηριότητας επί τοις εκατό (που προκύπτει από τα τουριστικά ταξίδια) σε κλάδους που χαρακτηρίζουν τον τομέα του τουρισμού. Όπως φαίνεται, κατά κύριο λόγο, προορίζεται και έχει σχεδιαστεί για να αξιολογήσει το άμεσο οικονομικό αποτέλεσμα, δηλαδή το ΑΕΠ στον τουρισμό, και δεν επιχειρεί να υπολογίσει έμμεσες επιπτώσεις (Vellas, 2011). Παρ' όλα αυτά, μέσα στο γενικό πλαίσιο της παρουσίασης των διαφόρων οικονομικών επιπτώσεων του τουρισμού, περιέχει τις απαραίτητες πληροφορίες για την αξιολόγηση αυτών των έμμεσων επιπτώσεων, δηλαδή την ενδιάμεση ανάλωση και την αποζημίωση.

Ο ΔΛΤ στην αρχική του μορφή περιέχει τις απαραίτητες βασικές πληροφορίες για τη μέτρηση των έμμεσων και επαγωγικών επιδράσεων του τουρισμού με την ανασύσταση του τουριστικού κλάδου.

3.3 Έμμεσες επιπτώσεις του τουρισμού στο ΑΕΠ

Ο τουρισμός είναι ένα σημαντικό συστατικό της οικονομίας των υπηρεσιών, και αντιπροσωπεύει το 30% του διεθνούς εμπορίου στον τομέα των υπηρεσιών. Όσον αφορά τα έσοδα, οι πιο τουριστικές χώρες στον κόσμο παράγουν περίπου το 70% της παγκόσμιας τουριστικής δραστηριότητας. Μία ζωτικής σημασίας συμβολή του τουρισμού μπορεί να δημιουργήσει για την οικονομική ανάπτυξη έμμεσες επιπτώσεις, οι οποίες στις χώρες αυτές αντιπροσωπεύουν πάνω από το 45% της συνολικής συνεισφοράς του τουρισμού στο ΑΕΠ (Dritsakis, 2004). Αυτές οι έμμεσες οικονομικές επιπτώσεις, οι οποίες αντιστοιχούν τόσο σε αγαθά και υπηρεσίες που αγοράζονται από τον τομέα του τουρισμού, των επενδύσεων και των δημοσίων δαπανών που δημιουργούνται από τον τουρισμό, είναι σημαντική κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης. Ο τουρισμός, ιδιαίτερα τα ξενοδοχειακά και τα επισιτιστικά τμήματα, είναι ένας από τους λίγους τομείς της οικονομίας που βρίσκονται στο κέντρο της αλυσίδας παραγωγής, όχι μόνο για τα γεωργικά προϊόντα και τα τρόφιμα, αλλά και για καταναλωτικά και κεφαλαιουχικά αγαθά.

Η συμβολή του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντική στις χώρες όπου υπάρχει ισχυρή εγχώρια ζήτηση για τουρισμό. Το ίδιο ισχύει και για τις χώρες που έχουν αναπτύξει υψηλής προστιθέμενης αξίας τουρισμό με το συνδυασμό των δύο θεμελιωδών πυλώνων της εγχώριας και διεθνούς ζήτησης:

- Είναι επειδή υπάρχει ισχυρή αντιπροσωπευτική (εσωτερική) ζήτηση, κατά την έννοια της διεθνούς οικονομικής ανάλυσης, στην επέκταση του τουριστικού τομέα, με βάση την απαραίτητη υποδομή, προκειμένου να αποκτήσει την τεχνογνωσία που εξασφαλίζει μια σημαντική παρουσία στην παγκόσμια αγορά.
- Είναι, επίσης, επειδή υπάρχει ένα ποικίλο και ανταγωνιστικό φάσμα των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρονται, από μια συγκριτική σκοπιά πλεονεκτήματος, και ότι η τουριστική βιομηχανία της χώρας μπορεί να γίνει ανταγωνιστική στις διεθνείς αγορές (Vellas, 2011).

Αυτή είναι η περίπτωση για πολλές αναδυόμενες χώρες που έχουν αναπτύξει μια ανταγωνιστική αλυσίδα παραγωγής τουρισμού βασιζόμενοι στην ανάπτυξη των

έμμεσων επιπτώσεων του. Η σχετική συνεισφορά αυτών των έμμεσων επιπτώσεων δείχνει εξειδίκευση στον τουρισμό της κάθε χώρας σε σχέση με την οικονομία στο σύνολό της.

Σύμφωνα με τα στοιχεία και τις προβλέψεις που παράγονται από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC - World Travel and Tourism Council, 2015), χρησιμοποιώντας μια μεθοδολογία που βασίζεται στην εφαρμογή συντελεστών που εκτιμά στατιστικές για τον τουρισμό το 2015, οι έμμεσες επιπτώσεις του τουρισμού είναι ιδιαίτερα υψηλές σε αρκετές χώρες, φτάνοντας το 6% του συνολικού ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει ότι ένας υψηλός βαθμός εξειδίκευσης στον τομέα του τουρισμού μπορεί να αντιπροσωπεύει ένα πολύ σημαντικό ποσοστό της συνολικής εθνικής παραγωγής, με την προϋπόθεση ότι μπορούν να εφαρμοστούν πολιτικές υποστήριξης για την ανάπτυξη των έμμεσων επιπτώσεων του τουρισμού. Αυτή είναι η περίπτωση, όπου υπάρχει ιδιαίτερα ισχυρή σχέση μεταξύ της τουριστικής ζήτησης και του τομέα των γεωργικών ειδών διατροφής, η οποία επίσης διεγείρει τις εξαγωγές των γεωργικών προϊόντων διατροφής προς τις χώρες καταγωγής των διεθνών τουριστών (Vellas, 2011).

Πίνακας 3.1: Σύγκριση της έμμεσης συνεισφοράς του τουρισμού στο ΑΕΠ στις χώρες με τον μεγαλύτερο τουρισμό παγκοσμίως (%)

Οι χώρες με το υψηλότερο τουρισμό	Άμεση συμβολή του τουρισμού (εκτίμηση 2015)	Έμμεση συμβολή του τουρισμού (εκτίμηση 2015)	Συνολική συμβολή του τουρισμού (εκτίμηση 2015)
Αυστραλία	3.3	6.9	13.0
Ισπανία	5.1	6.3	14.4
Αργεντινή	4.0	4.7	11.0
ΗΠΑ	2.6	4.2	8.8
Κίνα	2.5	4.2	8.6
Νότια Αφρική	5.0	4.1	11.4
Ινδονησία	3.2	4.1	9.1
Τουρκία	4.1	3.9	10.0
Βραζιλία	3.3	3.7	9.1
Ιταλία	3.2	3.6	8.6
Μεξικό	6.2	3.5	13.0
Γαλλία	3.9	3.4	9.1

Ιαπωνία	2.2	3.2	6.9
Ηνωμένο Βασίλειο	2.4	3.1	6.9
Ρωσική Ομοσπονδία	1.4	3.1	5.9
Καναδάς	1.4	2.6	5.0
Δημ. της Κορέας	1.8	2.5	5.1
Σαουδική Αραβία	3.0	2.5	6.7
Γερμανία	1.7	2.0	4.6
Ινδία	1.9	1.6	4.5

Πηγή: UNWTO, 2015

Η ιδιαίτερα υψηλή έμμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ δείχνει ότι ο τουρισμός έχει τη δυνατότητα να κάνει μια ουσιαστική συμβολή στην ανάπτυξη όλων των χωρών. Ωστόσο, η έκταση και η αποτελεσματικότητα της εν λόγω εισφοράς, ιδίως όταν είναι έμμεση, εξαρτάται από τις πολιτικές για την προώθηση του τουρισμού που εφαρμόζονται σε κάθε χώρα.

Σημαντικές, επίσης, είναι οι επενδύσεις που απαιτούνται για την ανάπτυξη του τουρισμού από την άποψη των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, όπως τα οδικά δίκτυα μεταφορών, η διανομή πόσιμου νερού, η επεξεργασία αποβλήτων, η πρόσβαση στο δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας και η πρόσβαση σε νέα συστήματα επικοινωνίας (Καραντζαβέλου, 2016). Υπό αυτές τις συνθήκες, ο τουρισμός μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο μόνο αν οι προοπτικές για την ανάπτυξη του τουρισμού της ζήτησης είναι αρκετά καλές, για να δικαιολογήσουν τα σχέδια κεφαλαιακών δαπανών που απαιτούν πολύ σημαντική χρηματοδότηση, προκειμένου να οικοδομήσουν βασικές υποδομές και να δημιουργήσουν την επιθυμητή παραγωγική επένδυση.

3.4 Έμμεσες επιπτώσεις του Τουρισμού στην απασχόληση

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ILO- International Labour Organization) εκτιμά ότι ο τουρισμός δημιούργησε 253 εκ. θέσεις εργασίας σε όλο τον κόσμο το 2015 (Stynes, 2012). Η έμμεση συμβολή του τουρισμού στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, επιβεβαιώνει τη σημασία της για την απασχόληση στην αλυσίδα εφοδιασμού του τουρισμού. Ωστόσο, αυτή η έμμεση συμβολή παραμένει χαμηλότερη από εκείνη της άμεσης απασχόλησης σε ορισμένες χώρες με αυξημένο τουρισμό. Τα έμμεσα οφέλη του τουρισμού είναι μεγαλύτερα όταν η αλυσίδα εφοδιασμού του

τουρισμού κατευθύνεται προς την παραγωγή των τοπικά παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών (WTTC, 2012).

Ο τουρισμός έχει επίσης ποιοτικές επιπτώσεις στην ενθάρρυνση της δημιουργίας θέσεων εργασίας για τους νέους. Σε πολλές χώρες, ωστόσο, ειδικά στην Ευρώπη, ένα μεγάλο ποσοστό από αυτές είναι εποχιακές θέσεις εργασίας που μπορεί να εξασφαλιστούν μακροπρόθεσμα μόνο με τη βελτίωση του επιπέδου των προσόντων, ώστε οι νέοι άνθρωποι να μπορούν να γίνουν πιο ειδικευμένοι. Ως εκ τούτου, η τουριστική βιομηχανία παράγει μια τεράστια ανάγκη για εκπαίδευση, για την οποία οι χώρες με αυξημένο τουρισμό έχουν πολύ μεγάλη χωρητικότητα. Επιπλέον, μία από τις έμμεσες επιπτώσεις που δημιουργείται από τον τουρισμό στις θέσεις εργασίας είναι το να μπορέσουν οι χώρες με αυξημένο τουρισμό, ειδικά στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, να κινητοποιηθούν για την εξαγωγή και προώθηση του τουρισμού, των ξενοδοχείων και της εστίασης τους σε νέες χώρες, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο νέες θέσεις απασχόλησης (WTTC, 2012).

Πίνακας 3.2: Επίδραση του τουρισμού στην απασχόληση στις χώρες με τον μεγαλύτερο τουρισμό παγκοσμίως (%)

Οι χώρες με το υψηλότερο τουρισμό	Συνολική συμβολή του τουρισμού στην συνολική απασχόληση το 2015 (%)	Έμμεση συμβολή του τουρισμού στην συνολική απασχόληση το 2015 (%)
Αυστραλία	16.2	7.8
Ισπανία	12.7	7.1
Μεξικό	14.8	4.9
ΗΠΑ	10.5	4.7
Ιταλία	9.7	4.2
Αργεντινή	10.3	4.1
Τουρκία	8.1	3.9
Γαλλία	10.2	3.9
Κίνα	8.2	3.4
Ινδονησία	8.1	3.4
Βραζιλία	8.3	3.3
Ιαπωνία	7.1	3.3
Νότια Αφρική	10.1	3.3
Ηνωμένο Βασίλειο	7.6	3.1
Ρωσική Ομοσπονδία	5.5	2.9

Καναδάς	7.0	2.8
Δημ. της Κορέας	5.4	2.4
Γερμανία	4.9	2.2
Σαουδική Αραβία	6.6	2.2
Ινδία	7.5	1.6

Πηγή: WTTC, 2012

Η πλειονότητα των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται στον τομέα του τουρισμού είναι για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν περίπου το ήμισυ του συνόλου των τουριστικών επαγγελμάτων (Goldin, 2010). Επιπλέον, οι περισσότερες από αυτές είναι θέσεις εργασίας για γυναίκες. Αυτό το χαρακτηριστικό της απασχόλησης στον τομέα του τουρισμού υπογραμμίζει τη σημασία των προγραμμάτων συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης για τους νέους, προκειμένου να εξασφαλίσουν μια πιο μακροπρόθεσμη απασχόληση.

3.5 Έμμεσες τομεακές επιπτώσεις του Τουρισμού

Η τομεακή προσέγγιση αφορά τον κεντρικό ρόλο του τουρισμού στην αλυσίδα παραγωγής των βασικών τομέων και στην παροχή και λειτουργία της υποδομής της δημόσιας υπηρεσίας, συμπεριλαμβανομένων των μεταφορών. Δείχνει, επίσης, το ρόλο του τουρισμού στην ανάπτυξη των τομέων υψηλής κεφαλαιοποίησης και τις νέες τεχνολογίες, όπως το Παγκόσμιο Σύστημα Διανομής (GDS- Global Distribution System) και Σύστημα Υπολογιστικών Κρατήσεων (CRS- Computer Reservations System) (Λαγός, 2012).

Οι έμμεσες επιπτώσεις του τουρισμού αφορούν όλους τους τομείς της οικονομίας, ιδιαίτερα τις βιομηχανίες γεωργικών προϊόντων διατροφής και όλες τις υπηρεσίες που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως οι αεροπορικές μεταφορές. Η συνεισφορά του τουρισμού στις έμμεσες επιπτώσεις μπορεί να χωριστεί σε τρεις επιμέρους τομείς:

- Παραγωγή των προμηθευόμενων αγαθών και υπηρεσιών
- Κεφαλαιουχικές δαπάνες
- Δημόσιες δαπάνες (Λαγός, 2012)

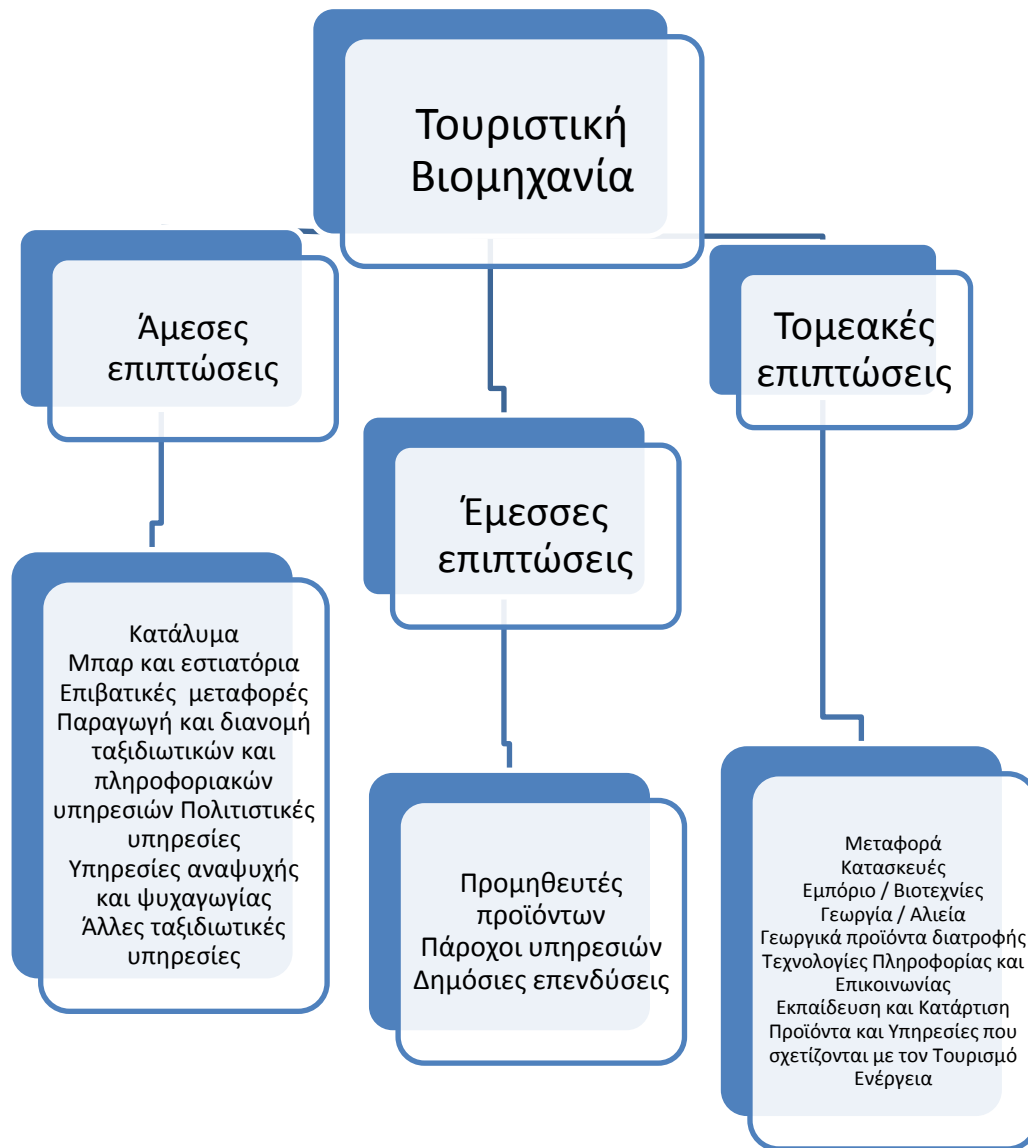
Πίνακας 3.3: Έμμεσες τομεακές επιπτώσεις του τουρισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ

Οι χώρες με το υψηλότερο τουρισμό	Παροχή αγαθών και υπηρεσιών (%)	Κεφαλαιουχικές δαπάνες (%)	Κεντρικές και τοπικές κυβερνητικές δαπάνες (%)	Συνολικές έμμεσες επιδράσεις (%)
Αυστραλία	3.6	2.1	1.2	6.9
Ισπανία	4.2	1.0	1.1	6.3
Αργεντινή	3.1	1.3	0.3	4.7
ΗΠΑ	2.8	0.6	0.8	4.2
Κίνα	2.6	1.2	0.4	4.2
Ινδονησία	2.1	1.3	0.7	4.1
Νότια Αφρική	2.9	1.1	0.1	4.1
Τουρκία	2.9	0.9	0.1	3.9
Βραζιλία	2.3	0.9	0.5	3.7
Ιταλία	2.3	0.7	0.6	3.6
Μεξικό	2.2	0.8	0.4	3.5
Γαλλία	2.4	0.5	0.5	3.4
Ιαπωνία	2.0	0.5	0.7	3.2
Ηνωμένο Βασίλειο	2.3	0.3	0.5	3.1
Δημ. της Ρωσίας	2.2	0.5	0.4	3.1
Καναδάς	1.6	0.3	0.7	2.6
Δημ. της Κορέας	1.9	0.3	0.3	2.5
Σαουδική Αραβία	1.7	0.6	0.2	2.5
Γερμανία	1.6	0.1	0.3	2.0
Ινδία	1.0	0.5	0.1	1.6

Πηγή: WTTC, 2012

Η κατανομή των τομεακών έμμεσων επιπτώσεων του τουρισμού επιβεβαιώνει την αυξανόμενη σημασία των αναδυόμενων χωρών, όπου οι επενδύσεις στον τομέα του τουρισμού αντιπροσωπεύουν ένα πολύ σημαντικό μερίδιο των έμμεσων επιπτώσεων του τουρισμού. Οι τομεακές επιπτώσεις του τουρισμού είναι επίσης πολύ σημαντικές στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών, τόσο όσον αφορά τις παγκόσμιες, όσο και τις τοπικές επιπτώσεις.

Πίνακας 3.4: Σύνοψη των άμεσων, έμμεσων και τομεακών επιπτώσεων του τουρισμού

3.6 Η συμβολή του Τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη

Ο τουρισμός, διεθνής και εγχώριος, θα πρέπει να θεωρηθεί ως ένα βασικό συστατικό των προγραμμάτων τόνωσης της οικονομίας, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης (Vellas, 2011). Ο ρόλος του ως οικονομικό τονωτικό σημαίνει ότι ο τουρισμός πρέπει να είναι κεντρικής σημασίας για τα μέτρα που αποσκοπούν στην αναζωογόνηση της οικονομικής ανάπτυξης, διότι οι εμπορικές ροές που δημιουργούνται από μια ισχυρή τουριστική βιομηχανία έχουν σημαντική επίδραση στην εμπιστοσύνη των επιχειρήσεων και των καταναλωτών:

- Σε χώρες με ισχυρή οικονομική ανάπτυξη, τα έσοδα από τον διεθνή τουρισμό βοηθούν στην επιτάχυνση της ανάπτυξης: τα ποσοστά αύξησης σε περιόδους ανάκαμψης είναι υψηλότερα από εκείνα της βιομηχανικής ανάπτυξης.
- Σε χώρες με αδύναμη οικονομική ανάπτυξη, τα αρχικά πορίσματα σχετικά με την ανάκαμψη της αύξησης του ΑΕΠ το 2014 σε σχέση με το 2015 δείχνουν ότι ο διεθνής τουρισμός δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες ως παράγοντας που ευνοεί την οικονομική ανάκαμψη σε ορισμένες χώρες με αυξημένο τουρισμό, ειδικά στην Ευρώπη. Ωστόσο, η περιορισμένη συμβολή του τουρισμού στην οικονομική ανάκαμψη πιθανώς αντιστοιχεί μόνο σε μια χρονική μετατόπιση μικρής κλίμακας.
- Σε χώρες με ισχυρή ανάκαμψη της οικονομικής ανάπτυξης, κυρίως στη Βόρεια και Νότια Αμερική, ο τομέας του τουρισμού έχει μια σημαντική συμβολή στην επανέναρξη της οικονομικής ανάπτυξης (Jeetesh, 2015).

Κατά συνέπεια, ο τομέας του τουρισμού μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στα σχέδια τόνωσης της οικονομίας για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης, υπό την προϋπόθεση ότι ο τουρισμός θεωρείται ως βασική συνιστώσα των εν λόγω σχεδίων, τόσο ως οικονομικό διεγερτικό και πηγή δημιουργίας θέσεων εργασίας που συμπληρώνει άλλους τομείς, ιδιαίτερα την βιομηχανοποίηση.

Πίνακας 3.5: Η αύξηση του ΑΕΠ και τα έσοδα από τον τουρισμό στις χώρες με αυξημένο τουρισμό

Οι χώρες με το υψηλότερο τουρισμό	Αύξηση ΑΕΠ (2014)	Αύξηση ΑΕΠ (2015)	Αύξηση των εσόδων από τον τουρισμό (2014)	Αύξηση των εσόδων από τον τουρισμό (2015)
--	--------------------------	--------------------------	--	--

ΗΠΑ	-2.6	2.8	-14.8	9.8
Καναδάς	-2.5	3.1	-12.7	14.6
Μεξικό	-6.1	5.5	-15.0	5.3
Βραζιλία	-0.6	7.5	-8.6	11.3
Αργεντινή	-3.0	7.5	-13.0	22.5
Γαλλία	-2.5	1.5	-12.9	-5.9
Ιταλία	-5.2	1.3	-11.4	-3.5
Δημ. της Ρωσίας	-7.8	4.0	-21.8	-3.2
Τουρκία	-4.7	8.2	-3.6	-1.9
Ισπανία	-3.7	-0.1	13.6	-1.3
Γερμανία	-4.7	3.5	-13.0	0.1
Ηνωμένο Βασίλειο	-4.9	1.3	-16.4	1.3
Κίνα	9.2	10.3	2.7	15.4
Ιαπωνία	-6.3	3.9	-4.6	28.2
Ινδία	6.8	10.4	-5.9	27.9
Ινδονησία	4.6	6.1	-24.3	25.0
Δημ. της Κορέας	0.2	6.1	0.1	0.5
Σαουδική Αραβία	1.3	2.7	-2.4	18.5
Αυστραλία	-0.6	3.7	-1.7	11.7
Νότια Αφρική	-1.7	2.8	-5.0	21.3

Πηγή: UNWTO, 2015

Η εξέταση του ειδικού ρόλου του εσωτερικού τουρισμού δείχνει πως η εγχώρια ζήτηση μπορεί να κάνει τον τομέα του τουρισμού στο σύνολό του λιγότερο ευάλωτο, ειδικά σε εξωτερικούς κραδασμούς, κατευθύνοντας τις έμμεσες επιπτώσεις του τουρισμού προς μια πιο ισορροπημένη ανάπτυξη. Η ανάπτυξη του εσωτερικού τουρισμού μπορεί να τονώσει σημαντικά την εγχώρια κατανάλωση και την άμεση οικονομική δραστηριότητα προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης που ευνοεί τις έμμεσες επιπτώσεις σε όλους τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας. Ωστόσο, η ανάλυση της κατάστασης των χωρών με τον υψηλότερο τουρισμό δείχνει ότι η αύξηση της εγχώριας ζήτησης και η αύξηση της διεθνούς ζήτησης γενικά είναι ανάλογες.

3.7 Ο Τουρισμός ως καταλύτης για μια γενική οικονομική όσμωση μεταξύ χωρών

Ο τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως ένας βασικός παράγοντας που ευνοεί την ανθρώπινη ανάπτυξη, τη μείωση της φτώχειας και της ειρήνης. Όπως δείχνει η κατάταξη του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP- United Nations Development Programme), υπάρχει στενή συσχέτιση μεταξύ των χωρών με υψηλό επίπεδο των εσόδων από το διεθνή τουρισμό και τις χώρες που βρίσκονται στην κορυφή του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI- Human Development Index) (Ardahaey, 2011). Οι επιπτώσεις του τουρισμού αφορούν την ανάπτυξη του ανθρώπου, κυρίως γιατί απαιτεί καλή εκπαίδευση, καλή υγεία και σωστές κοινωνικές υποδομές. Ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και δημόσιας υγείας παρέχει τη βάση για την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού, ενώ επωφελούνται άμεσα οι τοπικοί πληθυσμοί, δημιουργώντας δευτερογενείς επιπτώσεις υπέρ της ανθρώπινης ανάπτυξης.

Η διεθνής τουριστική ζήτηση από τις χώρες με αυξημένο τουρισμό προς τις φτωχότερες χώρες, ιδίως στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, μπορεί να βοηθήσει σημαντικά τα προγράμματα κατά της φτώχειας. Για το σκοπό αυτό, οι χώρες με αυξημένο τουρισμό μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αύξηση των έμμεσων επιπτώσεων του τουρισμού από τη σκοπιά της κοινωνικής διάστασης της παγκοσμιοποίησης και τη μείωση της φτώχειας, συμμετέχοντας σε διεθνή προγράμματα συνεργασίας που έχουν συσταθεί από διεθνείς οργανισμούς, όπως η ΔΟΕ (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας), τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (United Nations Conference on Trade and Development- UNCTAD, τον Οργανισμό Τροφίμων και Γεωργίας (FAO- Food and Agriculture Organization, την UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), το UNDP (United Nations Development Programme) και τον UNWTO, και ιδιαίτερα τη πρωτοβουλία ST-EP (Sustainable Tourism for Eliminating Poverty), ο κύριος στόχος της οποίας είναι η εξάλειψη της φτώχειας μέσω του αειφόρου τουρισμού (United Nations University, 2016).

Ωστόσο, για να εξασφαλιστεί η ανάπτυξη ενός υπευθύνου και αειφόρου τουρισμού στις φτωχότερες χώρες του κόσμου, οι χώρες με αυξημένο τουρισμό μπορούν επίσης να συμβάλουν με την παροχή τεχνικής υποστήριξης μέσω της διεθνούς συνεργασίας, ενθαρρύνοντας την εισαγωγή και εφαρμογή μεθόδων και

βέλτιστων πρακτικών στον ρόλο που διαδραματίζει η τουριστική ανάπτυξη στη μείωση της φτώχειας. Αυτή είναι η περίπτωση, για παράδειγμα, με τις δημόσιες-ιδιωτικές εταιρικές σχέσεις μεταξύ ΜΚΟ (Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις) και ΜΜΕ (Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης) (Vellas, 2011) και τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, όπως τα προγράμματα της UNESCO για την ενίσχυση των χώρων παγκόσμιας κληρονομιάς. Οι φορείς αυτοί μέσω διαφόρων προγραμμάτων και δυναμικής προώθησης των μοναδικών χαρακτηριστικών τουρισμού των φτωχότερων χωρών μπορούν να ενισχύσουν συνεργατικά στην άνθηση του τουρισμού σε αυτές τις χώρες, και σε συνεργασία πάντα με τα καινοτόμα προγράμματα παγκόσμιων οργανισμών βοήθεια, όπως η UNESCO.

Σε αυτή την περίπτωση, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι οι χώρες με αυξημένο τουρισμό έχουν σημαντική ευθύνη για την επιτυχή έκβαση των προγραμμάτων διεθνούς συνεργασίας που επιδιώκουν να χρησιμοποιήσουν τον τουρισμό ως μέσο προτεραιότητας για τη μείωση της φτώχειας. Μια πληθώρα πρωτοβουλιών διμερούς συνεργασίας, συχνά με πολύ μικρό αντίκτυπο, δεν μπορεί να προσφέρει μια πραγματική λύση στο παγκόσμιο πρόβλημα της φτώχειας, που πλήττει πάνω από ένα δισεκατομμύριο ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Σε αντίθεση, οργανώνεται η συνεργασία των χωρών με αυξημένο τουρισμό, η οποία βασίζεται στην αντιγραφή προγραμμάτων που έχουν αποδειχθεί να είναι αποτελεσματικά και επιτυχή και μπορούν να γίνουν ένα μέσο προτεραιότητας για την επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας της Παγκόσμιας Συνεργασίας (UNWTO, 2014), μέσω αυτών των προγραμμάτων. Πιο συγκεκριμένα:

- Να βελτιωθεί η ποιότητα των γεωργικών προϊόντων διατροφής
- Να δημιουργηθούν καινοτόμα τουριστικά καταλύματα, τα οποία βασίζονται σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας
- Να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα των αποβλήτων στις τουριστικές περιοχές
- Να προωθηθεί η ευρύτερη χρήση των τουριστικών μικροπιστώσεων
- Να προωθηθεί και να αυξηθεί η απασχόληση εργαζομένων με αναπηρία
- Να διατηρηθεί και να ενισχυθεί η πολιτιστική κληρονομιά (UNWTO, 2014)

Ο UNWTO και άλλες υπηρεσίες του ΟΗΕ, που εργάζονται παράλληλα με τα δίκτυα ΜΚΟ στις φτωχότερες χώρες του κόσμου, έχουν τους πόρους για να υποστηρίξουν τις δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση, πάντα στα πλαίσια συνεργασίας με της χώρες με αυξημένο τουρισμό.

Πίνακας 3.6: Έμμεσες οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού σε χώρες με αυξημένο τουρισμό

Επιπτώσεις στο εγχώριο τουρισμό	Τομεακό αντίκτυπο	Επιπτώσεις στην πράσινη οικονομία	Επιπτώσεις στη μείωση της φτώχειας	Περιφερειακές επιπτώσεις	Μη-οικονομικές επιπτώσεις
<ul style="list-style-type: none"> • Κοινωνικός τουρισμός (νέους, ηλικιωμένους, άτομα με χαμηλά εισοδήματα, κλπ.) • Εσωτερικές μεταφορές (π.χ. τρένα υψηλής ταχύτητας) • Ενίσχυση της UNESCO τοποθεσίες παγκόσμιας κληρονομιάς • Οργάνωση αθλητικών γεγονότων (Ολυμπιακοί Αγώνες, Παγκόσμιο Κύπελλο) και πολιτιστικών εκδηλώσεων (παγκόσμια έκθεση) • Αποκατάσταση των παλαιών πόλεων και διατήρηση της κληρονομιάς • Χρήση υποδομών υγιεινής και υγειονομικής περίθαλψης 	<ul style="list-style-type: none"> • Γεωργία και γεωργικά προϊόντα διατροφής, με την προμήθεια των τοπικών τροφίμων στους τουρίστες • Κατασκευή, με τουριστικά καταναλωτικά αγαθά • Τέχνες • Εκπαίδευση: επαγγελματική και συνεχή • Κατάρτιση νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας) και εμπορία των προϊόντων 	<ul style="list-style-type: none"> • Οικοτουρισμός • Δρυμοί και εθνικά και περιφερειακά πάρκα • Υλοποίηση συστημάτων επεξεργασίας αποβλήτων • Συστήματα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και καυσίμων • Διατήρηση της υπαίθρου • Βελτίωση του περιβάλλοντος, χρησιμοποιώντας τα έσοδα από τον τουρισμό (φορολογία και επιδοτήσεις) 	<ul style="list-style-type: none"> • Τουρισμός για άτομα με μειωμένη κινητικότητα και αναπηρίες • Αύξηση των ανειδίκευτων θέσεων εργασίας • Ένταξη των νέων στην μακροπρόθεσμη απασχόληση • Μείωση της ανισότητας των φύλων στους μισθούς • Καλύτερες εργασιακές συνθήκες για τους εποχιακά εργαζόμενους και μερικής απασχόλησης 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιφερειακή πολιτιστική πολυμορφία ως ένα συν για τον τουρισμό • Περιφερειακοί και τοπικοί πολιτισμοί • Μέτρα κατά της κερδοσκοπίας στην ιδιοκτησία στις τουριστικές περιοχές • Μέτρα για την παρεμπόδιση της αύξησης του κόστους διαβίωσης που δημιουργούνται από τουριστικές τιμές • Συμβολή των ταμείων διαρθρωτικής ανάπτυξης στην περιφερειακή χρηματοδότηση των επενδύσεων στον τομέα του τουρισμού 	<ul style="list-style-type: none"> • Ο ρόλος του τουρισμού της ειρήνης στην ενίσχυση της διαπολιτισμικής κατανόησης • Αμοιβαία μείωση των αρνητικών συνεπειών του τουρισμού στην κοινωνία όσον αφορά τα ποσοστά εγκληματικότητας, κατάχρησης ναρκωτικών και σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών • Μέτρα για την αποτροπή της άποψης για τους τουρίστες να θεωρούνται ως «ξένου» που σφετερίζονται τοπικούς πόρους • Ένταξη των φτωχότερων πληθυσμών, δημιουργώντας μικροδραστηριότητες

Πηγή: OECD Observer, 2015

4. Οι επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης στο Διεθνή Τουρισμό

Ο τουρισμός είναι ένας οικονομικός τομέας που μπορεί να αξιοποιηθεί ιδιαίτερα στο αναπτυσσόμενες χώρες, για κοινωνικοοικονομικούς λόγους: είναι μια εγγυημένη πηγή για την παροχή των βασικών ή απόκτησης εναλλακτικών εισοδημάτων, είναι ο πάροχος των θέσεων εργασίας, μειώνοντας έτσι τα ποσοστά ανεργίας, δημιουργεί τις πραγματικές ευκαιρίες για τη ζωή, την ανάπτυξη προτύπων και για την ανάπτυξη των κοινοτήτων που άμεσα και έμμεσα ασχολούνται με τουριστικές δραστηριότητες. Σε παγκόσμιο επίπεδο, η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική δραστηριότητα εκτιμάται σε 5%, και η δημιουργία θέσεων απασχόλησης στο 6-7% της συνολικής απασχόλησης. Συμβάλλει, επίσης, στο 5% του ΑΕΠ, φθάνοντας μέχρι και 10% στις χώρες όπου ο τουρισμός είναι βασικός τομέας της οικονομίας (UNWTO, 2014).

Το κεφάλαιο αυτό έχει ως στόχο να προσδιορίσει τα κύρια είδη των επιπτώσεων που η οικονομική κρίση έχει προκαλέσει στην παγκόσμια τουριστική αγορά. Η εμπειρική παρουσίαση που ακολουθεί βασίζεται σε ερμηνεία των δεδομένων και των πληροφοριών που αναφέρονται σε διάφορες επίσημες πηγές.

4.1 Η χρηματοπιστωτική κρίση και η τουριστική αγορά

Η οικονομική κρίση θεωρείται ότι είναι ένα κυκλικό και επαναλαμβανόμενο φαινόμενο, το οποίο εκδηλώνεται υπό την πίεση ορισμένων επιθετικών και ανεξέλεγκτων παραγόντων που εμπλέκονται στη λειτουργία των οικονομικών συστημάτων (Paun, 2008). Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύθηκαν από την Eurostat, η διάδοση της οικονομικής κρίσης στις περισσότερες χώρες του κόσμου έχει επηρεάσει άμεσα την τουριστική αγορά, επειδή η κατανάλωση των τουριστικών προϊόντων δεν ικανοποιεί τις βασικές ανάγκες του πληθυσμού και δεν αποτελεί προτεραιότητα για κατανάλωση. Επιπλέον, η τουριστική κατανάλωση θεωρείται ότι είναι μάλλον ακριβή και τα προϊόντα του τουρισμού περιλαμβάνονται στην κατηγορία των προϊόντων με σχετικά υψηλή τιμή.

Οι επιπτώσεις της κρίσης έγιναν αισθητές σε παγκόσμιο επίπεδο, σε όλους τους τομείς δραστηριότητας, αλλά κυρίως στις αγορές υπηρεσιών ή τομείς που δεν παράγουν και εξασφαλίζουν τις βασικές ανάγκες (όπως τρόφιμα, είδη ένδυσης, επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας). Στην τουριστική αγορά οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης παρατηρούνται πιο εύκολα από ό, τι σε άλλες αγορές. Στην τουριστική αγορά

οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης παρατηρούνται πιο εύκολα από ό, τι σε άλλες αγορές. Έτσι, στον τομέα του τουρισμού έχει καταχωρηθεί μια ισχυρή πτώση από το 2008, και το 2009 ήταν το έτος κατά το οποίο έγιναν πιο προφανείς οι πρώτες επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην τουριστική αγορά, οι οποίες ήταν επιπτώσεις συγκεκριμένης μορφής, κυρίως στη μείωση της κατανάλωσης των τουριστικών προϊόντων και τον περιορισμό της τουριστικής δαπάνης. Οι ειδικοί πιστεύουν ότι το έτος 2009 αναδείχθηκε ως το πιο δύσκολο από την άποψη των επιπτώσεων της κρίσης στην τουριστική αγορά (Hociung & Frâncu, 2012).

4.2 Οι ιδιαιτερότητες της εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης στην αγορά του τουρισμού

Οι τουριστικές δραστηριότητες ορίζουν, περισσότερο από ό, τι σε άλλους τομείς, τη διεθνή συνεργασία και για αυτούς τους λόγους οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης έγιναν αισθητές εξ ολοκλήρου στο επίπεδο της εθνικής τουριστικής αγοράς, με πολλαπλασιασμό από τις διεθνείς τουριστικές αγορές.

Οι πιο αντιπροσωπευτικοί δείκτες που αναδεικνύουν το δυναμισμό της τουριστικής αγοράς είναι: οι αφίξεις τουριστών και τα διεθνή ταξίδια. Έτσι, το 2015, σε παγκόσμιο επίπεδο, οι διεθνείς αφίξεις τουριστών ανήλθαν σε 880 εκατομμύρια ανθρώπους, με μια ελαφρά μείωση 4,2% σε σύγκριση με το 2014. Ωστόσο, το τελευταίο τρίμηνο του 2015 χαρακτηρίζεται από μια αύξηση 2% σε σύγκριση με τη μείωση του 10% , 7% και 2% κατά τα τρία πρώτα τρίμηνα του ίδιου έτους (Goh, 2015).

Στους πίνακες 4.1 παρουσιάζονται οι τιμές που υποδηλώνουν ορισμένους δείκτες του τουρισμού, οι οποίοι δείχνουν την εξέλιξη της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς κατά την περίοδο που επηρεάζονται από την πιο πρόσφατη παγκόσμια οικονομική κρίση.

Πίνακας 4.1: Διεθνείς αφίξεις τουριστών την περίοδο 2010- 2015

Έτος	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Σύνολο (εκ. Άτομα)	909	927	891	949	995	1035
Εξέλιξη σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (%)	2%	-3,9%	6,5%	4,9%	4%	5%

Πηγή: UNWTO, 2015

Παραδόξως, το έτος 2012 είναι «η χρονιά ανάκαμψης της τουριστικής αγοράς», επειδή καταγράφηκαν αυξήσεις των τουριστικών ροών κατά περίπου 7% σε σύγκριση με το 2011. Επίσης, το 2014 καταγράφηκε συνολική αύξηση των τουριστικών εσόδων περίπου 693 δισεκατομμύρια ευρώ (UNWTO, 2015). Το έτος 2015 ακολουθείται από βραδύτερη ανάπτυξη. Η αύξουσα τάση διατηρήθηκε μέχρι τώρα, πιθανότατα ως αποτέλεσμα των συνεχών προσπαθειών των επιχειρηματιών στον τομέα του τουρισμού. Έτσι, παρατηρείται ότι η τουριστική αγορά έχει επιστρέψει στην ομαλότητα σχετικά γρήγορα και η οικονομική κρίση είχε μόνο βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα (UNWTO, 2015).

4.3 Ο αντίκτυπος στην τουριστική ζήτηση

Παρά το γεγονός ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της μείωσης της ζήτησης για εξαγωγές τουρισμού που προκαλείται από την παγκόσμια οικονομική κρίση μπορεί να διακρίνεται στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις σε όλα τα εισοδήματα των σχετικών περιφερειακών ομάδων, ωστόσο η ένταση και η διάρκεια ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των διαφόρων περιφερειών, καθώς και των υπο-περιφερειών. Η Βόρεια και Δυτική Ευρώπη, η Βόρεια και Κεντρική Αμερική, καθώς και Νότια Ασία έχουν πληγεί ιδιαίτερα από μια απότομη πτώση της ροής των τουριστών. Από την άλλη πλευρά, η Μέση Ανατολή και κάποιες χώρες της Καραϊβικής έχουν πληγεί σημαντικά λιγότερο και έχουν καταφέρει να ανακάμψουν πολύ γρηγορότερα. Η Αφρική δεν έχει επηρεαστεί από την κρίση, όσον αφορά τις διεθνείς αφίξεις τουριστών (ILO, 2015). Όσον αφορά τις ομάδες εισοδήματος, οι χώρες με χαμηλά εισοδήματα έχουν πληγεί λιγότερο και έχουν ανακτηθεί σημαντικά ταχύτερα από ό, τι το υπόλοιπο του κόσμου και των χωρών του υψηλού εισοδήματος. Η ανάλυση των δεδομένων των διεθνών τουριστικών αφίξεων μεταξύ των προηγμένων και των αναδυόμενες οικονομιών (Σχήμα 4.1) αποκαλύπτει μόνο ελαφρώς τις διαφορετικές τάσεις μεταξύ αυτών των δύο ομάδων χωρών.

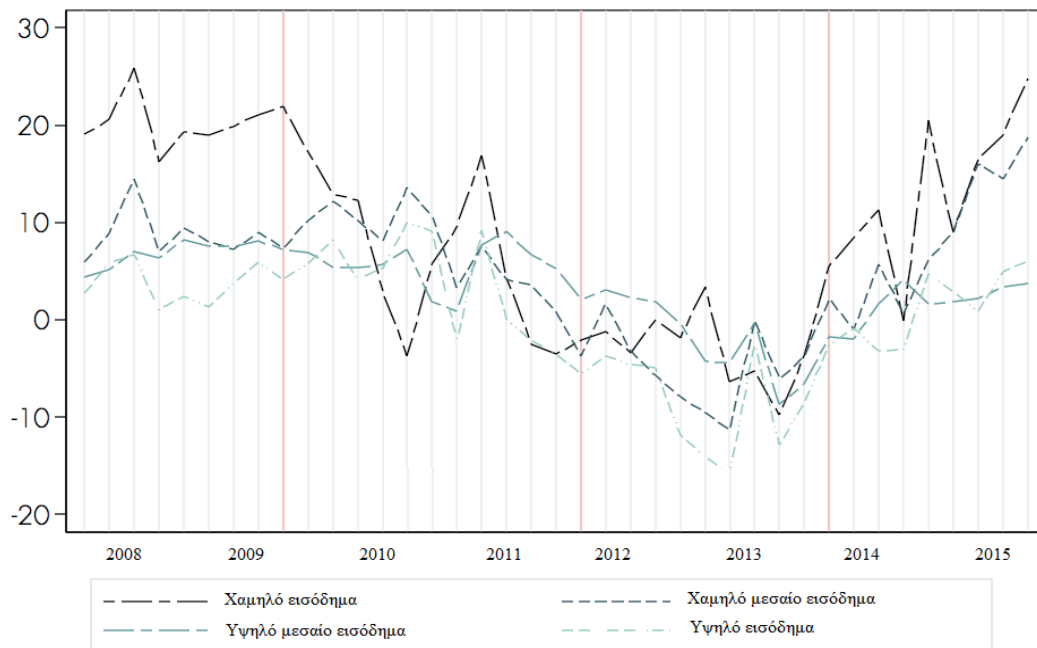
Σχήμα 4.1: Διεθνείς τουριστικές αφίξεις: πλεονεκτούσες σε σχέση με άλλες αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, 2008-2015 (%)

Πηγή: ILO, 2015

Ωστόσο, το Σχήμα 4.2 απεικονίζει το γεγονός ότι οι χώρες υψηλού εισοδήματος επλήγησαν περισσότερο από την πτώση των διεθνών τουριστικών αφίξεων κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Επιπλέον, η ανάκτηση των χωρών υψηλού εισοδήματος σημειώθηκε πιο αργά, σε σύγκριση με τον υπόλοιπο κόσμο.

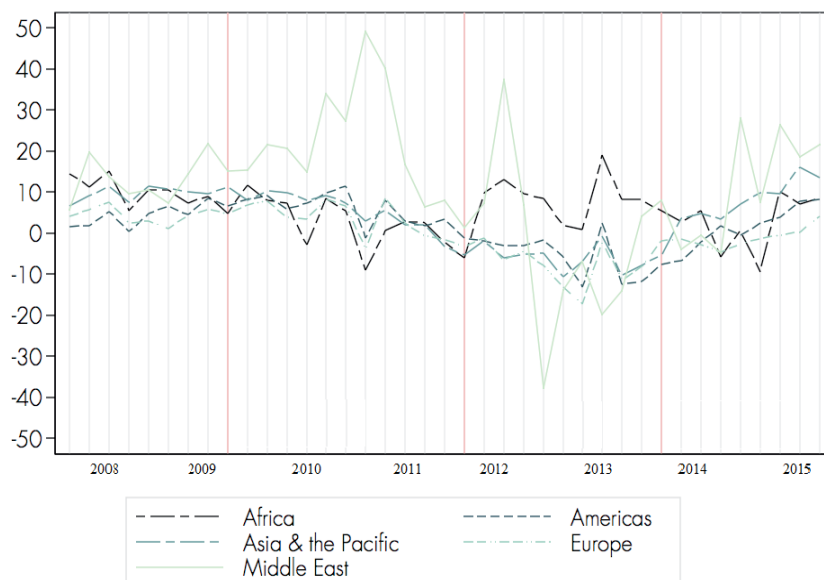
Σχήμα 4.2: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών από διάφορες ομάδες εισοδήματος (%)

Πηγή: ILO, 2015

Κοιτάζοντας το περιφερειακό επίπεδο στο Σχήμα 4.3, οι χώρες της Μέσης Ανατολής επηρεάστηκαν από την πτώση των διεθνών τουριστικών αφίξεων συγκριτικά αργά, αν και σχετική μείωση των αφίξεων ήταν εντονότερη εντός αυτής της περιοχής κατά το διάστημα στις αρχές του 2009. Ωστόσο, η ανάκαμψη στη Μέση Ανατολή υπήρξε επίσης μεταξύ των πιο σταθερών σε παγκόσμιο επίπεδο. Αντίθετα, τα ποσοστά αύξησης των διεθνών τουριστικών αφίξεων σε χώρες της Αφρικής έγιναν αρνητικά σε πολύ πρώιμο σημείο το 2008, πιθανώς επειδή επηρεάζονται από την αύξηση του κόστους των αεροπορικών ταξιδιών στις αρχές του 2008, ως συνέπεια της ανόδου των τιμών του πετρελαίου. Η ετήσια αλλαγή στην Αφρική παρέμεινε κάτω από το μηδέν μόνο για λίγους μήνες, και άρχισε να ανακάμπτει ήδη από τα τέλη του 2008 (ILO, 2015). Η μείωση των διεθνών τουριστικών αφίξεων μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών ήταν στο μέσο όρο μεταξύ των παγκόσμιων περιφερειών. Ακόμα κι αν τα ποσοστά μείωσης στην Αμερική και την Ασία και τον Ειρηνικό ήταν αρκετά παρόμοια με αυτά στην Ευρώπη, η ανάκαμψη σε αυτές τις τρεις περιοχές του κόσμου συνέβη με ελαφρά ταχύτερο ρυθμό, σε σύγκριση με τις διεθνείς αφίξεις σε χώρες της Ευρώπης.

Σχήμα 4.3: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών ανά περιοχή, 2008-2015 (%)

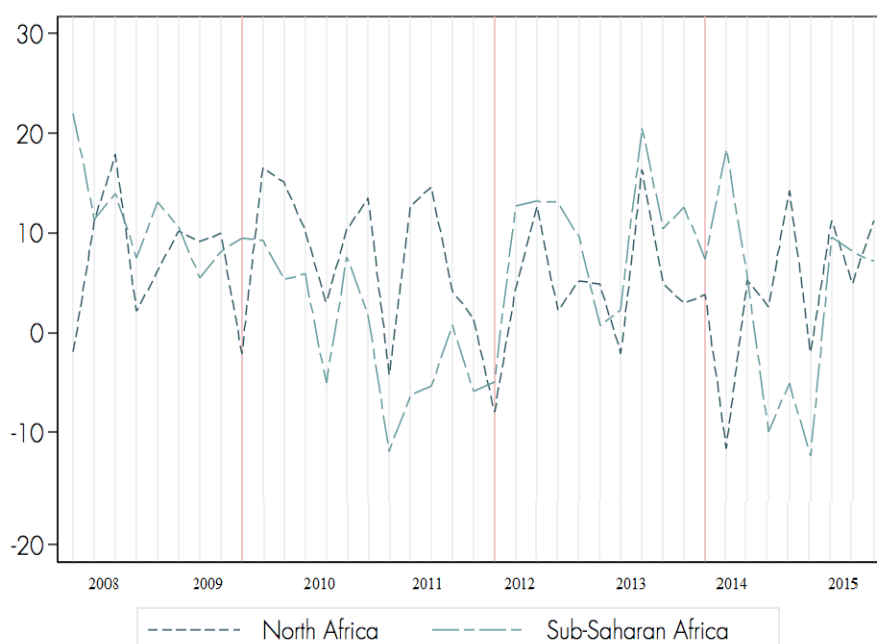

Πηγή: ILO, 2015

Εξετάζοντας το υπο-περιφερειακό επίπεδο, το Σχήμα 4.4 δείχνει ότι ο χρόνος και το πεδίο εφαρμογής της αύξησης των διεθνών τουριστικών αφίξεων δεν ήταν εντελώς

παρόμοια μεταξύ των δύο αφρικανικών περιοχών της Βόρειας Αφρικής και την Υποσαχάριας Αφρικής. Οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής φαίνεται να έχουν επηρεαστεί σε σχετικά πρώιμο χρονικό σημείο κατά τη διάρκεια του 2008 (ILO, 2015). Αυτή η περιοχή στη συνέχεια γνώρισε μια συνεχή ανάκαμψη, ενώ οι χώρες της Βόρειας Αφρικής, που εξαρτώνται περισσότερο στις αφίξεις από ευρωπαϊκές αγορές, υπέφεραν περισσότερο και σε μεγαλύτερη διάρκεια.

Σχήμα 4.4: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Αφρική, 2008-2015

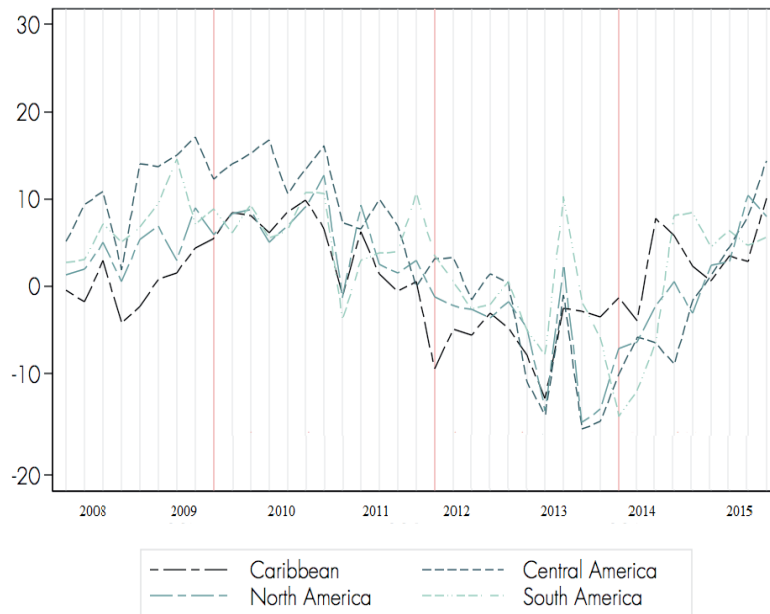

Πηγή: ILO, 2015

Το Σχήμα 4.5 επισημαίνει τις συγκριτικά παρόμοιες εξελίξεις των διεθνών τουριστικών αφίξεων στις τέσσερις υπο-περιοχές της Αμερικής. Δύο ιδιαίτερες παρατηρήσεις προκύπτουν:

- Οι χώρες της Καραϊβικής γνώρισαν μια προ-κρίσης μείωση των διεθνών αφίξεων τουριστών κατά τη διάρκεια του 2007. Το 2008, οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις σε μεγάλο βαθμό αντιστοιχούν με την εξέλιξη των άλλων υπο-περιοχών, ενώ το 2009 οι χώρες της Καραϊβικής ανακάμπτουν σχετικά καλύτερα από τις χώρες της Βόρειας και Κεντρικής Αμερικής.
- Από τις αρχές του 2009, σχεδόν καμία άλλη υπο-περιοχή δεν έχει πληγεί περισσότερο από την άποψη της μείωσης των διεθνών τουριστικών αφίξεων, όπως αυτή της Βόρειας Αμερικής και των χωρών της Κεντρικής Αμερικής.

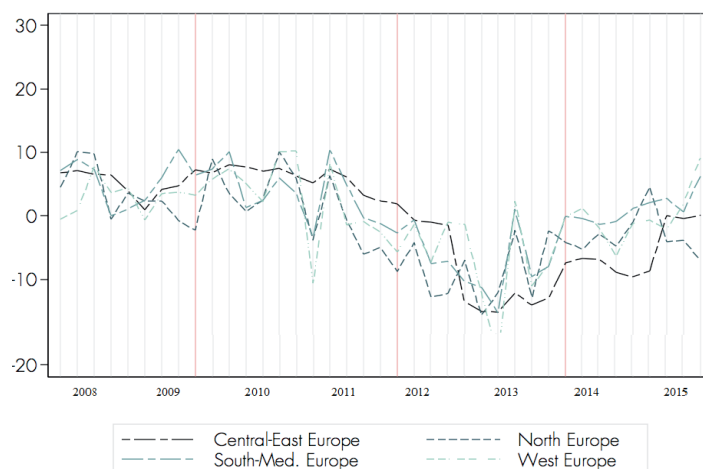
Σχήμα 4.5: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Αμερική, 2008-2015

Πηγή: ILO, 2015

Σε σχέση με τις ευρωπαϊκές υπο- περιοχές (Σχήμα 4.6), η Βόρεια Ευρώπη, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο ή η Ιρλανδία έχουν μια ισχυρή σχέση με την εξερχόμενη αγορά των ΗΠΑ, και φαίνεται ότι πλήττονται ελαφρώς περισσότερο από την πτώση των διεθνών αφίξεων τουριστών. Από την άλλη πλευρά, οι χώρες του Μεσογειακού Νότου επηρεάζονται λιγότερο από την πτώση των διεθνών τουριστικών αφίξεων. Συνολικά, ωστόσο, όλες οι ευρωπαϊκές υπο-περιοχές εμφάνισαν σε μεγάλο βαθμό ομοιογενής αντίδραση στην παγκόσμια οικονομική κρίση.

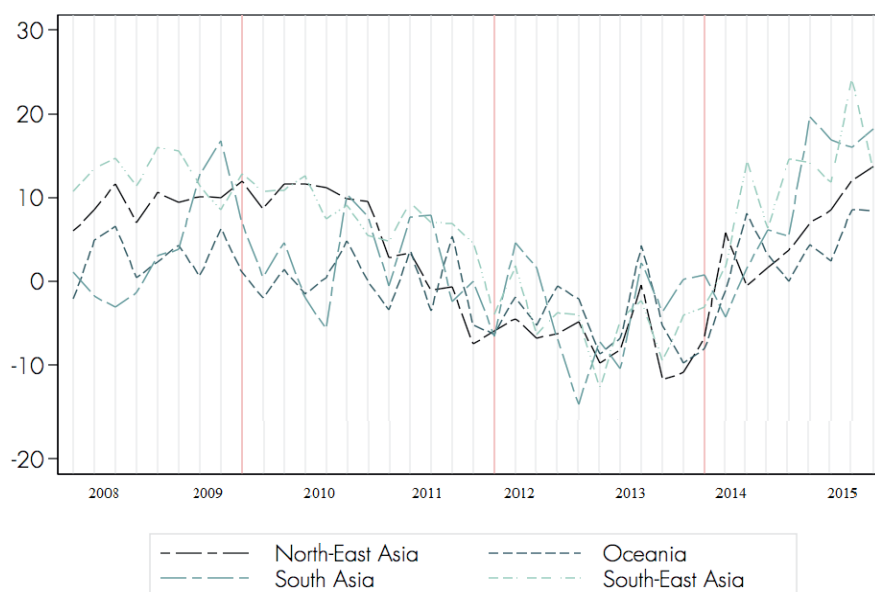
Σχήμα 4.6: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ευρώπη, 2008-2015

Πηγή: ILO, 2015

Το Σχήμα 4.7 περιγράφει την τάση των διεθνών τουριστικών αφίξεων για τις υπο-περιοχές των χωρών της Ασίας και του Ειρηνικού. Αυτή η περιοχή παρουσιάζει μια μάλλον ομοιογενή τάση κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης: κάθε μία από τις υπο-περιοχές φαίνεται να ξεφύγει από την ύφεση στις διεθνείς τουριστικές αφίξεις.

Σχήμα 4.7: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ασία και τον Ειρηνικό, 2008-2015

Πηγή: ILO, 2015

Όπως παρουσιάζεται στο Σχήμα 4.8, τα στοιχεία που παρασχέθηκαν από τις περιφέρειες υποστηρίζουν την προηγούμενη παραδοχή ότι οι αφρικανικές χώρες επλήγησαν λιγότερο από την πτώση των διεθνών τουριστικών αφίξεων, ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Καμία χρονιά η αύξηση των διεθνών τουριστικών αφίξεων έγινε αρνητική μεταξύ των χωρών της περιοχής. Μάλιστα, το 2015, οι ρυθμοί ανάπτυξης μειώθηκαν σε όλες τις περιοχές εκτός της Αφρικής (ILO, 2015). Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν αρνητικοί σε ασιατικές χώρες σε σημαντικά μικρότερο βαθμό, σε σύγκριση με την Αμερική, την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή.

4.4 Ο αντίκτυπος στα τμήματα Τουρισμού

Όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στο θέμα στην προηγούμενη ενότητα, η συνολική ζήτηση για τον τουρισμό μειώθηκε ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής

κρίσης. Μια ολοκληρωμένη ανάλυση των επιπτώσεων της οικονομίας σε επιμέρους μορφές τουρισμού φαίνεται να είναι ένα ζωτικής σημασίας εργαλείο για τις κυβερνήσεις και τις τουριστικές αρχές, προκειμένου να σχεδιαστούν πολιτικές που είναι προσαρμοσμένες στα ειδικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εθνικοί τομείς του τουρισμού. Αυτό το είδος των πληροφοριών μπορεί εξάλλου να χρησιμεύσει ως έρευνα για τις μελλοντικές μεταρρυθμίσεις στον τομέα, για παράδειγμα όσον αφορά την ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου τμήματος, όπως ο οικολογικός τουρισμός, που θα μπορεί να επηρεάζεται λιγότερο από την οικονομική κρίση.

Τα τμήματα του τουρισμού μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο διαφορετικές διαστάσεις: από κίνητρα και από το πεδίο εφαρμογής. Η πρώτη διακρίνει διαφορετικά κίνητρα για τους ανθρώπους να ταξιδέψουν: ψυχαγωγία, επαγγελματικοί λόγοι και επισκέψεις σε φίλους και συγγενείς. Σε όλο τον κόσμο, ο τουρισμός αναψυχής αντιπροσωπεύει το 51% του συνόλου των διεθνών τουριστικών αφίξεων, ενώ οι επαγγελματικοί λόγοι αποτελούν το 14% και οι επισκέψεις σε φίλους και συγγενείς και άλλους σκοπούς το 28% του συνόλου των αφίξεων (ILO, 2015). Ο Πίνακας 4.2 εμφανίζει κάποια στοιχεία σχετικά με τη διάσταση των τμημάτων του τουρισμού.

Πίνακας 4.2: Αλλαγή στις διεθνείς αφίξεις τουριστών από το σκοπό της επίσκεψης, 2015 (%)

Χώρα	Ψυχαγωγία	Επαγγελματικοί λόγοι	Επίσκεψη σε φίλους, οικογένεια και άλλα
Αυστραλία	-2,2	-11,3	12,8
Βιετνάμ	-14.8	-0.2	1.4
Ηνωμένο Βασίλειο	3.0	-20.0	-10.0

Πηγή: ILO, 2015: 41

Τα στοιχεία των επιβατών των αεροπορικών πτήσεων από την Ένωση Αεροπορικών Μεταφορών (IATA- International Air Transport Association) είναι ένας καλός δείκτης της επίδρασης της οικονομικής κρίσης επί των τουριστικών τομέων, όπως οι περισσότερες επιχειρηματίες τουρίστες που ταξιδεύουν στην πρώτη θέση (IATA, 2009). Ενώ τα οικονομικής θέσης ταξίδια μειώθηκαν μόνο κατά 3,8%

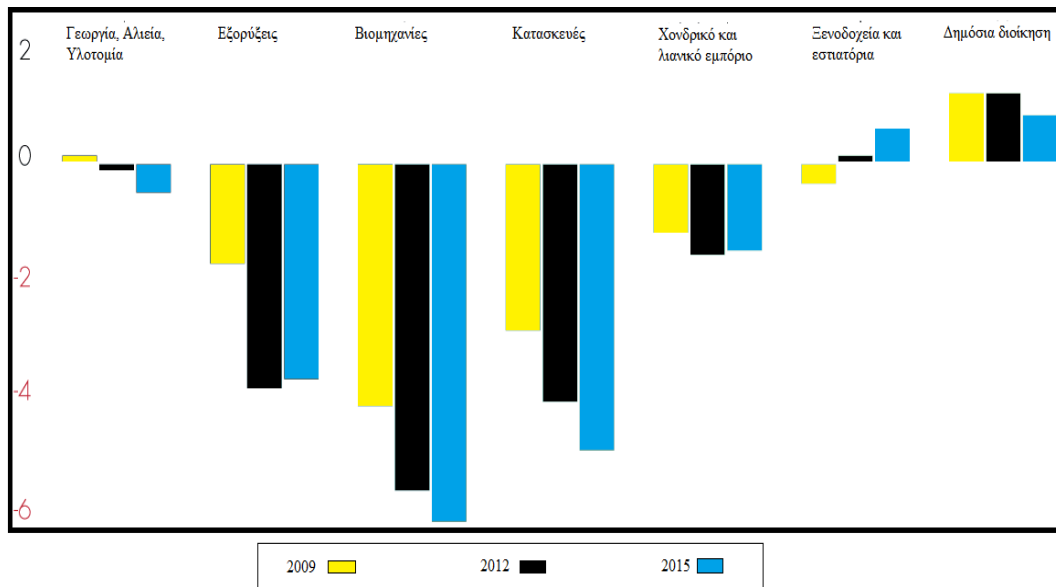
κατά τα τρία πρώτα χρόνια της κρίσης, τα πρώτης θέσης ταξίδια μειώθηκαν κατά 19% κατά την ίδια περίοδο. Μάλλον, το παραπάνω ποσοστό παραπέμπει σε μια γενικά υψηλότερη μείωση της ζήτησης για τις επιχειρήσεις και τον τουρισμού από ό,τι για τον τουρισμό αναψυχής (IATA, 2009).

4.5 Ο αντίκτυπος στην Απασχόληση

Ο τομέας του τουρισμού είναι μια σημαντική πηγή ανάπτυξης και απασχόλησης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της ΔΟΕ, το 2014, η οικονομία του τομέα αντιπροσώπευε πάνω από 230 εκατομμύρια θέσεις εργασίας, που ισοδυναμεί με περίπου 1 σε κάθε 12 θέσεις εργασίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπλέον, ο διεθνής τουρισμός χαρακτηρίζεται από μια διαφορετική διασύνδεση μεταξύ συναφών επαγγελμάτων σε διάφορους τομείς. Αυτές περιλαμβάνουν άμεσα συναφή επαγγέλματα (ξενοδοχεία, εστιατόρια), καθώς και έμμεσα επαγγέλματα εντός άλλων οικονομικών τομέων (μεταφορές, γεωργία, κατασκευές, κλπ). Μια θέση εργασίας στον τομέα του τουρισμού παράγει έμμεσα περίπου 1,5 επιπλέον θέση εργασίας στους συναφείς τομείς. Μαζί με την τάση να επηρεάζει έμμεσα την απασχόληση σε συναφείς τομείς, ο τουρισμός φροντίζει για τους εργαζόμενους, οι οποίοι έχουν μικρότερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας συμπεριλαμβανομένων των νέων εργαζομένων, των γυναικών, των μεταναστών και των αγροτικών πληθυσμών. Ο τομέας έχει ένα υψηλό ποσοστό ατόμων κάτω των 35 ετών, οι μισοί εκ των οποίων είναι 25 ή κάτω, και περίπου 10-15% των ατόμων που είναι κάτω από την ηλικία των 18. Οι γυναίκες αποτελούν το 60 με 70% του εργατικού δυναμικού (ILO, 2015).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε σημαντικό, περιφερειακό και διακριτικό αντίκτυπο στην παγκόσμια απασχόληση. Το Σχήμα 4.8 δείχνει ότι οι θέσεις εργασίας στον τομέα των ξενοδοχείων και εστιατορίων ήταν πολύ πιο ανθεκτικός στην κρίση από ό,τι άλλοι τομείς. Παρά τη μικρή μείωση (-0,5%) κατά τα πρώτα τρία χρόνια της κρίσης, η αύξηση έγινε θετική μετά το 2012 (+ 0,2%) και το 2013 (+ 0,8%) υπονοώντας μια κατεύθυνση ανάκαμψης (ILO, 2015).

Σχήμα 4.8: Τουριστική απασχόληση σε επιλεγμένους τομείς παγκοσμίως, 2009-2015 (%)

Πηγή: ILO, 2015

5. Ελληνικός Τουρισμός και Διεθνής Κρίση

Ο τουρισμός είναι ένας σημαντικός τομέας της οικονομίας των υπηρεσιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού Ηνωμένων Εθνών 1.087 εκατομμύρια διεθνείς τουριστικές αφίξεις καταγράφηκαν το 2013, αντιπροσωπεύοντας 873 δισεκατομμύρια € σε τουριστικές εισπράξεις, δηλαδή κοντά στα 803 € ανά άφιξη (UNWTO, 2014). Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται αποκλειστικά σε διεθνή τουρισμό και ως εκ τούτου δεν περιλαμβάνουν τη σημαντική οικονομική επίπτωση του εσωτερικού τουρισμού, που είναι κατά γενική ομολογία δύσκολο να μετρηθεί από στατιστική άποψη. Είναι ενδιαφέρον ότι ο τουρισμός φαίνεται να αντιπροσωπεύει το 9% του παγκόσμιου ΑΕΠ (Paratheodorou, et al., 2015) και είναι υπεύθυνος για μια σε κάθε έντεκα θέσεις εργασίας (UNWTO, 2015). Σε εθνικό επίπεδο, η Ελλάδα είχε 17.9 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις τουρισμού, οι οποίες αντιπροσωπεύουν 12,2 δις ευρώ το 2015 (UNWTO, 2015). Αυτό αντιστοιχεί σε 681 € ανά άφιξη και 15,2% λιγότερο από τον παγκόσμιο μέσο όρο. Σε κάθε περίπτωση, η Ελλάδα έχει περίπου ένα μερίδιο 1,5% της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς και 2,9% της ευρωπαϊκής (ΣΕΤΕ, 2015: 9). Επιπλέον, και όταν λαμβάνονται υπόψη όλες οι διαφορετικές επιπτώσεις, ο τουρισμός συμβάλλει κατά 16,4% στο ελληνικό ΑΕΠ και παράγει το 18,3% της συνολικής απασχόλησης της χώρας (ΣΕΤΕ, 2015).

Η ειρωνεία είναι, ίσως, ότι η σημασία του τουρισμού για την ελληνική οικονομία έγινε ευρέως αποδεκτή και κατανοητή από τη χάραξη πολιτικής στον απόηχο της πρόσφατης οικονομικής ύφεσης, η οποία υπήρξε η σοβαρότερη που υπέστη η Ελλάδα τα τελευταία πενήντα χρόνια. Ειδικότερα, η Ελλάδα έχει βιώσει 8 συνεχόμενα χρόνια ύφεσης μεταξύ 2008 και 2016, ως αποτέλεσμα των μέτρων λιτότητας που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση της κρίσης του δημόσιου χρέους με καταστροφικές συνέπειες για την ευημερία των πολιτών της. Το 2008, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανήλθε σε 20.795 €, ενώ το 2015 αυτό μειώθηκε σε 14.302 €, δηλαδή μείωση 23,6% σε μόλις 7 χρόνια. Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από 7,6% το 2008 σε 29,9% το 2015 και το ακαθάριστο χρέος της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ από 112,9% το 2008 σε 175,7% το 2015 (IMF, 2015).

Ο εισερχόμενος τουρισμός (δηλαδή τους ξένους που επισκέπτονται την Ελλάδα) είναι αντιμετωπίζεται πλέον ως μια νέα οικονομική δύναμη, η οποία μπορεί να παράγει νέο πλούτο και να βοηθήσει τη χώρα να ξεπεράσει την κρίση. Άλλωστε ο εσωτερικός τουρισμός έχει κυρίως επιπτώσεις ανακατανομής του πλούτου στο

εσωτερικό της χώρας και έχει υποστεί πολλές πιέσεις, λόγω της οικονομική κρίσης, ενώ ο εξερχόμενος τουρισμός έχει αρνητική επίπτωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και περιορισμένες επιπτώσεις στη συνολική απασχόληση στην Ελλάδα.

5.1 Τα χαρακτηριστικά και η σημασία του τουρισμού στην Ελλάδα

Η Ελλάδα είναι μια μεσογειακή χώρα με πλούσια οικονομική, θρησκευτική και πνευματική δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα σε αυτό τον τομέα για περισσότερο από τρεισήμισι χιλιετίες. Έχει μια μακρά παράδοση στον τομέα του τουρισμού και της φιλοξενίας, που οφείλεται κυρίως στην ιστορία και στον αρχαίο πολιτισμό της. Ήδη στην αρχαία Ελλάδα, οι επισκέπτες θεωρούνταν ιεροί. Ο Δίας, ο υπέρτατος θεός της ελληνικής μυθολογίας ή θεός του ουρανού και της αστραπής, ήταν επίσης ο θεός της φιλοξενίας, ο οποίος προστατεύεται τους επισκέπτες και ενέπνευσε τους ντόπιους να τους φροντίζουν (Μπούχαλης, 2001).

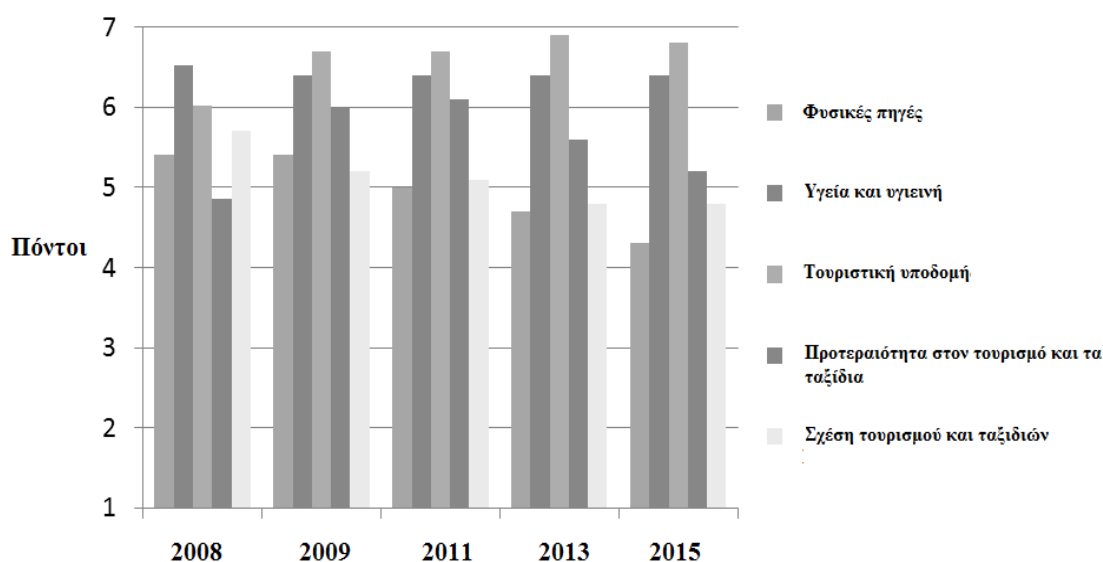
Η ανάπτυξη του σύγχρονου τουρισμού στην Ελλάδα ξεκίνησε το 1950 για να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη τουριστική ζήτηση. Σύμφωνα με τον Μπούχαλη (2001), το ελληνικό τουριστικό προϊόν είναι ένα μείγμα από φυσικά, πολιτιστικά και ιστορικά αξιοθέατα εξαπλωμένα σε όλη τη χώρα, καθώς και η μεγάλη ποικιλία των υπηρεσιών που προσφέρονται κυρίως από τις μικρές και μεσαίες Τουριστικών Επιχειρήσεων.

Τα κύρια φυσικά αξιοθέατα της Ελλάδας αντιπροσωπεύουν περίπου 16,000 χιλιόμετρα ακτογραμμής και 2.500 νησιά, μοναδική χλωρίδα και πανίδα και το κλίμα με ήπιους χειμώνες και ζεστά καλοκαίρια. Τα κύρια πολιτιστικά αξιοθέατα είναι η κληρονομιά του ελληνικού πολιτισμού με περίπου 25.000 ονομαστικά και προστατευόμενα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία και περίπου 500 τυπικά παραδοσιακά χωριά (Butler, 2008).

Σύμφωνα με το Δείκτη Ανταγωνιστικότητας Ταξίδια & Τουρισμός του 2015, ο οποίος υπολογίζεται από το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum- WEF), η Ελλάδα κατατάσσεται στην 32η θέση μεταξύ 140 χωρών. Την ίδια χρονιά κατατάσσεται 25η βάσει πολιτιστικών πόρων, 13η βάσει των συνθηκών υγείας και υγιεινής και 3η όσον αφορά την τουριστική υποδομή της. Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα έχει ένα ισχυρό εθνικό προσανατολισμό προς τον τουρισμό σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και γενικά είναι ανοιχτή και θετική προς τους τουρίστες (WEF, 2015).

Παρά τα σχετικά καλά αποτελέσματα για το έτος 2015, σε σύγκριση με άλλες χώρες, ωστόσο, οι τιμές αυτών των πυλώνων της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού τομέα στην Ελλάδα έχουν μεταβληθεί με διάφορους τρόπους από την αρχή της κρίσης (Σχήμα 5.1). Αν και η Ελλάδα έπεσε προς τα κάτω δέκα θέσεις από το 2008, όταν κατετάγη 22η ανάμεσα σε 130 χώρες, σε γενικές γραμμές παραμένει ανταγωνιστική σε ορισμένους τομείς. Ενώ αντιμετώπισε μια πτώση στον τομέα των πλούσιων πολιτιστικών πόρων (από την 15η θέση το 2007 στην 25η το 2015), η Ελλάδα έχει βελτιώσει την τουριστική υποδομή της (από την 9η θέση το 2008 στην 3η το 2015) (WEF, 2015).

Σχήμα 5.1: Μέσες τιμές διαφόρων πυλώνων τουριστικής ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα (κλίμακα 1(κάκιστο) - 7 (άριστο) 2007- 2015

Πηγή: WEF, 2015

Τα κύρια προϊόντα του ελληνικού τουρισμού είναι ο ήλιος, η άμμος και η θάλασσα, μια πλούσια ιστορία, ο πολιτισμός, η παράδοση και το θεματικό σκηνικό της. Η τουριστική υποδομή στην Ελλάδα είναι πολύ ανεπτυγμένη, και η τουριστική προσφορά σχεδιάζεται να επεκταθεί και σε όλες τις τέσσερις εποχές του χρόνου και να καλύψει τις ποικίλες και απαιτητικές ανάγκες του εικοστού πρώτου αιώνα. Μεταξύ των δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην ανάπτυξη, είναι για παράδειγμα, οι εξελίξεις των ολοκληρωμένων θέρετρων και οικιστικών ακινήτων, αναβάθμιση και νέων μαρίνων, συνεδριακά κέντρα, spa, γήπεδα γκολφ, ο αθλητικός τουρισμός, η ανάπτυξη της ευεξίας, τα προϊόντα του αγροτικού τουρισμού και της γαστρονομικής προσφοράς (Gros, 2010).

Από την άποψη των τουριστικών καταλυμάτων, η Ελλάδα είχε συνολικά περίπου 9.600 επίσημα τουριστικά καταλύματα (ξενοδοχεία και παρόμοια οικήματα) το έτος 2011, με συνολική δυναμικότητα περίπου 760.000 κλινών στην οποία καταγράφονται συνολικά περίπου 69 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις, εκ των οποίων υπάρχουν περίπου 15 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις των μόνιμων κατοίκων και σχεδόν 54 εκατομμύρια διανυκτερεύσεις από μη μόνιμους κατοίκους (Πίνακας 5.1). Από το 2000 έως το 2013, ο αριθμός των συλλογικών εγκαταστάσεων στέγασης αυξήθηκε κατά σχεδόν 16% και ο αριθμός των κλινών κατά περίπου 26%, ενώ ο αριθμός των διανυκτερεύσεων αυξήθηκε κατά περισσότερο από 14% (Eurostat, 2013).

Πίνακας 5.1: Αριθμός ξενοδοχείων και παρόμοιων εγκαταστάσεων, κλινών και ο αριθμός των διανυκτερεύσεων σε αυτές τις εγκαταστάσεις για την περίοδο 2003-2013

ΕΤΟΣ	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	8342	8329	8689	8899	9036	9111	9207	9385	9599	9732	9648
ΑΡΙΘΜΟΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΜΟΙΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ	607614	606330	644898	668271	682050	693252	700933	715857	732279	763407	763668
ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ	55105	53478	53476	51590	54017	56708	64086	64074	64292	65059	69138

Πηγή: Eurostat, 2013

Το 2001 το 93% των ξενοδοχείων είχαν λιγότερο από εκατό δωμάτια, που απασχολούσαν 1- 60 άτομα. Διαφορετικά, τα ξενοδοχεία και τα παρόμοια ιδρύματα αντιπροσωπεύουν μόνο ένα μέρος του συνόλου των εγκαταστάσεων διαμονής στην Ελλάδα. Υπάρχουν μικρότερες εγκαταστάσεις διαμονής, εκτός από τα ξενοδοχεία, όπως ιδιωτικά δωμάτια, διαμερίσματα, βίλες, μπανγκαλόου και κάμπινγκ, το οποίο δείχνει έναν αξιοσημείωτο κατακερματισμό του τομέα των καταλυμάτων (Bastakis, 2004).

Εκτός από τα ξενοδοχεία και τους παρόμοιους χώρους, υπήρχαν 18.000 άλλες εγκαταστάσεις φιλοξενίας (π.χ. ιδιωτικά δωμάτια, διαμερίσματα και σπίτια) το 2011 με συνολικά 270.000 κλίνες και 300 κατασκηνώσεις με 81.000 κρεβάτι- χώρους (Eurostat, 2013).

Την ίδια χρονιά Ελλάδα κατέγραψε 16,4 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις τουριστών. Με βάση τα μεταφορικά μέσα είχαν την ακόλουθη δομή: οι περισσότεροι ξένοι τουρίστες (σχεδόν 11,7 εκατομμύρια ή 71%) έφθασαν αεροπορικά, 3,8 εκατομμύρια ή 3% οδικώς, περίπου 1 εκατομμύριο (6%) από θαλάσσιους δρόμους και περίπου 3.800 (ούτε καν 1%) από σιδηροδρομικές μεταφορές (ΕΛΣΤΑΤ, 2015: 51), γεγονός που φανερώνει μια ισχυρή εξάρτηση του ελληνικού τουρισμού στις αεροπορικές μεταφορές. Σχεδόν το 70% του συνόλου των τουριστικών ταξιδιών στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν τις οργανωμένες περιηγήσεις με ναυλωμένες αεροπορικές εταιρείες (Gros, 2010). Αυτή η μορφή τουριστικών ταξιδιών είναι κυρίαρχη, αφού οι tour operators του εξωτερικού έχουν πολλή δύναμη στον ελληνικό τουρισμό.

5.2. Ο Ελληνικός Τουρισμός της κρίσης

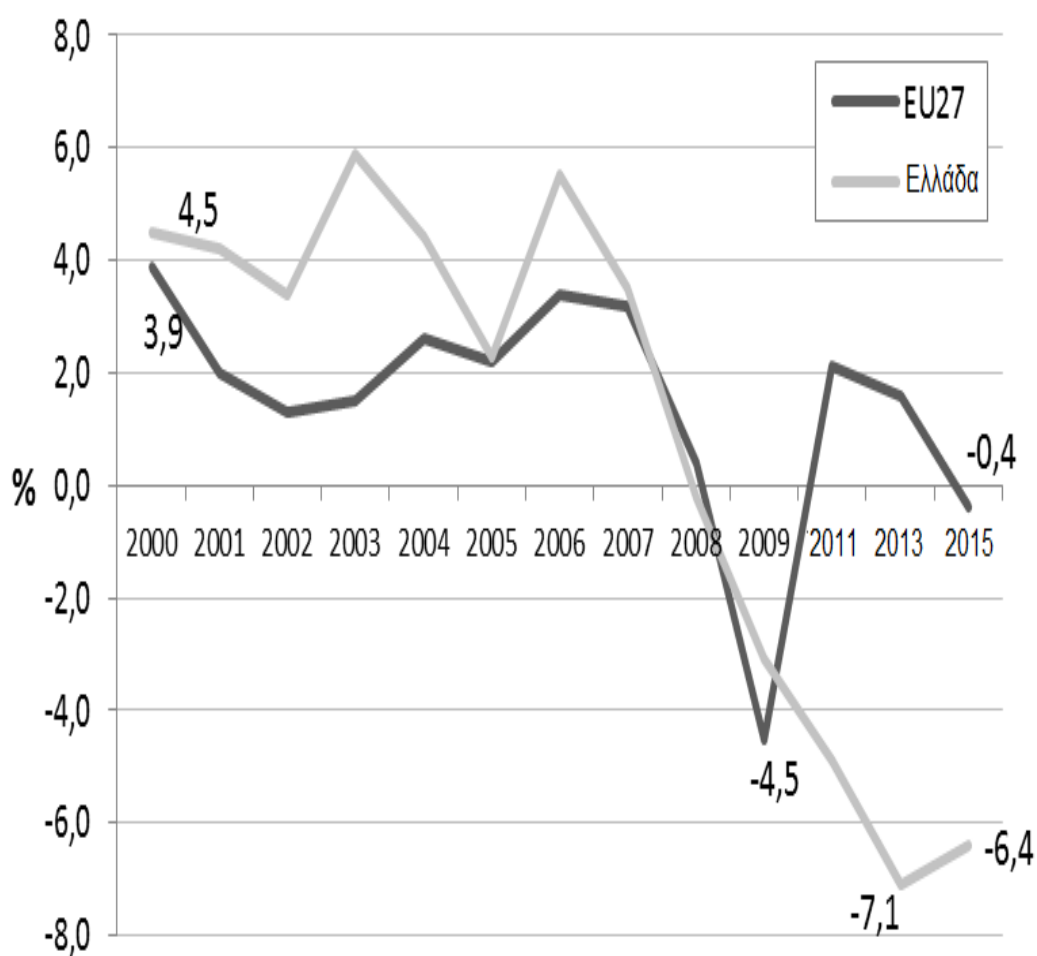
Η Ελλάδα κατατάσσεται ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ που έχουν πληγεί σκληρά από τη διεθνή οικονομική κρίση. Η Ελλάδα κατέγραψε αρνητικό ρυθμό αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ (-0,2%) το 2008 και -3,1% το 2009, όταν η ΕΕ27 κατέγραψε ακόμα και -4,5% αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ (Σχήμα 5.2) (Eurostat, 2013).

Ο χαμηλότερος ρυθμός ανάπτυξης για την Ελλάδα καταγράφηκε το τέταρτο συνεχόμενο έτος ύφεσης το 2011, όταν η οικονομική δραστηριότητα υποχώρησε κατά 7,1%. Οι αρνητικές τάσεις συνεχίστηκαν το 2015 (μείωση -3,9%). Σύμφωνα με τις προβλέψεις, μετά από οχτώ συνεχόμενα χρόνια ύφεσης, η ελληνική οικονομία θα μπορούσε να επιστρέψει σε έναν αδύναμο αλλά θετικό ρυθμό ανάπτυξης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015).

Η διεθνής οικονομική κρίση που έπληξε τον κόσμο του τουρισμού είχε επίσης αντίκτυπο στον τουρισμό στην Ελλάδα, το οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, δεδομένου ότι η οικονομία της βασίζεται αρκετά στον τομέα των υπηρεσιών. Μέσα σε αυτόν τον τομέα αναφέρονται, κυρίως, δύο μεγάλοι άξονες: η ναυτιλία και ο τουρισμός (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015). Ο τομέας του τουρισμού, σε σχετικούς όρους, αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής οικονομίας, δεδομένου ότι έχει άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις σε διαφορετικές οικονομικές δραστηριότητες, επηρεάζοντας έτσι ολόκληρη την οικονομία. Το 2012, το σύνολο της συμβολής του τουρισμού στο ΑΕΠ ανήλθε σε 30,3 δις € ή 16,4%. Σύμφωνα με το WTTC (World Travel & Tourism Council) η Ελλάδα κατατάσσεται 40^η μεταξύ των 184 χωρών από την συμβολή του τουρισμού στην οικονομία. Η συνολική συνεισφορά του τουρισμού

στην απασχόληση το 2015 αντιπροσώπευε 689.000 θέσεις εργασίας ή 18,3% της συνολικής απασχόλησης και το μερίδιο των εσόδων από τις διεθνείς τουριστικές αφίξεις στο σύνολο των εξαγωγών ήταν 26,4%, το οποίο είναι ίσο με 11,4 δις €. Το μερίδιο των κεφαλαιακών επενδύσεων στον τουρισμό ανήλθε σε 13,7% ή 3,1 δις €. Αυτοί οι δείκτες εμφανίζουν την υψηλή εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τον τουριστικό τομέα (WTTC, 2015).

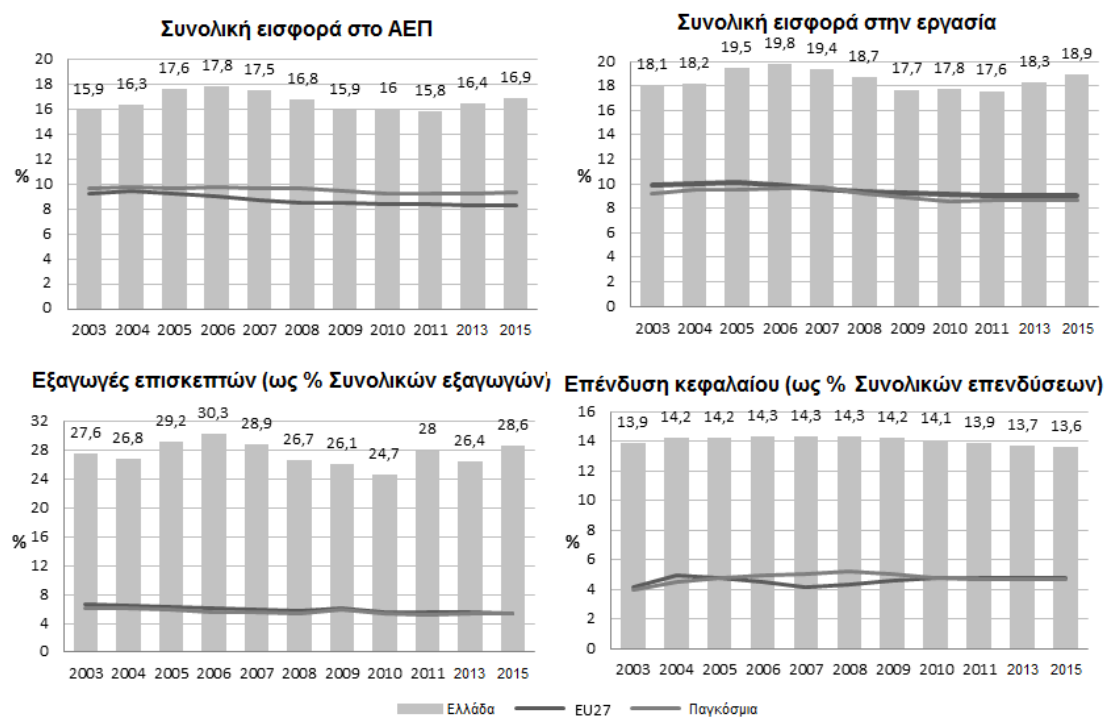
Σχήμα 5.2: Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ (%) στην ΕΕ27 και την Ελλάδα για την περίοδο 2000-2015

Πηγή: Eurostat, 2015

Η κίνηση των τεσσάρων δεικτών στην περίοδο 2003-2015 (Σχήμα 5.3), δείχνει μια μείωση της συμβολής του τουρισμού το 2008 για όλους τους δείκτες, από το ΑΕΠ μέχρι και για τις επενδύσεις.

Σχήμα 5.3: Κύριοι δείκτες της συμβολής του τουρισμού στην ελληνική οικονομία (%) για την περίοδο 2003-2015

Πηγή: WTTC, 2015

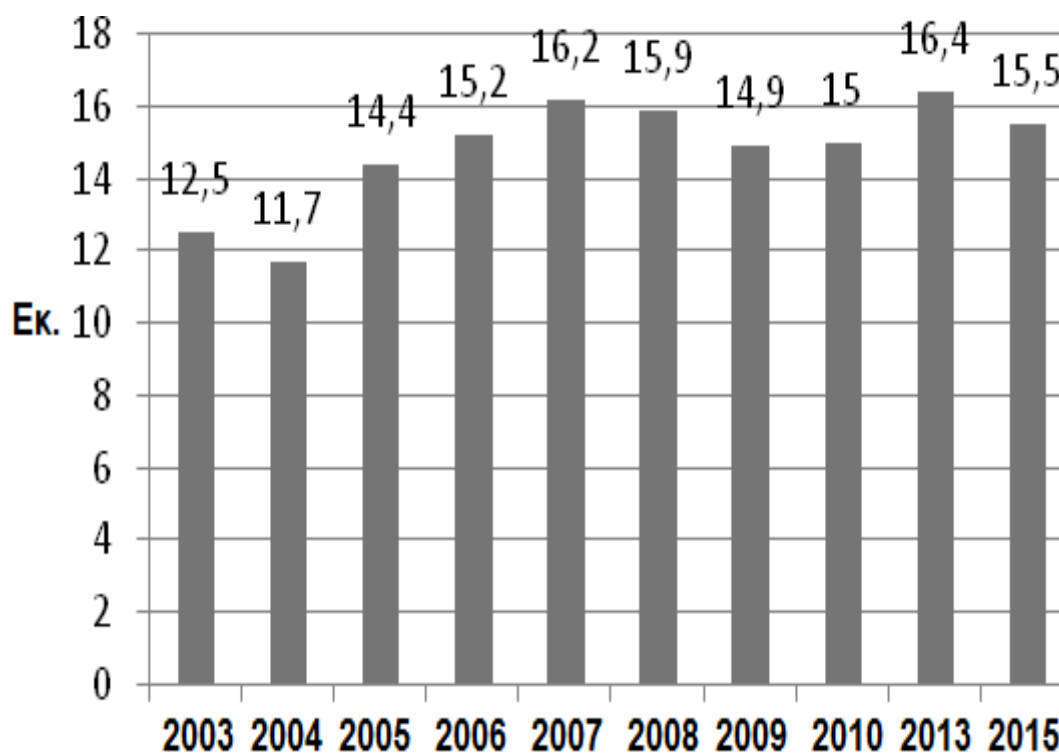
Το 2013, η συμβολή στο ΑΕΠ και την απασχόληση αυξήθηκε ελαφρά (λιγότερο από 1%), και το 2015 υπήρξε μια μικρή αύξηση στην συνεισφορά σε όλους τους τομείς (WTTC, 2015). Η εξαίρεση ήταν η συμβολή στον τομέα των επενδυτικών κεφαλαίων στον τομέα του τουρισμού, όπου το ποσοστό έχει μειωθεί περαιτέρω. Το μερίδιο των επενδυτικών κεφαλαίων στον τομέα του τουρισμού είναι ο μόνος δείκτης που έχει μειωθεί για έβδομη συνεχή χρονιά, από την εμφάνιση της κρίσης - οι άλλοι δείκτες έχουν μειωθεί διαφορετικά μετά το 2008, αλλά τελικά βελτιώνονται με την πάροδο των χρόνων.

Ανάλογα με το σκοπό του ταξιδιού το 2013, 94,3% της άμεσης συμβολής του τουρισμού στο ΑΕΠ (20,5 δις €) προέκυψε από τις δαπάνες για τα ταξίδια αναψυχής, ενώ οι δαπάνες για τα επιχειρηματικά ταξίδια αντιπροσώπευαν το 5,7% ή 1,2 δισεκατομμύρια € της συμβολής του τουρισμού. Από την άποψη της χώρας προέλευσης 55,2% αντιπροσωπεύεται από ξένες τουριστικές δαπάνες, ενώ οι εγχώριες τουριστικές δαπάνες αντιπροσώπευαν το 44,8%, το οποίο δεν είναι αμελητέο μερίδιο (WTTC, 2015).

Η διεθνής οικονομική κρίση έχει επηρεάσει επίσης τις διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα (Σχήμα 5.4), οι οποίες έχουν μειωθεί κατά τα πρώτα χρόνια της

κρίσης. Με βάση τον αριθμό των διεθνών αφίξεων τουριστών σε όλο τον κόσμο, η Ελλάδα μετακινήθηκε από την 16η το 2008 σε 17η το 2011 (Παγκόσμια Τράπεζα, 2015).

Σχήμα 5.4: Οι διεθνείς αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα (εκατομμύρια) για την περίοδο 2003- 2015

Πηγή: WWTC, 2015

Η δομή των διεθνών τουριστικών αφίξεων έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Οι μετοχές των παραδοσιακών πηγών αγορών έχουν μειωθεί σημαντικά από το 2007 έως το 2015. Συγκεκριμένα, το μερίδιο της ιταλικής πηγής αγοράς μειώθηκε κατά 2,2% μονάδες και έπεσε από την 3^η στην 6^η βαθμίδα στην κλίμακα των Top-10 χωρών από τις αφίξεις. Στην τρίτη θέση κατετάγη η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ) με 8,4%. Η Ολλανδία κατέλαβε την 5^η θέση το 2009, και το 2015 αντικαταστάθηκε από τη Ρωσία με 5,6%. Το μερίδιο των ΗΠΑ έχει μειωθεί σημαντικά από το 2007, έτσι ώστε το 2015 οι ΗΠΑ δεν εντάχθηκαν στις τάξεις των κορυφαίων δέκα χωρών από τις αφίξεις. Παρά την κρίση, την πρώτη και δεύτερη θέση εξακολουθούν να έχουν η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίες αντιπροσωπεύουν την κύρια πηγή αγοράς για την Ελλάδα, αν και οι μετοχές τους έχουν μειωθεί την τελευταία περίοδο (Πίνακας 5.2) (ΣΕΤΕ, 2015).

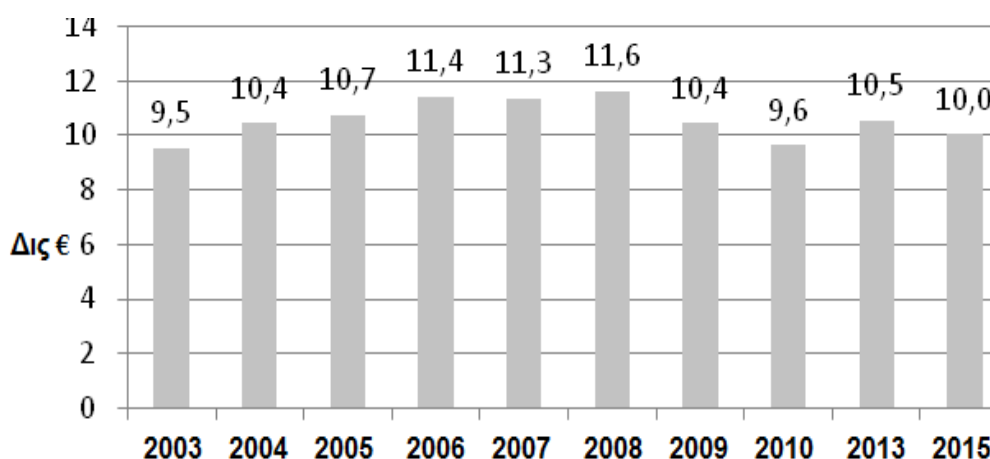
Πίνακας 5.2: Η δομή των διεθνών τουριστικών αφίξεων κατά χώρα προέλευσης (% του συνόλου) - Top 10 χώρες από τις αφίξεις τα έτη 2009, 2012 και 2015

2009		2012		2015		
1.	Germany	16,8	Germany	15,9	Germany	13,6
2.	UK	15,5	UK	14,2	UK	12,4
3.	Italy	7,7	France	6,5	FYR Macedonia	8,4
4.	France	6,1	Italy	6,3	France	6,3
5.	Netherlands	4,6	Netherlands	4,4	Russia	5,6
6.	Bulgaria	4,3	Bulgaria	4,4	Italy	5,5
7.	USA	3,8	USA	3,6	Serbia & Montenegro	4,0
8.	Serbia & Montenegro	3,4	Serbia & Montenegro	3,3	Turkey	3,9
9.	Cyprus	3,0	Cyprus	2,9	Bulgaria	3,9
10.	Belgium	2,5	Sweden	2,4	Netherlands	3,1
	Other	32,3	Other	36,1	Other	33,3

Πηγή: ΣΕΤΕ, 2015:5

Από το 2008, καταγράφηκε μείωση των εσόδων από το διεθνή τουρισμό (Σχήμα 5.5). Οι εισπράξεις από τις διεθνείς τουριστικές αφίξεις μειώθηκαν δύο φορές στη σειρά και το 2010 σχεδόν έφτασαν στο επίπεδο από το 2003. Με βάση τα έσοδα από τις διεθνείς αφίξεις τουριστών σε όλο τον κόσμο, η Ελλάδα κατατάσσεται 15^η το 2008 και 23^η το 2015 (ΣΕΤΕ, 2015).

Σχήμα 5.5: Οι εισπράξεις από τις διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα (δισ €) για την περίοδο 2003- 2015

Πηγή: ΣΕΤΕ, 2015:5-6

Όπως ακριβώς άλλαξε η δομή των αφίξεων, υπήρξε επίσης και μια μεταβολή στο μετοχικό της χώρας στη διεθνή τουριστική δαπάνη (Πίνακας 5.3). Παρόμοια με τη μείωση της παραδοσιακής μετοχικής πηγής αγοράς από τις αφίξεις, ήταν η μείωση των εσόδων από αυτές τις χώρες κατά την περίοδο 2009-2015.

Πίνακας 5.3: Η δομή των εσόδων από τις διεθνείς αφίξεις τουριστών κατά χώρα προέλευσης (% του συνόλου) - Top 10 χώρες τα έτη 2009, 2012 και 2015

	2009		2012		2015	
1.	UK	19,1	Germany	17,7	Germany	16,5
2.	Germany	18,0	UK	15,6	UK	14,2
3.	Italy	7,7	France	7,0	Russia	9,4
4.	USA	6,7	Italy	6,1	France	7,6
5.	France	6,3	USA	5,5	Italy	5,4
6.	Netherlands	4,3	Netherlands	4,6	USA	4,2
7.	Cyprus	3,9	Cyprus	3,7	Cyprus	3,1
8.	Belgium	2,8	Belgium	3,0	Switzerland	3,0
9.	Switzerland	2,3	Switzerland	2,9	Netherlands	2,8
10.	Russia	2,1	Russia	2,9	Belgium	2,6

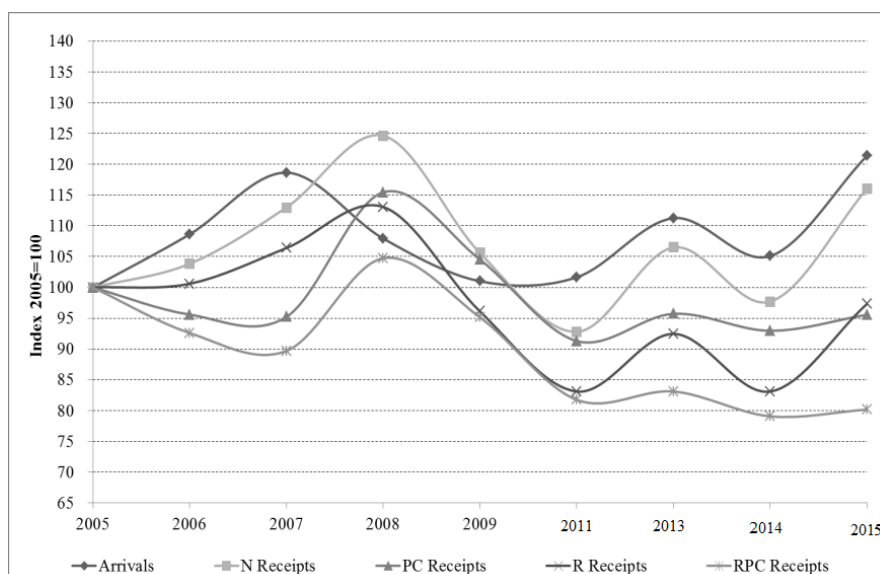
Πηγή: ΣΕΤΕ, 2015

Η Ιταλία, οι ΗΠΑ και το Βέλγιο έχουν πέσει δύο θέσεις στην κατάταξη της κατανάλωσης, ενώ Ολλανδία έπεσε τρεις. Από την άλλη πλευρά, υπήρξε μια ισχυρή αύξηση του μεριδίου της Ρωσίας (7,3% μονάδες), δεδομένου ότι το 2015 έγινε η τρίτη μεγαλύτερη πηγή κατανάλωσης για τη Ελλάδα μετά τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

5.4 Ανάλυση του ελληνικού τουρισμού σε Εθνικό Επίπεδο

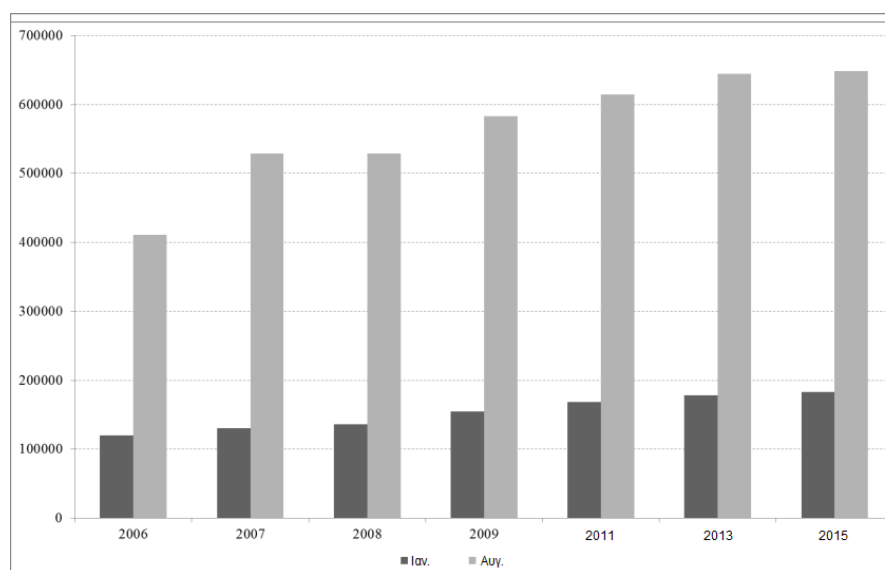
Το Σχήμα 5.6 δείχνει την εξέλιξη των πέντε διαφορετικών χρονολογικών σειρών σε σχέση με τον εισερχόμενο τουρισμό στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2005-2015 και συγκεκριμένα τις ονομαστικές αφίξεις, τις ονομαστικές εισπράξεις, τις εισπράξεις κατά κεφαλή, τις πραγματικές εισπράξεις και τις πραγματικές εισπράξεις κατά κεφαλήν. Είναι προφανές από το γράφημα ότι ενώ οι αφίξεις (14,7 εκατομμύρια το 2005 σε σύγκριση με 17,9 εκατομμύρια το 2015) και η ονομαστικές εισπράξεις (13,7 δισεκατομμύρια δολάρια το 2005, σε σύγκριση με 15,9 δις Δολάρια το 2015) έχουν αυξηθεί κατά την πάροδο του χρόνου, αυτό δεν συμβαίνει και στις άλλες τρεις σειρές, οι οποίες είναι ζωτικής σημασίας, καθώς θεωρούνται επίσης στρατηγικά ζητήματα αειφορίας. Ενδεικτικά, οι πραγματικές κατά κεφαλήν εισπράξεις μειώθηκαν από 929,9 δολάρια το 2005 με 745,6 δολάρια το 2015, δηλαδή μείωση κατά 19,8%. (Papatheodorou, & Arvanitis, 2015)

Σχήμα 5.6: Εισερχόμενος Τουρισμός στην Ελλάδα, 2005-2015

Πηγή: UNWTO, 2015

Σχήμα 5.7: Λειτουργικά ξενοδοχειακά κρεβάτια στην Ελλάδα, 2006-2015

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015

Το Σχήμα 5.7 δείχνει την εξέλιξη των ξενοδοχειακών κλινών που διατίθενται προς πώληση (δηλαδή σε λειτουργία) για την περίοδο 2006 - 2015, τον Ιανουάριο και τον Αύγουστο. Όπως ήταν αναμενόμενο, η διαθεσιμότητα σε κλίνες τον Αύγουστο είναι πολύ υψηλότερη από ό, τι τον Ιανουάριο με μια σχετική αναλογία που κυμαίνεται μεταξύ 3,41 και 4,05 κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Θα μπορούσε κανείς ενδεχομένως να υποστηρίξει ότι εξακολουθεί να υπάρχει αύξηση της παραγωγικής ικανότητας και μετά η οικονομική κρίση. Αυτό συμβαίνει επειδή μια διαδικασία οικοδόμησης ήταν πιθανότατα υπό ανάπτυξη πολύ πριν αναδυθεί η οικονομική

κρίση. Ως εκ τούτου, η ολοκλήρωση της επένδυσης θα μπορούσε να λάβει χώρα είτε το 2014 ή το 2015. Σε κάθε περίπτωση, ο ΣΕΤΕ τάχθηκε κατά της παθολογίας της πλεονάζουσας παραγωγικής ικανότητας που χαρακτηρίζει την ελληνική αγορά στη διαμονή σε ξενοδοχείο. Αυτό συνάδει επίσης με την αρνητική τάση που παρουσιάζεται από τουριστικές πραγματικές εισπράξεις κατά κεφαλήν όπως συζητήθηκε νωρίτερα (ΣΕΤΕ, 2015).

Πίνακας 5.4: Εφοδιασμός ξενοδοχείων στην Ελλάδα, 2015

	5*	4*	3*	2*	1*	Σύνολο
Μονάδες 2015	361	1277	2358	4203	1478	9677
% Μονάδες 2015	3,73	13,20	24,37	43,43	15,27	100,00
Δωμάτια 2015	57878	100289	95674	119157	28334	401332
% Δωμάτια 2015	14,42	24,99	23,84	29,69	7,06	100,00
% Δωμάτια 2011	11,60	25,30	23,60	31,80	7,70	100,00
Κρεβάτια 2015	117555	194010	183722	223932	54226	773445
% Κρεβάτια 2015	15,20	25,08	23,75	28,95	7,01	100,00
Εργαζόμενοι / δωμάτιο Αυγ. 2015	0,62	0,38	0,25	0,18	0,12	0,36

Πηγή: Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2015

Ο Πίνακας 5.4 παρουσιάζει κάποια βασικά στατιστικά στοιχεία σχετικά με την προσφορά του ξενοδοχείου στην Ελλάδα το 2015. Η σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια, γίνεται επίσης σε αρκετές περιπτώσεις. Ειδικότερα, ο συνολικός αριθμός των ξενοδοχειακών μονάδων στην Ελλάδα ανήλθε σε 9.677 το 2015 - σχεδόν οι μισές από αυτές (δηλαδή 43.43%) ανήκαν στην 2 * κατηγορία που επιβεβαιώνει την ευρέως διαδεδομένη αντίληψη ότι η πλειοψηφία των ελληνικών ξενοδοχείων έχουν ως κύριο στόχο μια συνειδητά μειωμένη τιμή για τον ταξιδιώτη που πιθανόν να έχει επηρεαστεί αρνητικά από την οικονομική κρίση. Αυτό είναι σύμφωνο με τη μείωση των εσόδων ανά διαθέσιμο δωμάτιο στην περίπτωση των ξενοδοχείων 1 *, 2 * και 3 * μεταξύ 2011 και 2015. Ενδεικτικά, για ξενοδοχεία 2 * η μείωση αυτή ήταν κοντά στο 10,6%, δηλαδή από 62.67 μέχρι 55.99 €. Πολύ διαφορετική είναι η περίπτωση των ξενοδοχείων 5 *. Αν και τα ξενοδοχεία 5 * αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό μέρος του συνολικού αριθμού των ξενοδοχειακών μονάδων (3,73%), το μερίδιό τους στον αριθμό δωματίων και κλινών είναι πολύ υψηλότερο, δηλαδή το 15%, καθώς το 59.30% από αυτά έχουν πάνω από 101 δωμάτια. Στην πραγματικότητα, ένα τυπικό ξενοδοχείο 5 * διαθέτει 8.8 φορές τα κρεβάτια του ξενοδοχείου 1 *. Είναι

ενδιαφέρον, ότι το μερίδιο των ξενοδοχείων 5 * στο συνολικό αριθμό των διαθέσιμων δωματίων αυξήθηκε μεταξύ του 2015 και του 2011 από 11,60% σε 14,42%. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία των ξενοδοχείων 5 * λειτουργούν όλο το χρόνο και διατηρούν την απασχόληση 5,1 φορές περισσότερο από τα ξενοδοχεία 1 *, τα οποία είναι συνήθως πολύ μικρές, οικογενειακές επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, ως αποτέλεσμα της πρόσφατης κρίσης (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2015).

5.5. Ανάλυση του ελληνικού τουρισμού σε Επίπεδο Περιφέρειας

Ο Χάρτης 1 παρουσιάζει τις δεκατρείς (13) διοικητικές περιφέρειες της Ελλάδας. Η Περιφέρεια Αττικής και η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη μεγάλων αστικών κέντρων, δηλαδή την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη αντίστοιχα. Και οι δύο πόλεις έχουν ένα μεγάλο αριθμό από ξενοδοχεία για να εξυπηρετήσουν κατά κύριο λόγο τις εγχώριες επιχειρήσεις του τουρισμού. Ομοίως, η Περιφέρεια Κρήτης και η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου είναι πολύ δημοφιλές μεταξύ των εισερχόμενων τουριστών και πολλά ξενοδοχεία σε αυτές τις περιοχές λειτουργούν αποκλειστικά και μόνο σε εποχική βάση.

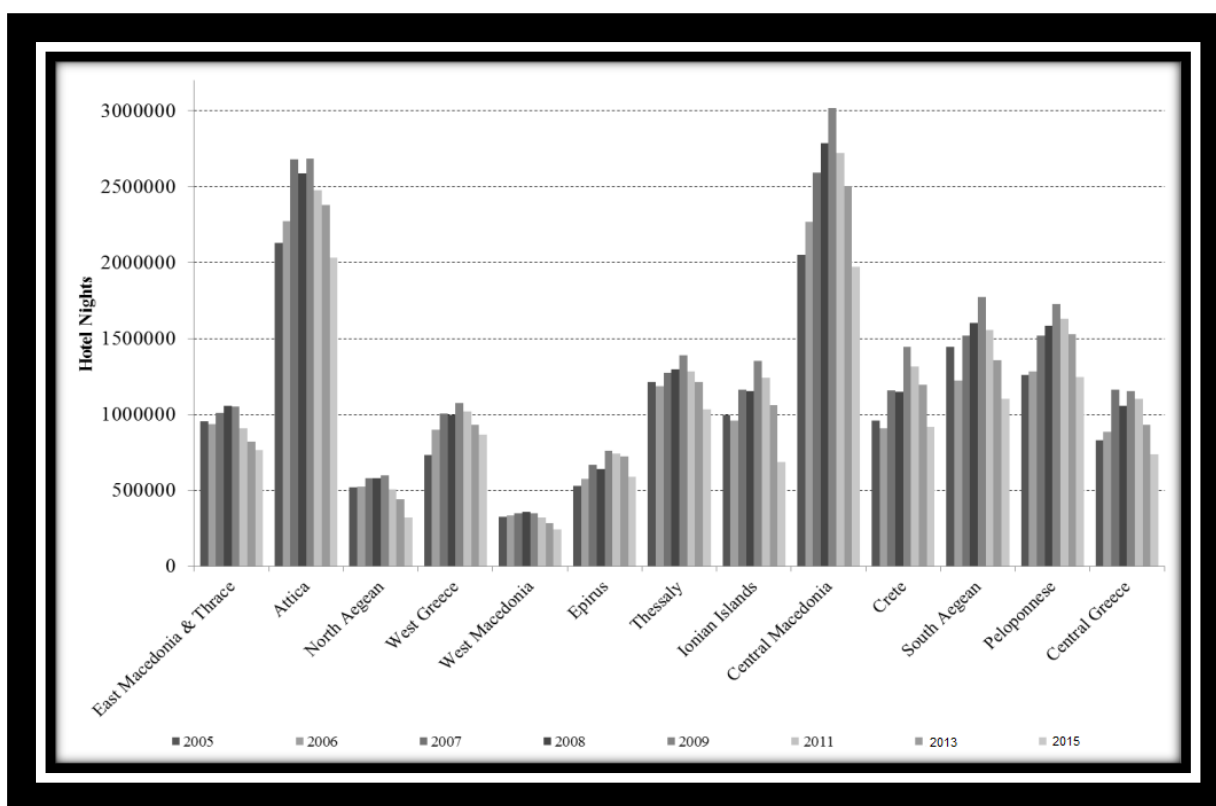
Χάρτης 1. Διοικητικές Περιφέρειες της Ελλάδας

Πηγή: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, 2017

Το Σχήμα 5.8 δείχνει την εξέλιξη των εγχώριων διανυκτερεύσεων κατά την περίοδο 2005-2015. Αυτό αντανακλά σαφώς τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Υπάρχει μια κορύφωση το 2009, ακολουθούμενη από μια απότομη και σημαντική μείωση μέχρι το 2012. Η μείωση του αριθμού των διανυκτερεύσεων από 2012 προς το 2009 φτάνει κατά μέσο όρο το 30%. Όπως ήταν αναμενόμενο η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία κυριαρχούν στην εικόνα, αλλά τα Ιόνια Νησιά φαίνεται να είναι η περιοχή που πλήγηκε περισσότερο από την κρίση, βιώνοντας μια μείωση σχεδόν 40% στις διανυκτερεύσεις από τους εγχώριους τουρίστες (ΕΛΣΤΑΤ, 2015).

Σχήμα 5.8: Εγχώριες διανυκτερεύσεις στις Ελληνικές Περιφερειών, 2005-2015

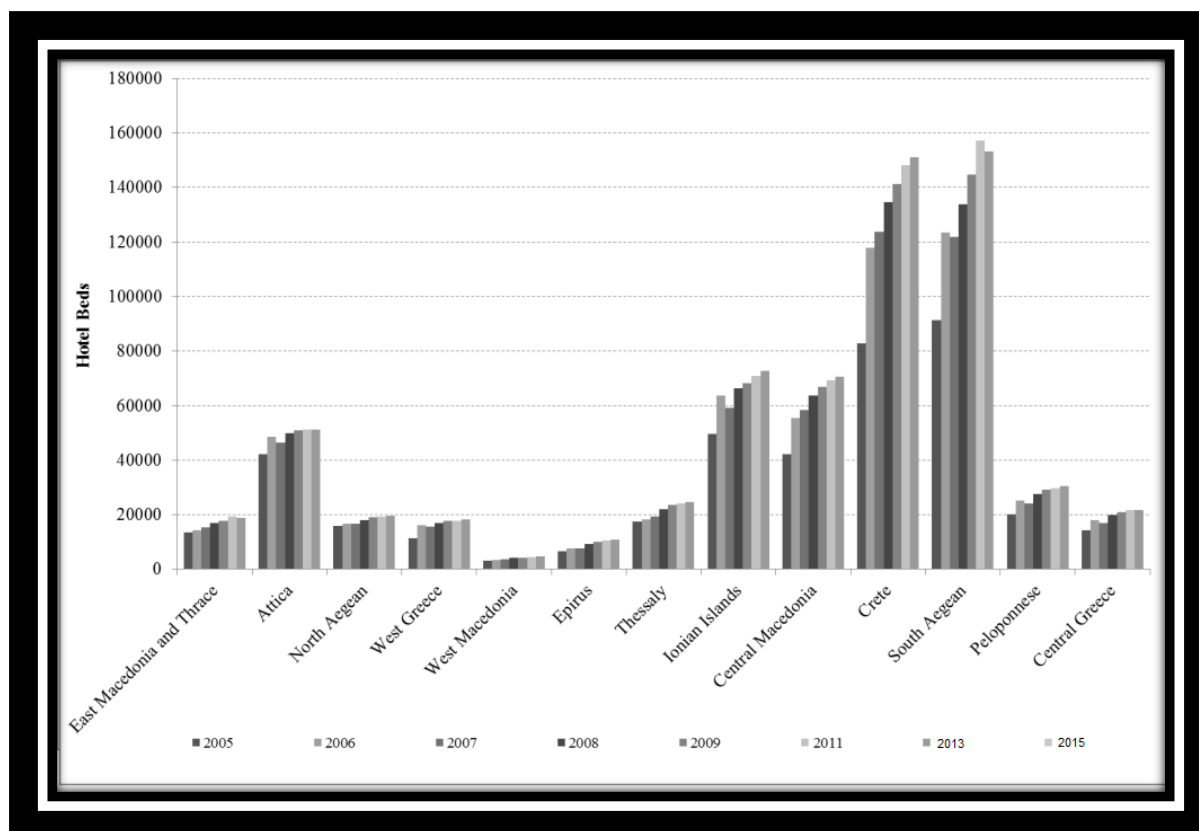

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015

Το Σχήμα 5.9 παρουσιάζει την εξέλιξη του εφοδιασμού των ξενοδοχείων (δηλαδή των διαθέσιμων κλινών προς πώληση) τον Αύγουστο κατά την περίοδο 2005- 2015. Δεδομένου ότι ο Αύγουστος αντιπροσωπεύει την περίοδο αιχμής, μελετώντας την εξέλιξη της προσφοράς του ξενοδοχείου κατά τη διάρκεια του εν λόγω μήνα παρέχεται μια καλή προσέγγιση της ξενοδοχειακής προσφοράς που διατίθεται τόσο στους εγχώριους όσο και στους εισερχόμενους τουρίστες. Λόγω του εποχιακού χαρακτήρα του τουριστικού προϊόντος, η Κρήτη και το Νότιο Αιγαίο

κυριαρχούν στην εικόνα και ακολουθούν τα νησιά του Ιονίου, η Κεντρική Μακεδονία (όπου εκτός από τη Θεσσαλονίκη, οι τουρίστες επισκέπτονται την πολύ δημοφιλή περιοχή της Χαλκιδικής) και η Αττική. Στην πλειοψηφία των περιφερειών, η ξενοδοχειακή προμήθεια παρουσιάζει ανοδική τάση, αν και στην περίπτωση της Αττικής, υπάρχει μια στασιμότητα από το 2009 (Paratheodorou & Arvanitis, 2015). Ωστόσο, η σημαντική μείωση των συνολικών διανυκτερεύσεων το 2012 έχει προκαλέσει μια δραματική μείωση στα ποσοστά πληρότητας τουλάχιστον στην κεντρική μητροπολιτική περιοχή. Ενδεικτικά, η χωρητικότητα στην Αττική ήταν 48,5% τον Αύγουστο του 2009, αλλά μόνο 40,8% τον Αύγουστο το 2015. Ομοίως, η πληρότητα στην Κρήτη (Νότιο Αιγαίο) ήταν 83,2% τον Αύγουστο του 2009 και 82,7% τον Αύγουστο του 2015 (Paratheodorou & Arvanitis, 2015).

Σχήμα 5.9: Εφοδιασμός ξενοδοχείων στις Ελληνικές Περιφέρειες, 2005-2015
(Αύγουστος)

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015

Συμπεράσματα και προτάσεις

Η σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται από μια πολύ σοβαρή οικονομική κρίση που ξεκίνησε στις ΗΠΑ το 2007 και τις συνεχείς προσπάθειες που καταβάλλονται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο για να ξεπεραστεί αυτή η κρίση. Ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η βιομηχανία της φιλοξενίας και του τουρισμού παρουσίασε σοβαρή ύφεση στις πωλήσεις και την κερδοφορία, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 2009. Το 2010, ο τουρισμός ανέκαμψε έντονα και το 2011 οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις και τα έσοδα αυξήθηκαν σημαντικά. Η βιομηχανία της φιλοξενίας αναμένεται να δείξει μια σταθερή ανάκαμψη το 2017 και να επιστρέψει στα επίπεδα προ της οικονομικής κρίσης από την άποψη των τιμών των δωματίων.

Ενώ ο τουρισμός δεν αποτελεί τη βασική πηγή εσόδων μιας χώρας, η ανάπτυξη του μπορεί να διαδραματίσει έναν πολύ πιο σημαντικό ρόλο στο μέλλον από ό, τι σήμερα. Η ανάλυση των έμμεσων επιπτώσεων του τουρισμού, που προηγήθηκε σε παραπάνω κεφάλαια, δείχνει ότι μια δυναμική κινητοποίηση της αλυσίδας παραγωγής τουριστικών υπηρεσιών έχει εξαιρετικά ευεργετικές συνέπειες για την απασχόληση και το ισοζύγιο τρεχουσών πληρωμών. Οι χώρες της T20 (Αυστραλία, Ισπανία, Αργεντινή, ΗΠΑ, Κίνα, Ινδονησία, Νότια Αφρική, Τουρκία, Βραζιλία, Ιταλία, Μεξικό, Γαλλία, Ιαπωνία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ρωσία, Καναδάς, Δημ. της Κορέας, Σαουδική Αραβία, Γερμανία και Ινδία) έχουν μεγάλη ευθύνη για την προώθηση του οικονομικού και κοινωνικού ρόλου του τουρισμού, τόσο προς τον εαυτό τους όσο και για το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, ιδιαίτερα τις φτωχότερες χώρες. Είναι αναγκαίο, λοιπόν, να γίνουν τέτοιες προσπάθειες προώθησης του τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να αποτελέσει αυτός κομμάτι οικονομικής στήριξης των εγχώριων οικονομιών, ειδικά την περίοδο της διεθνούς οικονομικής κρίσης που υφίσταται από το 2008 μέχρι και σήμερα.

Ο τουρισμός έχει καταφέρει να προσαρμοστεί στην οικονομική κρίση, που εκτιμάται ως οικονομική ανάπτυξη του τομέα κατά σχεδόν 8% το 2015. Παρατηρείται ότι τα οφέλη που προκύπτουν από τις οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης στην αγορά του τουρισμού προέρχονται από την ευελιξία του. Έτσι, μετά από σοβαρό πλήγμα που έγινε αισθητό το 2009 ως άμεσο αποτέλεσμα και μια δημόσια αντίδραση στην οικονομική κρίση, το 2010 χρόνια σημειώθηκαν θετικά αποτελέσματα για την εθνική τουριστική αγορά.

Η κρίση έχει ιδιαίτερα ισχυρό αντίκτυπο και αρνητικές επιπτώσεις σε ορισμένες χώρες. Μία από αυτές τις χώρες είναι η Ελλάδα, στην οποία το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 7,3%, το εξωτερικό χρέος είναι 182,2% του ΑΕΠ, η ανεργία έχει εκτοξευθεί στο 16,3% και οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων έχουν μειωθεί κατά 30-40%.

Ο τουρισμός μπορεί να είναι η κινητήρια δύναμη πίσω από την οικονομική ανάκαμψη στην Ελλάδα. Ο τουρισμός φέρνει πολλά έσοδα και σημαίνει περισσότερες θέσεις εργασίας. Για τους λόγους αυτούς, έχουν παρθεί αρκετά μέτρα που αποσκοπούν στην αναδιάρθρωση, τη βελτίωση και την ενίσχυση του ελληνικού τουρισμού. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν: ενίσχυση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως αγροτουρισμός και ο θρησκευτικός τουρισμός που ενθαρρύνουν τους επισκέπτες να έρθουν όλο το χρόνο, προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος, δημιουργία ποιοτικών υποδομών, ανάπτυξη των συνεργιών με άλλους τομείς και κλάδους της οικονομίας, ώθηση της ανταγωνιστικότητας μέσα από ένα τουριστικό προϊόν που προσφέρει ποιότητα. Επιπλέον, ο τουρισμός μπορεί να γίνει το εργαλείο της ελληνικής κυβέρνησης, στην προσπάθεια για την επίτευξη κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων της πολιτικής της.

Επισημαίνοντας κάποια καίρια σημεία την παρούσα πτυχιακής εργασίας, σχετικά με τον ελληνικό τουρισμό και την διεθνή οικονομική κρίση, θα μπορούσαν να συνοψιστούν τα παρακάτω τελικά δεδομένα:

- Αποτελεί πλέον σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης του ελληνικού ΑΕΠ, καθώς συνέβαλε δυναμικά κατά 9% του σαν άμεσος οικονομικός φορέας, ενώ η έμμεση συμβολή του σε συνδυασμό με άλλους οικονομικούς φορείς της χώρας, η συμμετοχή του ήταν κάπου στο 24% περίπου, καθιστώντας τον από τους σημαντικότερους φορείς οικονομικής ενίσχυσης της χώρας.
- Αποτελεί την κινητήριο οικονομική δύναμη της χώρας, καθώς αναπτύχθηκε κατά 2,5 δις ευρώ, μόνο για το 2015 ή 12,3%.
- Η έμμεση δυναμική του συνεργία με άλλους οικονομικούς φορείς είναι άκρως σημαντική, καθώς στα 10 ευρώ τουριστικής κερδοφορίας, δημιουργείται 13- 16 επιπλέον κερδοφορία σε άλλους τομείς. Αποτελεί, λοιπόν, συνδεδετικό και οικονομικά αποτελεσματικό συνδεδετικό κρίκο των οικονομικών τομέων στην Ελλάδα.

- Αποτελεί σημαντικό παράγοντα αύξησης του βιοτικού επιπέδου των άκρως τουριστικών Περιφερειών της χώρας (Κρήτη, Ιόνια Νησιά, Νότιο και Βόρειο Αιγαίο), καθώς απαρτίζει μεγάλο ποσοστό του ΑΕΠ αυτών των Περιφερειών (ανέρχεται μέχρι και 60%)
- Αποτελεί το 12% των αυτοαπασχολούμενων επαγγελματιών στην Ελλάδα, και σε συνδυασμό με την εστίαση και την παροχή υπηρεσιών το ποσοστό αυτό φτάνει το 23% του ιδιωτικού τομέα.
- Έφτασε να έχει τις ίδιες εισπράξεις με όλα τα προϊόντα που εξήγαγε η χώρα, ειδικά τη περίοδο 2012-2014.

Από την παρούσα εργασία βγαίνει το συμπέρασμα ότι ο Ελληνικός Τουρισμός αποτελεί έναν έντονα δυναμικό κλάδο, ο οποίος αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Είναι ένας κλάδος που ενώ επηρεάστηκε έντονα από τη διεθνή οικονομική κρίση τα πρώτα χρόνια της, ανέκαμψε δυναμικά ήδη από το 2010 και συνεχίζει την ανοδική του πορεία.

Το μοναδικό φαινόμενο που δεν έχει αντιμετωπιστεί πλήρως, όσον αφορά τον Ελληνικό Τουρισμό, είναι η τάση της εποχικότητας που έχει. Η παρουσία του περιορίζεται τους θερινούς μήνες του χρόνου, το τρίτο τρίμηνο τους έτους, καθώς τότε προωθείται η παλαιότερη προπαγάνδα του τουριστικού καθεστώτος στην Ελλάδα, που αφορά το «Θάλασσα και Ήλιος».

Θα πρέπει η εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να προωθήσει τον Ελληνικό Τουρισμό συνταιριάζοντας κι άλλες μορφές του, όπως ο αγροτουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο εκπαιδευτικός τουρισμός, κα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, προκειμένου να πετύχει την αύξηση του σε όλη τη χρονική διάρκεια του έτους, και όχι μόνο τους θερινούς μήνες.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα που στηριζόταν άμεσα στον τουρισμό, και την περίοδο της κρίσης αυτός αποτέλεσε έρεισμα της οικονομίας της. Στα χρόνια που ακλουθούν θα πρέπει οι ελληνικές κυβερνήσεις να τονώσουν την τουριστική δραστηριότητα της χώρας, δημιουργώντας σταθερές βάσεις για την δημιουργία ενός ετήσιου τουρισμού, υιοθετώντας νέες μορφές τουρισμού και επεκτείνοντας το τουριστικό χαρτοφυλάκιο της Ελλάδας σε νέους αγοραστικές πηγές, όπως η Ασία και η Ρωσία.

Βιβλιογραφία

- Αβδελλή, Θ. (2012). Σύγχρονος Τουρισμός και Εναλλακτικές Τουριστικές Συμπεριφορές. *Οικολογική Επιθεώρηση*, South Bank University, London, Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www.oikologos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=208&Itemid=201
- Abubakar, M. (2014). Motivational factors for educational tourism: A case study in Northern Cyprus. *Tourism Management Perspectives*, Case study, p. 58–62
- Alhroot, A.H. (2013). The Development of Tourism between the Past, Present and Future in the Civilizing Impact of Modern Technology. *International Research Journal of Tourism Management*, Department of Marketing, Collage of Economics and Business, Alzaytoonah University of Jordan, p. 1-10, Jordan, Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://acascipub.com/International%20Research%20Journal%20of%20Tourism%20Management/IRJTM_Vol.%201,%20No.%201,%20May%202013/The%20Development%20of%20Tourism.pdf
- Ardahaey, F. T. (2011). Economic Impacts of Tourism Industry. *International Journal of Business and Management*, Vol. 6, No. 8, p. 1-10, Tehran
- Bank of Greece (2014) Developments in the Greek Travel Balance of Payments. Δελτίο Τύπου. Αθήνα, Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=4888&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95
- Bastakis, C., Buhalis, D. & Butler, R., (2004). The perception of small and medium sized tourism accommodation providers on the impacts of the tour operators' power in Eastern Mediterranean. *Tourism Management*, University of Surrey, Vol. 25, p. 151 – 170, UK
- Birdsall, N., (2009). How to Unlock the \$1 Trillion That Developing Countries Urgently Need to Cope with the Crisis. Center for Global Development, p. 1-5, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www.cgdev.org/sites/default/files/1421143_file_How_to_Unlock_the_Trillion_FINAL.pdf

- Bonarou, C. (2013). Heritage Tourism & Museum Management. Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki, Department of Tourism Management, p. 1-12 Greece
- Butler, R. (2008). Modern Tourism and Its Development in a Post- Modern Age. Concepts, Issues and Paradigms. SAGEö p. 55-99, New Delhi, Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
[https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=xYeHAWAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA54&dq=Butler,+R.+\(2008\).+Modern+Tourism+and+Its+Development+in+a+Post+Modern+Age&ots=gEM5GIngBb&sig=HvprhqTOMv9wjO2g2djlnWUeNPs&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=xYeHAWAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA54&dq=Butler,+R.+(2008).+Modern+Tourism+and+Its+Development+in+a+Post+Modern+Age&ots=gEM5GIngBb&sig=HvprhqTOMv9wjO2g2djlnWUeNPs&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
- Busch, K. (1986). Η κρίση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων. Ερατώ, σ. 13-45 Αθήνα, Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
https://el.wikibooks.org/wiki/Οικονομική_κρίση._Αιτίες_και_αποτελέσματα
- Conservation International (2004). Ecotourism: The countdown is on to protect nature, save economy of tiny forested country, Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://blog.conservation.org/2017/01/the-countdown-is-on-to-protect-nature-save-economy-of-tiny-forested-country/>
- Courtney, N. (1993). Simply a Guide to Better Tourism. *New Internationalist*, τεύχος 245, Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<https://newint.org/features/1993/07/05/simply/>
- Csapo, J. (2012). The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry. University of Pecs, Institute of Geography, p.1-33, Hungary, Ανακτήθηκε 3 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://cdn.intechopen.com/pdfs/35715.pdf>
- Dritsakis, N. (2004). Tourism as a long-run economic growth factor: An empirical investigation for Greece using a causality analysis. *Tourism Economics*, Department of Applied Informatics, University of Macedonia, Vol. 10, pp. 1-25, Thessaloniki, Ανακτήθηκε 15 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://users.uom.gr/~drits/publications/tourism-economic_growth.pdf
- European Commission (2009). Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses. *European Economy*, Pp.1- 108, Brussels, Ανακτήθηκε 13 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication15887_en.pdf

- European Commission (2010). Tackling the financial crisis: Europe's response to the credit crunch. *Internal Market and Services*, p. 1-2, Brussels, Ανακτήθηκε 14 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/financial-crisis_en.pdf

- ΕΛΣΤΑΤ- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2015). Ελλάδα σε αριθμούς. *Στατιστικά στοιχεία και διαίρεση δημοσιεύσεις*, σ. 1-87, Πειραιάς, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://www.statistics.gr/documents/20181/1515741/GreeceInFigures_2015Q4_GR.pdf/272fcb8e-a97f-4c31-af93-fc29113319ab

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015). Επιχειρήσεις και Βιομηχανίες. *Τουρισμός, Ετήσιες Εκθέσεις - Ελλάδα*, σ. 1-122, Ανακτήθηκε 17 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://ec.europa.eu/επιχειρήσεων/τομέων/Τουρισμός/αρχεία/annual_reports/2015/greece_report_2015_en.pdf

- Eurostat (2013). ΑΕΠ και βασικές συνιστώσες - όγκοι, το ΑΕΠ σε τιμές αγοράς, Ελλάδα, Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_gdp_k&lang=en

- Eurostat (2015). Τουρισμός- ετήσια στοιχεία για τον τουρισμό- Χωρητικότητα των τουριστικών καταλυμάτων - Αριθμός εγκαταστάσεων, υπνοδωματίων και κλινών, διανυκτερεύσεις, Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tour_cap_nat&lang=en

- Eurostat (2010). European Commission, Tourism Satellite Accounts (TSA) in Europe, p. 1-31, Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5856233/KS-TC-13-006-EN.PDF/fb18f5f6-5a0d-431e-9b78-b06b2b984607>

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013). Επιχειρήσεις και βιομηχανία. Τουρισμού, ετήσιες εκθέσεις – Ελλάδα. Ανακτήθηκε 7 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/files/annual_reports/2013/greece_report_2012_en.pdf

- Federal Aviation Administration (2010). The Economic Impact of Commercial Space Transportation on the U. S Economy in 2009. p. 1-31, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
https://www.faa.gov/news/updates/media/Economic%20Impact%20Study%20September%202010_20101026_PS.pdf
- Φράγκος, Κ., (2014). Παγκοσμιοποίηση και Οικονομική Κρίση. *Ερευνητική Εργασία*, σ. 1-37, Λαμία, Ανακτήθηκε 4 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://4lyklamias.mysch.gr/autosch/joomla15/images/project/b2.pdf>
- Genot, H. (1995), Challenges for Sustainable Tourism. *Journal of sustainable tourism*, p. 29-37, France, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
[https://books.google.gr/books?id=d9UrBgAAQBAJ&pg=PA377&lpg=PA377&dq=%E2%80%A2%09Genot+%CE%97.+\(1995\),+Challenges+for+Sustainable+Tourism&source=bl&ots=dwbBRmLebE&sig=0p76se57YPNZk3EhBu8ZKyt0l3g&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwilj6ualt3RAhXqDpoKHTytBDEQ6AEIjAA#v=onepage&q=%E2%80%A2%09Genot%20%CE%97.%20\(1995\)%2C%20Challenges%20for%20Sustainable%20Tourism&f=false](https://books.google.gr/books?id=d9UrBgAAQBAJ&pg=PA377&lpg=PA377&dq=%E2%80%A2%09Genot+%CE%97.+(1995),+Challenges+for+Sustainable+Tourism&source=bl&ots=dwbBRmLebE&sig=0p76se57YPNZk3EhBu8ZKyt0l3g&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwilj6ualt3RAhXqDpoKHTytBDEQ6AEIjAA#v=onepage&q=%E2%80%A2%09Genot%20%CE%97.%20(1995)%2C%20Challenges%20for%20Sustainable%20Tourism&f=false)
- Goh, C. (2015) Exploring impact of climate on tourism demand, *Annals of Tourism Research*, 39(4), p. 1859-1883
- Goldin, I. (2010). G20, Tourism and the G-20 T-20. *UNWTO*, University of Oxford, Republic of Korea, p. 1-67, Ανακτήθηκε 18 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://t20.unwto.org/sites/all/files/docpdf/tourismg20igpaperfinal.pdf>
- Gros, D. (2010), Calypso study on social tourism - Greece. Country study , p. 1-27, Ανακτήθηκε 16 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://sete.gr/files/Media/Ebook/2011/110124_Calypso%20study%20on%20Social%20tourism_Greece.pdf
- Grubel, H. (2015). Will Greece Go Bankrupt and Kill the Euro? The Benefits and Cost of Helping Greece. *75th Anniversary Conference of the Hong Kong Polytechnic University*, p. 1-27, Hong Kong, Ανακτήθηκε 16 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
https://www.researchgate.net/publication/256038111_Will_Greece_Go_Bankrupt_and_Kill_the_Euro_The_Benefits_and_Cost_of_Helping_Greece

- Hunziker, W., Krapf, K. (1942). Grundriß Der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre (in German). Seminars für Fremdenverkehr und Verkehrspolitik an der Handels-Hochschule St. Gallen, p. 1-392, Zurich
- Ηγουμενάκης, Ν. Γ. (2007). Τουριστική Οικονομία. Τόμος Α', INTERBOOKS, σ. 44-135, Αθήνα
- Hociung, I.G., Frâncu, L.G. (2012). Globalization - tourism - communication, triangle of competitiveness on the market affected by economic crisis. *Theoretical and applied economics*, Academia de Studii Economice, Volume XIX, No. 7, p. 115-128, București, Ανακτήθηκε 13 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο http://store.ectap.ro/articole/756_ro.pdf
- IATA (2009). Route Tracker. Based on Origin Destination and Route Area Statistics. p. 1-56, Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.iata.org/pressroom/Documents/IATAAnnualReport2009.pdf>
- ILO (2015). Developments and Challenges in the Hospitality and Tourism Sector, Issue paper for discussion at the Global Dialogue Forum for the Hotels, Catering, Tourism Sector, Geneva, Ανακτήθηκε 21 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_166938.pdf
- ILO (2015). Decent Work through Sustainable Tourism. *Policy Paper*, T.20 Korea 2015. Geneva, Ανακτήθηκε 27 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_480824/lang-en/index.htm
- ILO (2015). Economic Crisis, International Tourism Decline and its Impact on the Poor. UNWTO and ILO, p. 1-241, Madrid, Ανακτήθηκε 27 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_214576.pdf
- IMF (2015). World Economic Outlook Database – WEO Groups and Aggregates Information, *Country Composition of WEO Groups*-, Ανακτήθηκε 23 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx?sy=2013&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=62&pr1.y=13&c=174&s=NGDP_R%2CNGDP_RPC%2CNGDP%2CNGDPD%2CN

[GDP_D%2CNGDPRPC%2CNGDPPC%2CNGDPDPC%2CNGAP_NPGDP%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CPPPSH%2CPPPEX%2CNID_NGDP%2CNGSD_NGDP%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CPCPIE%2CPCPIEPCH%2CTM_RPC H%2CTMG_RPC H%2CTX_RPC H%2CTXG_RPC H%2CLUR%2CLE%2CLP%2CGGR%2CGGR_NGDP%2CGGX%2CGGX_NGDP%2CGGXCNL%2CGGXCNL_NGDP%2CGGSB%2CGGSB_NPGDP%2CGGXONLB%2CGGXONLB_NGDP%2CGGXWDN%2CGGXWDN_NGDP%2CGGXWDG%2CGGXWDG_NGDP%2CNGDP_FY%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=](#)

- IMF (2015). International Financial Statistics Online, Ανακτήθηκε 27 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://data.imf.org/?sk=388DFA60-1D26-4ADE-B505-A05A558D9A42&ss=1479329334655>
- INE- ΓΣΕΕ (2008). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. *Ετήσια Έκθεση*, σ. 22-125, Αθήνα, Ανακτήθηκε 15 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/02/files/EKTHESI_10.pdf
- Jayapalan, N. (2001). An introduction to tourism. Atlantic publishers and distributors, p. 1-95, New Delhi, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
https://books.google.gr/books?id=HFWjoeVCLk0C&pg=PR5&hl=el&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false
- Jeetesh, K., Kashif, H. & Suresh, K. (2015). Positive vs. negative economic impacts of tourism development: a review of economic impact studies. *21st Asia Pacific Tourism Association Annual Conference*, p.1-12, Kuala Lumpur, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
https://www.researchgate.net/publication/277411573_POSITIVE_VS_NEGATIVE_ECONOMIC_IMPACTS_OF_TOURISM_DEVELOPMENT_A_REVIEW_OF_ECONOMIC_IMPACT_STUDIES
- Καραντζαβέλου Β. (2016). Συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ. *Οικονομία και τουρισμός*, Ανακτήθηκε 11 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://traveldailynews.gr/news/article/61352>
- Κουφάρης, Γ. (2010). Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές. *Περιοδικό Χρήμα*, σ. 1-23, Αθήνα

- Λαγός, Δ. (2012). Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη. Τομέας Οικονομίας και Διοίκησης, Ειδικότητα Ξενοδοχειακών Επιχειρήσεων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ο.Ε.Δ.Β., σ. 1-28, Αθήνα, Ανακτήθηκε 26 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/52_karoulia_et al_ersagr13.pdf
- Lapy, P. (2009). Global crisis requires global solutions, World Trade Organization Marge J., 2010, Πως λαμβάνονται οι αποφάσεις, Επιστημονικό Μάρκετινγκ, Τεύχος 40, σελ. 106-108
- Lickorish, L. (1997). An Introduction to Tourism. Elsevier, p. 1-155, ISBN 0750619562, UK. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
[https://books.google.gr/books?id=L2uIAJjqA7sC&pg=PA219&lpg=PA219&dq=%E2%80%A2%09Lickorish+L.+%26+Jenkins+C.+\(1997\).+An+Introduction+to+Tourism&source=bl&ots=U6T-aO9xRm&sig=me4M5MvOpISDqXUD6bBP9g5gZP0&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj1-vTnd3RAhUmDZoKHbKnBggQ6AEILzAC#v=onepage&q=%E2%80%A2%09Lickorish%20L.%20%26%20Jenkins%20C.%20\(1997\).%20An%20Introduction%20to%20Tourism&f=false](https://books.google.gr/books?id=L2uIAJjqA7sC&pg=PA219&lpg=PA219&dq=%E2%80%A2%09Lickorish+L.+%26+Jenkins+C.+(1997).+An+Introduction+to+Tourism&source=bl&ots=U6T-aO9xRm&sig=me4M5MvOpISDqXUD6bBP9g5gZP0&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj1-vTnd3RAhUmDZoKHbKnBggQ6AEILzAC#v=onepage&q=%E2%80%A2%09Lickorish%20L.%20%26%20Jenkins%20C.%20(1997).%20An%20Introduction%20to%20Tourism&f=false)
- Λιαρόπουλος, Α. (2010), Οργάνωση Υπηρεσιών και Συστημάτων Υγείας, Διεθνή Συστήματα Υγείας. Β' τόμος, Βήτα Medical Arts, σ. 1-55, Αθήνα
- Minnaert, L., (2011). Social Tourism in Europe: Theory and Practice. Aspects of Tourism. *Channel View Publications*, p. 20, UK, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
https://books.google.gr/books?id=9m3YLBm8WI8C&pg=PA20&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Matsas, S.M. (2012). Greece and the World Capitalist Crisis. *Journal of Socialist Theory*, pp. 2-13
- Marmot, M. & Bell R. (2009). How the financial crisis affect health?, Department of Epidemiology and Public Health, p.1-36, London
- Mitchel, J. (2009). Value chain analysis and poverty reduction at scale. Overseas Development Institute, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο

<https://www.odi.org/publications/2675-value-chains-tourism-poverty-reduction>

- Μπάκος, Φ. (2014). Οικονομική κρίση στην Ελλάδα. Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Πτυχιακή Εργασία, σ. 1- 41, Αθήνα, Ανακτήθηκε 12 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://okeanis.lib.teipir.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/2424/log_20140108.pdf?sequence=1
- Μπούχαλης, Δ. (2001). Ο τουρισμός στην Ελλάδα: Στρατηγική ανάλυση και προκλήσεις. *Τρέχοντα θέματα στον Τουρισμό*, σ. 440-480, Αθήνα, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://www.citybranding.gr/2012/02/branding.html>
- Neuman, W. (2015). Americans May See Appeal of Medical Tourism in Cuba. *The New York Times*, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<https://www.nytimes.com/2015/02/18/world/americas/americans-may-see-appeal-of-medical-tourism-in-cuba.html>
- OECD (2015). The Green Growth Race, *OECD Observer*, No. 273, Ανακτήθηκε 12 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/2928/The_green_growth_race.html
- Ο Σύγχρονος Τουρισμός και η Ελλάδα ως Προορισμός, Εύδοξος, σ. 1-13, Ανακτήθηκε 12 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<https://static.eudoxus.gr/books/19/chapter-58519.pdf>
- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (2015). Εξελιξείς στον τουρισμό και τον ελληνικό ξενοδοχειακό τομέα. σ. 1-100, Αθήνα, Ανακτήθηκε 28 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www.grhotels.gr/GR/xee/Itep/DocLib2/Greek-tourism_Hotel-performance_2014_Nov2015-Final.pdf
- Παγκόσμια Τράπεζα (2015). Κόσμο δείκτες ανάπτυξης – διεθνείς τουρισμός, αριθμός των αφίξεων, Ανακτήθηκε 23 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>
- Paun, C. (2008). What is a financial crisis?, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο

<http://cristianpaun.finantare.ro/2008/12/13/ce-este-o-criza-financiara/>

- Papatheodorou, A. & Arvanitis P. (2015). Tourism and the Economic Crisis in Greece - Regional Perspectives. *Research Document*, University of the Aegean, p. 1-21, Mytilini
- Papatheodorou, A. (2014) Exploring the evolution of tourist resorts. *Annals of Tourism Research*, University of the Aegean, Vol. 31, p. 219-237
- Papatheodorou, A., Rossello J. & Xiao H. (2015) Global economic crisis and tourism: consequences and perspectives. *Journal of Travel Research*, Sage, Vol. 49, p. 1-7, Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0047287509355327>
- Reinstein, D. (2014). African safaris: As experiential as it gets. *The Travel Industry's Trusted Voice*, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://www.travelweekly.com/Middle-East-Africa-Travel/Insights/African-safaris-As-experiential-as-it-gets>
- Ross, S. (2001). Developing Sports Tourism: An eGuide for Destination Marketers and Sports Events Planners. *National Laboratory for Tourism and eCommerce*, p. 1-22, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://www.lib.teiher.gr/webnotes/sdo/Sport%20Tourism/Sport-Tourism%20Development%20Guide.pdf>
- ΣΕΤΕ - Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (2015). Η σημασία του τουρισμού για την Ελλάδα. Annual Reports. σ. 1-59, Ανακτήθηκε 28 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://sete.gr/media/2859/sete_report_2014_espa.pdf
- ΣΕΤΕ - Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (2015). Διεθνείς τουριστικές εισπράξεις ανά χώρα προέλευσης 2005-2015. Ανακτήθηκε 4 Ιανουαρίου από το Διαδίκτυο
<http://sete.gr/media/4629/ypa-2015-and-slots-2016.pdf>
- Stynes, D. J. (2012). Economic Impacts of Tourism, Michigan State University, p. 1-19, Ανακτήθηκε 11 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
<https://msu.edu/course/prr/840/econimpact/pdf/ecimpvol1.pdf>
- Σταματόπουλος Θ., Θαλασσινός Ε. (2010). Διεθνή οικονομικά. Σταμούλη, σ. 155-189, Αθήνα

- Stiglitz J. (2006). Making globalization work. Norton WW & Co, p. 211-289, New York, Ανακτήθηκε 14 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο [https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=j6l2w77aB6gC&oi=fnd&pg=PR9&dq=%E2%80%A2%09Stiglitz+J.+\(2006\).+Making+globalization+work.&ots=dizSoYmB0O&sig=uSp9ERjejGOhKiRUMgVsQSbRVVM&redir_esc=y#v=onepage&q=%E2%80%A2%09Stiglitz%20J.%20\(2006\).%20Making%20globalization%20work.&f=false](https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=j6l2w77aB6gC&oi=fnd&pg=PR9&dq=%E2%80%A2%09Stiglitz+J.+(2006).+Making+globalization+work.&ots=dizSoYmB0O&sig=uSp9ERjejGOhKiRUMgVsQSbRVVM&redir_esc=y#v=onepage&q=%E2%80%A2%09Stiglitz%20J.%20(2006).%20Making%20globalization%20work.&f=false)
- The Conference of NGOs (1987). Resolution adopted by the General Assembly. *Report of the World Commission on Environment and Development*, UN Documents, Ανακτήθηκε 4 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.un-documents.net/a42r187.htm>
- Towner J. (1995). *What is tourism's history?*. Tourism Management, Vol. 16, p. 1-5, Great Britain, Ανακτήθηκε 4 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο http://www.innotour.com/fileadmin/liburd@hist.sdu.dk/Towner_Tourisms_history.pdf
- Tsoulfidis, L., (2010). From Economic Prosperity to the Depression of 1930s. Munich Personal RePEc Archive, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 1-38, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο https://mpra.ub.uni-muenchen.de/31746/1/MPRA_paper_31746.pdf
- Ueli, G., (2010). The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity, in: European History Online. Institute of European History, p. 1-35, Ανακτήθηκε 1 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.ieg-ego.eu/gyru-2010-en>
- United Nations University (2016). Solving the E-waste Problem (StEP) Initiative, Project, Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο <https://unu.edu/projects/solving-the-e-waste-problem-step-initiative.html#outline>
- UNWTO & UNCTAD (2014). Tourism in the Least Developed Countries, Ανακτήθηκε 20 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284404513>
- UNWTO (2015). World Tourism Barometer, p. 1-6, Madrid, Ανακτήθηκε 19 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_06_december_excerpt_2015.pdf

- UNWTO (2014). Tourism Satellite Account (TSA). *The Conceptual Framework*, p. 1-4, Madrid, Ανακτήθηκε 20 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/brochures.pdf>
- UNWTO (2007). Practical guide for the development and use of sustainable tourism indicators. Ministry of Tourism and Environment, p. 1-111, Montenegro, Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://sdt.unwto.org/sites/all/files/pdf/finrep.pdf>
- UNWTO (2015). Enhancing the Economic Benefits of Tourism for Local Communities and Poverty Alleviation. P. 1-7, Madrid, Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://step.unwto.org/sites/all/files/docpdf/tourismcontributingtopovertyalleviation2009.pdf>
- UNWTO (2009). Tourism and Economic Stimulus. *Initial Assessment*. p. 1-89, Madrid, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://efti.hhp.ufl.edu/wp-content%5Cuploads/UNWTO-Tourism-and-Economic-Stimulus-2009.pdf>
- UNWTO (2014). 1st Report on the Implementation of the Roadmap for Recovery. p. 1-82, Madrid, Ανακτήθηκε 28 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://media.unwto.org/sites/all/files/pdf/finalannualreportpdf.pdf>
- UNWTO (2012). Positioning Tourism in Economic Policy. *Evidence and Some Proposals*, p. 1-35, Madrid, Ανακτήθηκε 18 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/t20_document.pdf
- UNWTO (2015). International tourism results and prospects for 2015. Vol. 22, p. 1-8, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_fitur_2016_hq_jk.pdf
- UNWTO (2015). Tourism Highlights. p. 1-16, Ανακτήθηκε 24 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>
- UNWTO (2015). Why tourism? Tourism– an economic and social phenomenon, Ανακτήθηκε 1 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>
- <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>

- UNWTO (2015). Trade Policy Review. *Report by Maldives*, p. 1-6, Geneva, Ανακτήθηκε 24 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom14_01_jan_excerpt.pdf
- Vellas, F. (2011). The indirect impact of tourism: an economic analysis. *Third Meeting of T20 Tourism Ministers*, Toulouse University, p. 1-30, Paris, Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/111020-rapport_vellas_en.pdf
- Quinion, M., (2016). Dark tourism. *Worldwide Words*, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο
<http://www.worldwidewords.org/turnsofphrase/tp-dar2.htm>
- WEF (2013). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. World Economic Forum, p. 1-517, Geneva, Ανακτήθηκε 22 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf
- WTTC (2013). Travel & Tourism Economic Impact 2013 - Greece. World Travel and Tourism Council, p. 1-24, London, Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο <http://www.etoa.org/docs/default-source/Reports/other-reports/2013-travel-tourism-economic-impact-by-wttc.pdf?sfvrsn=0>
- WTTC (2015). Economic Data Search Tool. Greece - Travel & Tourism Total Contribution to GDP, Travel & Tourism Total Contribution to Employment, Visitor Exports, Capital Investment. Ανακτήθηκε 6 Ιανουαρίου από το Διαδίκτυο <https://tool.wttc.org/>
- WTTC (2015). The Comparative Economic Impact of Travel & Tourism. World Travel and Tourism Council, p. 1-44, London, Ανακτήθηκε 17 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο
http://www.wttc.org/-/media/files/reports/benchmark-reports/the_comparative_economic_impact_of_travel_tourism.pdf
- Wurzbürger, R. (2009). Creative Tourism: A Global Conversation: How to Provide Unique Creative Experiences for Travelers Worldwide. Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism, New Mexico, p. 15-19, Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου από το Διαδίκτυο

https://books.google.gr/books?id=SHEuUGKrN0oC&printsec=frontcover&dq=isbn:9780865347243&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjim4WG3t_RAhWGkSwKHW5UAa4Q6AEIGjAA#v=onepage&q&f=false

- Υπουργείο Οικονομικών (2010). Οικονομικές εξελίξεις του 2010 και προοπτικές για το 2011, σ. 1-33, Αθήνα, Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου από το Διαδίκτυο

[http://www.mof.gov.cy/mof/mof.nsf/All/A9D916D08AD0BAE1C2257973003C437A/\\$file/Oikonomikes%20Ekselikseis%202010%20kai%20Prooptikes%202011.pdf?OpenElement](http://www.mof.gov.cy/mof/mof.nsf/All/A9D916D08AD0BAE1C2257973003C437A/$file/Oikonomikes%20Ekselikseis%202010%20kai%20Prooptikes%202011.pdf?OpenElement)

